

2022

Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО
Олена ФІДКЕВИЧ

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

5

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО
Олена ФІДКЕВИЧ

5

Наталія Богданець-Білоskalенко
Олена Фідкевич

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти

*Рекомендовано Міністерством освіти
і науки України*

КИЇВ
«ГРАМОТА»
2022

Дорогі друзі!

Запрошуємо вас у цікаву мандрівку на вітрильнику з назвою «Зарубіжна література». Це новий предмет, який вивчатимете в цьому навчальному році. У підручнику ви прочитаєте нові зарубіжні фольклорні й літературні твори, познайомитеся з різними героями та героїнями — Сніговою Королевою, Хлопчиком-Зіркою, бароном Мюнхаузенем, Полліанною, Гобітом, Чарлі та ін. Разом із ними потрапите у світ надзвичайних пригод, у якому добро бореться зі злом, співчуватимете тим, хто цього потребує, цінуватимете дружбу й відданість.

Ви навчитеся не тільки читати художні твори, а й осмислювати їх, критично оцінювати та коментувати, тобто читати з розумінням, емоційно сприймати описані події, ділитися своїми враженнями в класі та з близькими людьми. Для цього в підручнику подано різноманітні пам'ятки: для читання; як навчитися уважно слухати текст; як створити казку та ін.

Уроки зарубіжної літератури допоможуть розширити ваше читацьке коло, отримати необхідні знання для засвоєння найкращих творів зарубіжної літератури, долучитися до культурних скарбів людства.

Щоб виконати завдання та дати відповіді на запитання, у підручнику подано маршрут захопливої подорожі уявним кораблем до Острова знань. Тут корабель зупинятиметься й кидатиме якір у бухті мистецьких здобутків. Ви ознайомитеся з кінофільмами та мультфільмами за мотивами прочитаних

творів, з репродукціями картин і художниками, що їх створили, дізнаєтеся про зв'язки різних літератур.

Виконуючи завдання, ви опрацюватимете й матеріали з інтернету. Інформація про безпечну роботу з інтернетом подано на другому форзаці підручника.

Вам стануть у пригоді піктограми — надійні орієнтири для визначення напрямку літературної мандрівки:

— читаємо текст і розмірковуємо;

— слухаємо уривки з художніх текстів;

— аналізуємо твір і висловлюємо думку;

— робота в парах;

— робота в групах;

— творче завдання.

Авторки

ВСТУП

ПІЗНАЄМО СВІТ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує!

Тарас Шевченко

Яку роль відіграє художня література у вашому житті? В епоху цифрових технологій є кінофільми, мультфільми, театральні постановки, комп'ютерні ігри та спілкування з друзями в інтернеті, але все ж таки ви продовжуєте читати книжки.

Твори художньої літератури дають можливість не тільки отримати певну інформацію, а й поринути в уявний світ, чарівний і привабливий, що подарує радість спілкування та збагатить вас новими емоціями. Він існує за своїми законами — законами мистецтва.

Мистецтво — це форма творчого самовираження людини, її потреби в пізнанні й осмисленні навколишнього світу. Твори мистецтва передають захоплення людини красою, яку вона намагається втілити в різних образах. Композитор пише музику, використовуючи звуки; скульптор створює образи з каменю, дерева чи глини, а художник застосовує фарби.

Література, як і малярство, музика, архітектура та скульптура, є видом мистецтва. Що ж їх об'єднує? У них проявляється особлива здатність людини сприймати та відображати навколишній світ за допомогою *художніх образів*. Однак мистецький твір не копіює дійсність, яку відображено через авторське сприйняття. Наприклад, у вірші поет описує весну не тільки як конкретне явище природи, але і як уособлення своїх думок і почуттів. А читачі, ознайомлюючись із цим твором, розуміють його по-своєму.

Чим же література відрізняється від інших видів мистецтва? Слово *література* (латин. *litera* — буква) означає «написане». Художню літературу називають *мистецтвом слова*, тому художній образ письменники або письменниці створюють за допомогою слів.

Отже, завдяки художній літературі ви навчитеся відчувати красу слова, зможете отримати знання та здобути досвід, які стануть у пригоді в різних життєвих ситуаціях.

Теорія літератури

Мистецтво — відображення дійсності за допомогою художніх образів.

Література — вид мистецтва, основним засобом якого є художнє слово.

Художній образ — форма відтворення дійсності у творах мистецтва.

Запитання та завдання

1. Що об'єднує всі види мистецтва?
2. Поясніть твердження: «Мистецький твір не копіює дійсність».
3. У чому полягає особливість літератури як виду мистецтва?
4. Чому нині люди читають твори художньої літератури?

Роздивіться світлини. Визначте види мистецтва. Твори яких видів мистецтва ви ще знаєте?

*Л. да Вінчі.
Мона Ліза.
1503–1519 рр.*

*Парк Гуель.
м. Барселона
(Іспанія). Поч. ХХ ст.
(арх. А. Гауді).*

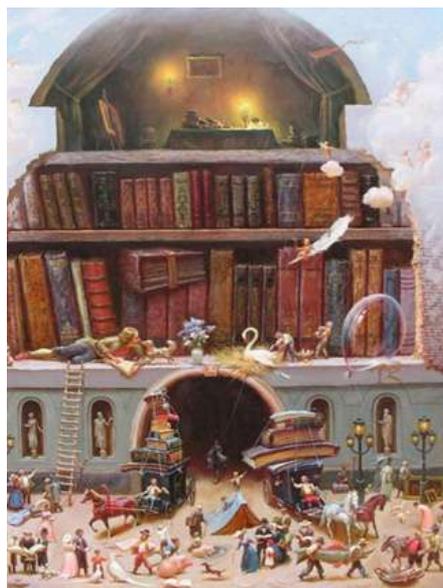

*«Слава». Львівський
національний академічний
театр опери та балету
ім. С. Крушельницької.
Поч. ХХ ст.
(арх. П. Війтович)*

Прочитайте поданий текст і розгляньте репродукцію картини українського художника В. Рекуненка. Візьміть участь в обговоренні цього твору. Чим вона вас зацікавила?

Щоб розширити коло своїх читацьких інтересів, ви всі, напевне, користуєтеся бібліотеками. Якими ж є сучасні бібліотеки? Ви вже знаєте, що бувають не тільки паперові книжки, а й електронні й аудіокниги. Більшість паперових книжок зберігають у книгозбірнях. Тут відвідувачі можуть узяти не тільки книжки для користування, а й отримати будь-яку інформацію. Нині існують бібліотеки, оснащені інтернетом, яким ви завжди зможете скористатися. Вони комфортні, максимально зручні для відвідувачів, мають окремі місця для відпочинку. У них проводять «круглі» столи, авторські презентації книжок, онлайн-конференції та тренінги.

В. Рекуненко.
Книжковий будинок

- Якими бібліотеками та сайтами ви користуєтеся? Які емоції отримуєте від читання книжок? Чи важливі бібліотеки для сучасної людини?

Паперові книжки завжди були, є і будуть важливими для людства. Для їхньої популяризації в Україні проводять різні виставки-ярмарки та фестивалі. Найвідоміший серед них — Міжнародний фестиваль «Книжковий Арсенал», який відбувається щороку в м. Києві. На виставці понад 150 вітчизняних видавництв презентують книжки українських і зарубіжних письменників і письменниць. Особливу увагу приділено дитячій літературі. Для окремих вікових груп дітей проводять зустрічі з митцями та мисткинями, майстер-класи та лекції. Тут можна не тільки побачити гарно оздоблені книжки, а й придбати будь-яке видання.

Міжнародний фестиваль «Книжковий Арсенал». м. Київ

- Про що свідчить така велика кількість відвідувачів фестивалю на світлині? Що вас найбільше вразило?

Оригінал і переклад у зарубіжній літературі

У цьому підручнику зібрано найкращі твори зарубіжних письменників і письменниць. Їх подано в перекладах українською мовою. Перекладачі та перекладачки, які їх здійснюють, намагаються максимально зберегти текст оригіналу, точно передати зміст. Досконалий художній переклад — це мистецтво. Завдяки перекладам твори, написані однією мовою, ніби «оживають» в іншій. У перекладних виданнях зазначають прізвище перекладача або перекладачки.

Теорія літератури

Оригінал (з латин. *первісний*) — текст, з якого здійснено переклад.

Переклад — відтворення оригіналу за допомогою засобів іншої мови зі збереженням змісту та форми.

Попереду у вас мандрівка сторінками зарубіжної літератури. Читання з розумінням потрібне для осмислення інформації з підручників. Саме тому пропонуємо ознайомитися з пам'яткою для читання.

Пам'ятка для читання

Перед читанням

Поставте запитання, для чого ви читаєте художні твори:

- з навчальною метою (осмислити нову інформацію, виконати завдання, переказати текст тощо);
- щоб отримати задоволення від читання, поринути у світ надзвичайних героїв/героїнь та їхніх пригод.

Чи можете ви передбачити, про що йтиметься в художньому творі, а потім порівняти свої припущення з його змістом?

Під час читання

Читайте вдумливо, не поспішаючи.

Читайте критично. Аналізуйте текст (тема й ідея; відома інформація або нова; зрозуміла чи незрозуміла; цікава або нецікава; достовірна чи неправдива; важливі факти; позиція автора/авторки твору й ін.).

Якщо ви читаєте художній твір, намагайтеся уявити те, про що написано.

Запам'ятайте цікаву інформацію; можна навіть її записати.

Аналізуйте не тільки те, про що написано, а і як написано: яка будова твору, які художні засоби використовує автор/авторка.

Після читання

Чим був цікавий і корисний твір особисто для вас; чим він вразив, які емоції викликав; над чим змусив задуматися?

Візьміть участь у підготовці виставки улюблених книжок зарубіжних письменників/письменниць і створіть малюнки до них. Визначте мету виставки, продумайте її організацію. Яку книжку запропонуєте саме ви? Що про неї розкажете?

УЗАГАЛЬНЕННЯ

1. Чи цікаво вам було опрацьовувати цей розділ? Які труднощі виникли? Що найбільше сподобалося?
2. Установіть відповідність між відомими вам видами, творами та засобами мистецтва. Поміркуйте, яку інформацію потрібно додати в таблицю. Запишіть у зошиті.

Вид мистецтва	Твір мистецтва	Засіб творення
скульптура		
	картина	
	будівля	
		слово
хореографія		
		звуки

3. Чим оригінал відрізняється від перекладу? Обґрунтуйте відповідь.
4. Чим оригінал художнього твору відрізняється від перекладу?
5. Чи хотіли б ви прочитати свій улюблений твір мовою оригіналу? Що для цього потрібно?
6. Поясніть, у чому переваги паперової книжки, а в чому — книжки на електронних носіях.
7. Підготуйте повідомлення та презентацію на тему «Моя улюблена книжка зарубіжного/зарубіжної автора/авторки» з метою розміщення в соціальній мережі.
Мета — зацікавити ваших адресатів. Дотримуйтесь основних правил:
  - не використовуйте інші тексти без посилання на авторів;
  - працюйте самостійно, висловлюйте власні думки, не запозичуйте чужі ідеї.

КАЗКИ

ФОЛЬКЛОРНІ КАЗКИ

Красна пісня ладом, а казка складом.

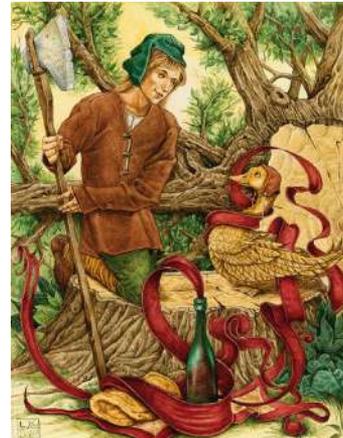
Народне прислів'я

- Чим особливі твори усної народної творчості? Які жанри фольклору ви знаєте? Який із них є вашим улюбленим?

Фольклор, або усна народна творчість, — це скарбниця духовної культури кожного народу. З давніх давен люди передавали фольклорні твори з уст в уста. У них відображено досвід, історію та побут багатьох поколінь, проблеми, які виникали в їхньому житті. Протягом століть ці твори доповнювали, скорочували та переосмислювали.

Сьогодні ви ознайомитеся з *казкою* — найпопулярнішим жанром народної творчості. Казка — це розповідний твір про вигадані та фантастичні події, які сприймаються як реальні.

Казки бувають фольклорні (народні) і літературні.

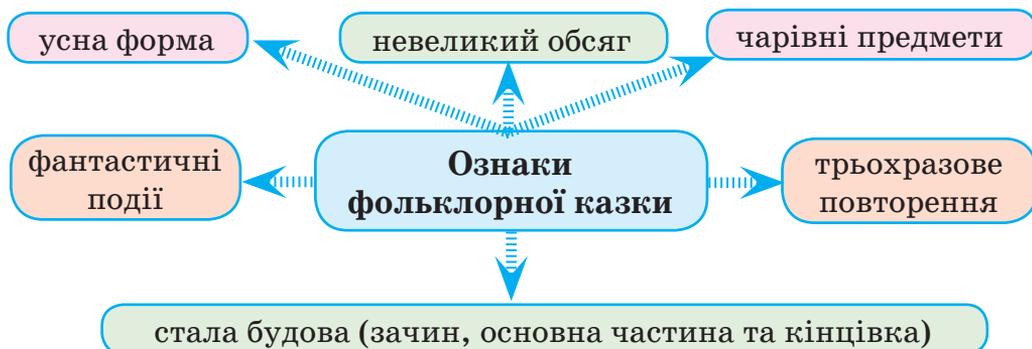
Л. Каплан.

Ілюстрація до казки
«Золота гуска»

Теорія літератури

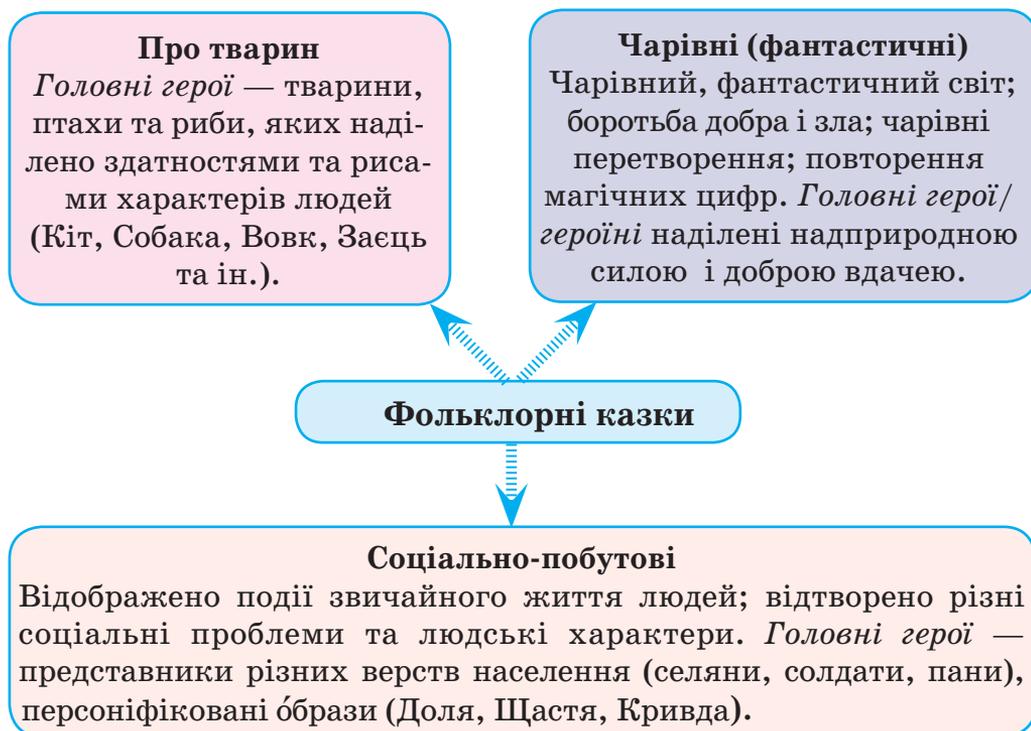
Фольклорна казка — жанр усної народної творчості, усне оповідання про вигадані події, вигаданих осіб, фантастичні сили, які сприймаються як реальні.

Запам'ятайте головні ознаки фольклорної казки.

Багато різних казок ви знаєте ще з дитинства. За що ж ви їх любите? Імовірно, за те, що вони мають цікавий сюжет, у них є чарівні перетворення, добро завжди перемагає зло, а підступність і жорстокість засуджено.

Фольклорні казки мають свої особливості, які відрізняють їх від інших фольклорних жанрів. Вигадані події та явища в них читачі й читачки сприймають і переживають як реальні. За змістом їх поділяють на кілька видів: про тварин, чарівні (фантастичні) і соціально-побутові казки.

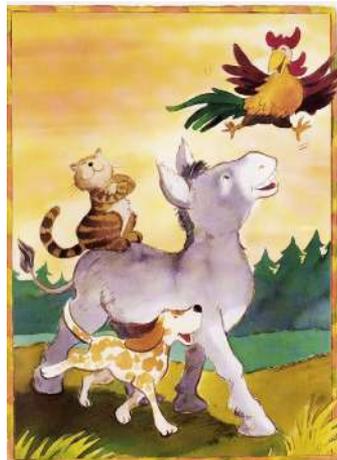
Кожний вид народних казок має особливі художні засоби. У *казках про тварин* узагальнено їхні характерні від природи риси (хитрість лисиці, хижацтво вовка, вайлуватість ведмедя, боягузтво зайця). Назви тварин у казках пишуть із великої літери: Вовчик-Братик, Лисичка-Сестричка, Кабан-Іклан тощо, щоб підкреслити їхню схожість на людей.

Чарівні казки — дуже популярні серед сучасних читачів і читачок. У них описано фантастичні події, у яких ідеться про добро і зло, правду і брехню, хитрість і щирість, силу і розум. За основу цих казок узято різні подорожі та пригоди героїв і героїнь, під час яких вони зустрічають фантастичних істот: Змія, Чудовиська, Чаклуна або Чаклунку, Бабу-Ягу, Людожера. Досягти мети їм допомагають чарівні предмети. Це й летючий корабель, і чоботи-скороходи, і клубок, що показує шлях, і чарівний перстень, який виконує будь-яке бажання. Серед їхніх помічників є тварини, наділені незвичайними якостями: коні вміють говорити та швидко пересуватися в просторі; птахи віщують долю; вовки допомагають під час подорожі.

Соціально-побутові казки були створені пізніше, ніж інші казки. У них зображено життя людей, родинні стосунки (між чоловіками й жінками, батьками і дітьми), взаємини між різними представниками соціальних станів (бідними й багатими); побут селян. Розум і винахідливість людей завжди перемагають: скупих і жадібних провчають мудрі та благородні герої та героїні.

Ці казки короткі, дія в них розвивається швидко, немає повторення епізодів. Вони веселі, дотепні, а за допомогою оповіді чітко охарактеризовано героїв і героїнь. Значне місце в них належить діалогам (розмова старої зі старим, дівчини й пана).

У казках часто використовують *антитезу*, або *протиставлення* (*падчерка та її сестра, багатий та бідний брати* та ін.), і *гіперболу*. Ці художні засоби допомагають увиразнити ідею казки, її художні образи, ставлення до героїв і героїнь. Вони надають твору виразнішої форми, поглиблюють його емоційне сприйняття.

В. Штейнфельд. Ілюстрація до казки «Бременські музиканти»

І. Коршунов.
Ілюстрація
до казки
«Мудра
дівчина»

Більшість казок різних народів подібні, але водночас вони мають свої особливості, що відображають життя певної нації.

Теорія літератури

Усна народна творчість, або **фольклор** (англ. *folk-lore* — народна мудрість, народне знання), — колективна художня творча діяльність народу, у якій утілено його життєвий досвід, ідеали, прагнення, риси характеру людей та їхні традиції.

Антитеза (з грецьк. *antithesis* — суперечність) — різке протиставлення художніх образів, що формує сюжет, виявляє ідею твору, робить його художньо яскравішим.

Гіпербола — явне й навмисне перебільшення ознак предмета чи якостей героя/героїні.

Запитання та завдання

1. Чому фольклор називають *скарбницею народної мудрості*?
2. Які ви знаєте види фольклорних казок? Назвіть їхні особливості.
3. Які художні засоби використано в казках?
4. Чим соціально-побутові казки відрізняються від чарівних казок і казок про тварин?
5. Чи читали ви казки, до яких подано ілюстрації (с. 11, 13, 14)? До якого виду народних казок вони належать?
6. Складіть карту пам'яті до теми «Фольклорні казки».

НІМЕЦЬКА НАРОДНА КАЗКА

Брати Грімм

Якоб Грімм (1785–1863)

Вільгельм Грімм (1786–1859)

Дослідники німецької культури,
відомі казкарі.

Герої народних німецьких казок — Білосніжка і сім гномів, Хлопчик-Мізинчик, Бременські музиканти — відомі читачам і читачкам із різних країн завдяки братам *Якобу* та *Вільгельму Грімм*. Вони народилися в невеликому містечку *Ханау (Німеччина)* у родині адвоката. З дитинства хлопці були здібними, добре навчалися. Достроково закінчили гімназію, потім здобули юридичну освіту.

Однак їхнім основним покликанням стала література. У студентські роки вони проявили інтерес до фольклору: збирали народні пісні, легенди та казки. Брати Грімм літературно обробили 86 німецьких казок. У 1812 р. вийшло друком їхнє перше видання *«Казки для дітей і родини»*. Пізніше були опубліковані другий та третій томи казок.

Подальше життя братів Грімм було пов'язане з науковою та викладацькою роботою. Вони працювали бібліотекарями в м. Касселі, згодом були обрані професорами Берлінського університету. Створили *«Німецьку граматику»* і *«Словник німецької мови»*.

Учені здійснили великий вплив на німецьку культуру та збереження фольклору. Протягом життя вони зібрали майже 200 казок, у яких було збережено їхні мовні особливості.

Будинок-музей братів Грімм. м. Штайнау (Німеччина)

Незважаючи на те, що їхні казки були надруковані понад 200 років тому, ними й тепер захоплюються не тільки діти, а й дорослі читачі в усьому світі. Ці народні твори перекладено більше як 160-ма мовами.

У чому ж особливість німецьких казок? Цінність збірки «Казки для дітей і родини» полягає в тому, що вони представлені в народному варіанті. У передмові до неї автори зазначили, що з «власного нічого не додавали». Казки доступні та зрозумілі для читачів і читачок. Їхньою характерною ознакою є «буденність» дива, яке можливе тільки за взаємодії вищих сил і людей, а найбільшою чеснотою є працелюбність. У багатьох із них трапляються працюючі, але в переважній більшості бідні герої та героїні, яким співчують і бажають кращої долі. У кінці казки їх завжди винагороджують.

Образ рідної домівки відіграє в казках значну роль. Так, казка «Бременські музиканти» в оригінальному варіанті закінчується тим, що бродячі тварини-музиканти хитрістю захоплюють хатинку розбійників у лісі й залишаються в ній жити.

Чарівниці в німецьких казках живуть в акуратних будинках, зроблених із печива, пирогів і цукру, у яких завжди — лад, тиша та смачна їжа. Саме такою є і *пані Метелиця* з однойменної казки, яка нагороджує працюючу й терплячу падчерку та карає її ліниву й примхливу сестру. Рідна дочка й падчерка — це один рівень антитези в казці. Другий рівень — справедливу пані Метелицю протиставлено мачусі, яка уособлює жорстокість і ницість. Ці антитези увиразнюють *основну ідею* казки — безлад і несправедливість земного життя може бути змінено вищими силами, але й сама людина повинна докласти для цього певних зусиль.

- Прочитайте казку «Пані Метелиця» і визначте, до якого типу фольклорних казок вона належить.

ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ

Жила на світі одна вдова і мала вона двох доньок. Одна з них, падчерка, була гарна й роботяща, а інша, рідна, гидка й лінива. Проте вдова любила більше рідну доньку. Падчерка мусила виконувати всю хатню роботу. Бідна дівчина щодня

сиділа біля криниці й прjala. Одного разу вона так порізала ниткою пальці, що кров'ю залило весь починок¹. Схилилася над криницею, щоб вимити його, а він вислизнув із рук і впав у криницю.

Гірко заплакала дівчина й побігла до мачухи та розказала про своє нещастя. Мачуха почала її лаяти й сказала:

— Уміла вкинути починок, зумій і дістати його.

Пішла бідна дівчина до криниці, не знаючи, що й робити. З великого жалю й страху стрибнула в криницю та знепритомніла.

А коли опритомніла, то побачила, що лежить на чудовій луці. Ясно світило сонце, і тисячі розмаїтих квітів цвіли навколо неї. Вона пішла стежкою і набрела на піч, у якій було повно хліба. Хліб почав гукати до неї:

— Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!

Дівчина підійшла до печі й лопатою витягла хліб. А потім пішла собі далі.

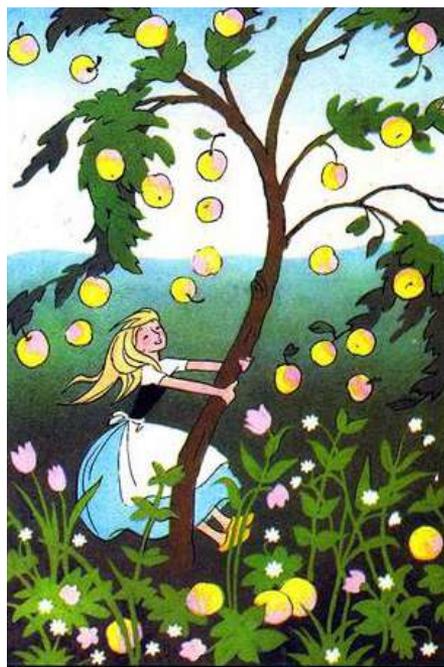
Ось приходить вона до яблуні, а на ній аж рясніє від яблук. Яблуня просить її:

— Ох, обтруси мене! Яблука мої давно вже достигли.

Дівчина струснула яблуню, і яблука посипалися на землю. Тоді вона згорнула яблука в купу й пішла далі.

Нарешті дійшла до невеличкої хатини, з якої у віконце визирала стара баба. У неї стирчали такі великі зуби, що дівчина хотіла тікати. Але бабуся гукнула їй услід:

— Чого ти боїшся, люба дитино? Залишайся в мене, і якщо добре впораєшся з хатньою роботою, то й тобі добре буде. Найкраще дбай про постіль, стели її якнайстаранніше та добре вибивай подушки, щоб пір'я леті-

Е. Булатов, О. Васильєв.
Ілюстрація до казки братів Грім «Пані Метелиця»

¹ *Починок* — пряжа, намотана на веретено.

Дж. Вестерман.
Ілюстрація до казки
братів Грїмм «Пані
Метелиця»

ло, — тоді на світі йтиме сніг, бо я ж пані Метелиця.

Як почувла дівчина такі ласкаві слова, їй відлягло від серця, вона залишилась у бабусі: догоджала їй, збивала їй подушки так сильно, що аж пір'я летіло, наче сніжинки, і тому жилося їй у старої дуже добре. Вона ніколи не чула від неї лихого слова та щодня їла смажене й пряжене.

Дівчина пробула певний час у пані Метелиці та й засумувала. Чого їй бракує, і сама не знала.

Нарешті вона сказала пані Метелиці:

— Дуже скучила за домівкою, і хоч мені у Вас добре, проте я тут

залишатися більше не можу, мені треба повернутися додому.

Пані Метелиця сказала:

— Мені подобається, що тебе тягне додому. І за те, що ти вірно мені служила, я сама тебе виведу нагору.

Вона взяла її за руку та провела до великої брами. Брама відчинилася, і тільки-но дівчина ступила на поріг, линув золотий дощ, і все золото пристало до неї.

— Це тобі за те, що ти в усьому була старанною, — сказала бабуся і віддала їй починок, що впав у колодязь.

Тоді брама замкнулася, і дівчина опинилася вгорі, на землі, біля своєї хати.

А щойно вона ввійшла в двір, півень злетів на цямрину та заспівав:

Ку-ку-рі-ку, ку-ку-рі-ку! —
Наша дівчина іде, —
на ній золота без ліку.

Увійшла дівчина до хати, а мачуха й сестра, побачивши на ній золото, зраділи, не знають, де й посадити.

Дівчина розповіла про все, що з нею трапилось, і коли мачуха почувла, як падчерка отримала таке велике багатство, то захотіла добути таке щастя і своїй рідній, ледачій доньці.

Отож пішла ледарка до криниці, сіла та й пряде, а щоб починок був у крові, вколола собі пальця, усунувши руку в густий

терен. А потім кинула починок у колодязь і стрибнула туди.

Вона опинилася, як і сестра, на чудовій луці й пішла тією самою стежкою. Дійшовши до печі й почувши, як хліб кричить: «Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!» — вона відповіла: «Тільки мені й охоти бруднитися біля тебе!» — і пішла далі.

Незабаром вона дійшла до яблуні й, почувши, як та кричить: «Ох, обтруси мене, обтруси, мої яблука давно вже достигли!» — вона відповіла: «От не мала роботи! Ще якесь яблуко на голову мені впаде!» — і пішла далі.

Прийшовши до хатини пані Метелиці, вона не злякалася її зубів, бо вже чула про них, і відразу найнялася до неї.

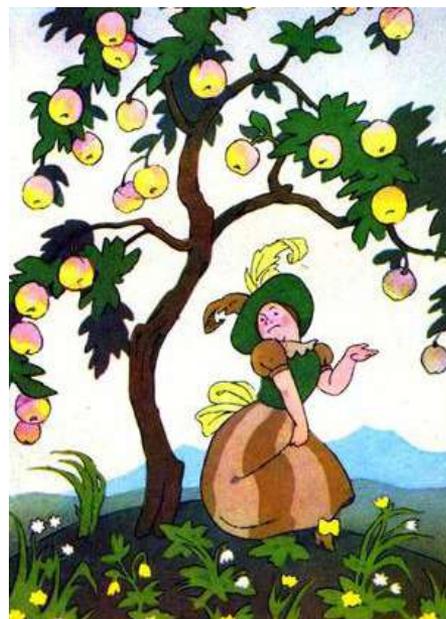
Першого дня дівчина дуже старалася, слухалася пані Метелицю, коли та їй загадувала роботу, бо в неї тільки й думки було, що про золото, яке стара їй подарує. Проте на другий день вона почала лінуватися, а потім ще більше — навіть уставати вранці не захотіла. Ледащиця постелі пані Метелиці не постелила як слід і подушок не позбивала, щоб аж пір'я летіло.

Дуже швидко це набридло бабусі, і вона сказала дівчині, що її служба закінчилася. Ледащиця дуже зраділа, думаючи, що тепер на неї лине золотий дощ.

А пані Метелиця привела її до брами, і щойно дівчина ступила на поріг, як на неї перекинувся великий казан смоли.

— Оце тобі твій заробіток, — сказала пані Метелиця і замкнула ворота.

І прийшла ледащиця додому, уся вкрита смолою, а півень, побачивши її, злетів на цямрину¹ й загорлав:

Е. Булатов, О. Васильєв.
Ілюстрація до казки братів
Грім «Пані Метелиця»

¹ *Цямріна* — колодязний зруб.

Ку-ку-рі-ку, ку-ку-рі-ку! —
Наша ледащиця йде,
що брудна буде довіку!

І справді, смола так пристала до неї, що не відмилася, скільки вона жила на світі.

(Переклад Сидора Сакидона)

Запитання та завдання

1. Чи сподобалася вам казка «Пані Метелиця»? Поясніть чому.
2. Доведіть, що ця казка є *чарівною*. Які чарівні перетворення в казці «Пані Метелиця» особливо вас зацікавили?
3. Як поводи́ла себе падчерка та її сестра з піччю, яблуною та пані Метелицею?
4. Роздивіться ілюстрації до казки (с. 17–19). На якій із них зображено падчерку, а на якій — її сестру? Чи такими ви уявляли цих героїнь?

5. Прочитайте виразно в ролях діалоги ледачої дочки з піччю та яблуною. Які основні правила спілкування вона порушила? З якою сестрою ви б хотіли поспілкуватися?
6. На які групи ви б розділили героїнь казки? Чим вони відрізняються?
7. Чи вважаєте ви пані Метелицю справедливою? Наведіть цитати на підтвердження своєї думки.

8. Які риси характеру падчерки вам найбільше сподобалися? Чи справедливо пані Метелиця покарала ледащицю? А як би ви повелися в такій ситуації? Назвіть риси характеру людей, які цінуєте найбільше.
9. Чи схожа падчерка на героїню української казки — дідову дочку («Казка про бабину та дідову дочку»)? Чим саме? У яких казках народів світу вам ще траплялися подібні героїні?

10. Перекажіть близько до тексту уривок казки, який вам найбільше сподобався.
11. Придумайте інший варіант закінчення казки. Прокоментуйте вашу версію однокласникам та однокласницям.

ОСТРІВ ЗНАНЬ

Казку «Пані Метелиця» було екранізовано багато разів. Однією з версій казки є кінофільм «Пані Хурделиця».

- Подивіться кінофільм, візьміть участь у його обговоренні. Що нового з'являється в ньому порівняно з народною казкою? Прочитайте на постері його назву.

Так, в українській мові багато слів означають снігові опади: *завірюха, хурделиця, хуртовина, заметіль, завія, сніжниця* та ін.

- Які із цих слів ви найбільше вживаєте? Чим вони подобаються?
- Роздивіться репродукцію картини українського художника В. Єрка «Вечір із братами Грімм».
- Чи реальне зображення будинку німецьких казкарів? Які деталі привернули вашу увагу? Створіть асоціативний ланцюжок на основі вашого сприйняття репродукції картини.

Ректор Київського університету *Михайло Максимович* у 1827 і 1834 р. видав збірники українських народних пісень. Ці збірники надихнули *Марка Вовчка, М. Драгоманова й П. Куліша, П. Чубинського та Лесю Українку* до збирання українського фольклору.

- Поясніть, чому збирання фольклору має важливе значення для кожного народу.
- Візьміть участь в інсценуванні казки «Пані Метелиця». Чим саме ви можете бути корисними в цьому проєкті? Що саме хочете зробити й запропонувати?

Постер до кінофільму «Пані Хурделиця» (реж. Б. Фюрнайзен, Німеччина, 2008)

В. Єрко. Вечір із братами Грімм

ФРАНЦУЗЬКА НАРОДНА КАЗКА

У скарбниці французького фольклору є казки різноманітних жанрів. У них протиставлено добро і зло; прославлено ширість, правдивість, вірність, засуджено хитрість, зажерливість, ледарство та боягузтво. Сюжети й художні образи в цих казках позначені національним колоритом, обумовлені місцевим побутом, підказані реальною дійсністю. Вони відображають особливості життя людей різних регіонів Франції: Бретані, Ельзасу, Провансу, Нормандії та ін. Принци й принцеси, королі й королеви в них добрі і злі, підступні та шляхетні, дурні і розумні. Фантастичні створіння — чудовиська, добрі і злі духи, чародії — діють, як живі люди, мають різні чесноти та вади. У французьких казках часто оспівано світле кохання, вірність закоханих своїм почуттям.

Однією з таких казок, у яких утверджено відданість коханій людині та наполегливість у досягненні мети, є казка «*Донька Дроворуба*». Головна героїня — *Маріон* — обійшла пів світу, щоб знайти та звільнити від злих чарів свого чоловіка. Вона перемагає всі перешкоди на шляху до кохання. Особливо яскраво характер Маріон проявляється в діалогах. Героїня не приховує своїх почуттів, вона емоційна й щира: «*Не сумуй, таточку, не побивайся! Не боюсь я того Чудовиська! Якщо треба, хай бере мене собі за дружину!*»; «*Я винна у твоїй біді — тож я не покину тебе. Куди ти, туди і я!*»

Різнманітних варіантів сюжету, де прекрасна дівчина стає бранкою або дружиною звіра чи химерної істоти, а згодом ціною жертв і поневірянь, складних випробувань і силою кохання знімає з нього закляття, неймовірно багато. Такі

У. Крейн. Красуня та Чудовисько. 1874 р.

сюжети казок у різних народів світу називають *мандрівними*, тому що вони з'являються в казках різних народів світу.

Так, у Норвегії є казки з таким сюжетом: «*На схід від сонця, на захід від місяця*», «*Король-Ведмідь*»; в Іспанії — «*Лілі та ведмідь*», «*Гілка розмарину*»; у Португалії: «*Діва і звір*»; у Німеччині: «*Красуня і кінь*», «*Зачарована жаба*», «*Сад літа і зими*», «*Залізна піч*»; в Австрії: «*Співоча троянда*» та ін.

Теорія літератури

Сюжéт (з фр. *sujet* — предмет) — система подій у художньому творі, під час яких розкриваються характери героїв/героїнь і головна ідея.

Мандрівний сюжéт — це сюжет, який повторюється в казках і творах різних країн світу.

- У процесі роботи з підручником ви будете вдосконалювати вміння уважно слухати тексти. У цьому вам допоможе подана пам'ятка.

Пам'ятка

Як навчитися уважно слухати тексти

- Запам'ятайте назву твору, автора чи авторку.
- Визначте тему тексту, основну думку; зверніть увагу на конкретні факти, числа, дати й іншу потрібну інформацію; запишіть ключові слова.
- Намагайтеся визначити нову інформацію.
- Якщо це уривки з художнього твору, уявіть події та героїв або героїнь, про яких ідеться; проаналізуйте, чим вам сподобався цей текст; які емоції ви відчували.
- Зробіть висновок, яка інформація є цікавою і корисною для вас.

- Прочитайте казку «Донька Дроворуба» та дізнайтеся, які чарівні події в ній відбуваються.

ДОНЬКА ДРОВОРУБА

Був собі на світі добрий Дроворуб. Щоранку йшов він у ліс і до пізнього вечора рубав дрова. Мав чоловік трьох дочок-красунь. Щодня котрась із них приносила батькові обід — казанок гарячої юшки.

Рубає якомсь чоловік дрова й раптом бачить: вилазить із хащі страшний звір, не звір навіть, а справжнє Чудовисько, — і шасть до нього. Зблід Дроворуб від страху, упустив сокиру, а Чудовисько схопило його за руку та й каже:

— Якщо не віддаси мені за дружину одну з твоїх дочок — я тебе з'їм! — І зникло в густому лісі.

Послухайте діалоги трьох сестер і Чудовиська (рекомендовано для використання в школі). Які їхні риси характеру зображено в казці? Які слова допомогли вам це зрозуміти?

Упав Дроворуб на землю та й залився гіркими слізьми.

— Дитино моя мила, дитино моя люба, не побачу я тебе більше!

А Чудовисько завело Маріон далеко в густий ліс. Там стояв серед високих ялин і сосон розкішний замок. І раптом воно обернулося прекрасним юнаком. Зраділа Маріон, але ні про що його не спитала.

Незабаром вони побралися і стали жити в коханні та злагоді.

Пролетіло літо, минула зима, настала весна. Якомсь пішли сестри Маріон у ліс корів пасти. Коли чують: хтось співає.

— Ану, послухаймо! — каже старша сестра. — Схоже, це голос нашої Маріон. Ходімо подивимося!

Ішли вони, ішли, аж поки дісталися до розкішного замку. Дивляться: біля вікна сидить їхня сестра Маріон і співає. Маріон зраділа сестрам, повела їх у замок, за стіл посадила, пригостила щедро та смачно. Потім про батька й матір розпитала та запросила їх у гості.

Треба вам сказати, що після весілля чоловік дав Маріон в'язку ключів від усіх покоїв і дозволив будь-який із них відчиняти, крім одного-єдиного.

— Якщо не хочеш біди накликати, не відчиняй того покою! — сказав він.

Може, так і було б, якби не сестри. Повела їх Маріон замок показувати. Обдивилися сестри всі покої, крім того єдиного,

який чоловік заборонив відчиняти. Але сестри вмовили Маріон відчинити двері.

Довго вона вагалася, але все-таки відчинила таємничий покій. Однак ключ упав на підлогу. Бачить Маріон: на ключі червона пляма, подібна до крові. «Звідки вона взялася? Може, у цьому покої є сліди якогось злочину? О лихо!» — І Маріон почала терти криваву пляму, але вона стала ще червоніша.

Заплакала жінка, а тут і чоловік прийшов. Поглянув він на пляму та й каже дружині:

— Просив я тебе: не відчиняй цього покою! Але ти не послухалася. Колись я посварився зі злим чаклуном, і той, розгнівавшись, перетворив мене на Чудовисько на сім років. І ось тепер я знову обернуся на звіра та й подамся в далекі мандри. Ніде буде мені спочити, ніде голову прихилити... А ти залишишся одна.

— Ні, цьому не бувати! — вигукнула Маріон. — Я винна у твоїй біді — тож тебе не покину. Куди ти, туди і я!

— Ти справді не покинеш мене в біді? — запитав чоловік.

— Ніколи не покину, любий!

Вийшли вони вдвох із замку та й подалися в мандри. Довго блукали по білому світу. Але трапилося так, що загубили одне одного. Залишилася Маріон сама.

Довго плакала вона, довго тужила, але слізьми біді не зарадиш. Пішла шукати чоловіка.

Так минуло сім довгих років. Настав час, коли чоловік Маріон знову міг стати людиною. Але чаклун поставив умову: набувши людської подобі, він забуде свою дружину, мовби ніколи й не знав її. Така була помста злого чаклуна.

Послухайте уривок про те, як Маріон шукала свого чоловіка (рекомендовано для використання в школі). Чи важкими були її випробування? Як вона їх пододала?

С. Кім. Ілюстрація до казки «Донька Дроворуба»

Добрела вона до хатини й постукала у віконце.

На поріг вийшла добра чарівниця, узяла Маріон за руку й повела в хатину. Відпочивши, розповіла вона чарівниці, як

вийшла заміж за Чудовисько, як воно обернулося на красеня юнака та як із власної вини втратила коханого чоловіка. Пожаліла добра чарівниця Маріон і каже їй:

— Твій чоловік живе в одному місті. Сім днів і сім ночей потрібно йти до нього. Але він забув тебе й збирається одружитися з молодою дівчиною. Так наворожив злий чаклун. Проте не переживай: я допоможу тобі. Ось візьми кісточку персика й мигдалю і круглий горішок. Бережи їх як зіницю ока: вони допоможуть тобі повернути чоловіка. А тепер спочинь трохи — і в дорогу!..

Через сім днів і ночей дісталася Маріон до того міста, про яке казала чарівниця. На вулиці познайомилася з балакучою жінкою та дізналася, що недавно в місті з'явився молодий красень. Тут він одразу вподобав дівчину, яка була дуже гарною, але на вдачу лихою, та ще й завидющою та скупою.

На другий день Маріон прийшла до будинку дівчини — нареченої свого чоловіка, а коли та вийшла на поріг, розбила кісточку персика. І тут сталося диво: з кісточки вилетіла срібна карета, запряжена двома чудовими білими кіньми. Побачила наречена таку розкіш, і закортіло їй мати цю карету. Підійшла вона до Маріон та й питає:

— Чи не продаси ти мені свою карету та коней?

А Маріон їй у відповідь:

— Їх не продають ні за які гроші, лише за послугу дарують.

— Яку ж послугу тобі зробити?

— Дозвольте мені пересидіти ніч біля узголів'я Вашого нареченого.

— Ні! Не потрібна мені твоя карета! Та й не вельми вона мені до вподоби.

І наречена пішла в будинок, але мати її зупинила:

— Що ти, дочко, хіба можна нехтувати таким добром? Хай посидить ніч біля узголів'я твого нареченого, а ми йому сонного зілля підсиплемо, він і знати нічого не знатиме.

Подумала наречена, поміркувала й погодилася.

Пізно ввечері слуга приніс нареченому сонного зілля. Він його випив і вмить заснув. Тоді впустили в спочивальню Маріон.

Вона сіла біля чоловікового узголів'я та й почала йому розповідати про свої біди, однак він не прокидався. Маріон його будила, але марна робота. Усю ніч вона проплакала, а рано-вранці її вигнали на вулицю.

Удень жінка знову прийшла до будинку нареченої, а коли та вийшла на прогулянку, розбила каменем кісточку мигдалю. У ту ж мить у руках у Маріон з'явилася пишна весільна сукня. Побачила таку розкіш наречена й захотіла мати її.

— За скільки продаси мені сукню?

— Я не продаю цю сукню ні за які гроші, а лише за послугу дарую!

— Яку ж послугу тобі зробити?

— Дозвольте мені посидіти ніч біля узголів'я Вашого нареченого.

— Знову ти своєї! — розгнівалася наречена, але мати зупинила її та й каже:

— Не можна нехтувати таким добром, дочко! Не куплено, не плачено, а сукня буде твоєю.

Погодилася наречена. І сталося все так, як напередодні: випив чоловік Маріон сонне зілля й заснув. Маріон не могла його добудитися. Усю ніч заливалася вона слізьми й просила:

— Прокинься, мій коханий, подивися на мене! Може, не побачимося ми більше з тобою! Промов до мене хоч єдине слово!

Але чоловік не почув Маріон, а ледь зазоріло — її випхали за двері.

Удень Маріон знову прийшла до будинку нареченої. Коли та вийшла на прогулянку, Маріон розбила круглий горішок і дістала з нього золотий ланцюжок, браслет і сережки, оздоблені діамантами. Побачила їх наречена, і загорілися в неї очі. Кинулася вона до Маріон і стала просити, щоб та продала їй коштовності. Але у відповідь почувала: не продаються вони, а міняються. І наречена спокусилася: обміняла свого нареченого на сережки та браслет із діамантами.

Тим часом до чоловіка Маріон підійшов старий слуга та й каже:

— Пане, до Вашої спочивальні щоночі приводять молоду жінку. Сидить вона до світанку біля Вашої постелі, гірко плаче й про щось Вас благає. Але Ви міцно спите й нічого не чуєте, бо наречена та її мати напувають Вас сонним зіллям.

— Спасибі тобі, друже, — сказав чоловік і замислився. «Щось тут не так», — подумав він.

Коли пізно ввечері принесли йому келих із питвом, він сказав слугі:

— Постав келих на столик, я його вип'ю згодом.

Але він не випив зілля, а вихлюпнув за вікно. Потім ліг і вдавав, що міцно заснув. Незабаром до спочивальні ввели молоду жінку. Сіла вона біля узголів'я та гірко заплакала, згадуючи минулі щасливі дні... Слухав чоловік, слухав — і раптом згадав. Це ж його кохана дружина Маріон! Він пригорнув її до серця. А рано-вранці пішов до нареченої і її матері та промовив:

— Я прийшов до вас за порадою. Якби ви замовили новий ключ до скриньки замість загубленого, а потім знайшли старий, яким ключем відмикали б скриньку?

— Звичайно, старим, — відповіли мати й дочка.

— Отож і я так думаю. А тепер скажу вам ось що. Сім років тому мав я кохану дружину, та лиха доля розлучила нас. І ось я її знайшов!

Він підвів Маріон. Мати й дочка аж пороззявляли роти від подиву.

Маріон із чоловіком повернулися у свій замок і жили там довго-довго в коханні та злагоді.

Запитання та завдання

1. Чим зацікавила вас ця казка? Якими ви уявляєте її героїв/героїнь?
2. Чим відрізняється Маріон від своїх сестер? Чому вона погодилася побратися із Чудовиськом?
3. Чому Маріон послухалася своїх сестер, а не чоловіка? Чи завжди потрібно погоджуватися на чиїсь пропозиції?
4. Які наймовірні пригоди відбуваються з Маріон?
5. Які чарівні сили їй допомагають? Чому вони стають жінці в пригоді?
6. Які події повторюються в казці? З якою метою використано ці повтори?
7. Знайдіть зачин і кінцівку. Яку роль вони відіграють?
8. Визначте основну ідею казки.
9. Складіть план казки та перекажіть її стисло з метою зацікавити нею друзів і своїх близьких (усно).
10. Які риси характеру об'єднують падчерку із «Пані Метелиці» і Маріон?
11. Прочитайте українські народні казки «Наречений-вуж»; «Рак-неборак та його вірна дружина». Чим вони подібні до казки «Донька Дроворуба»?

12. Дайте розгорнуту письмову відповідь на запитання: «Що допомогло Маріон досягти своєї мети?»

ОСТРІВ ЗНАНЬ

Фольклорні казки у Франції були дуже популярними. Їх любили не тільки прості люди, а й королі. Казки почали записувати та використовувати сюжети в літературних творах. Французький письменник **Шарль Перро** написав багато казок, які ви вже знаєте: «Кіт у чоботях», «Попелюшка», «Спляча красуня», «Червона Шапочка», «Синя Борода». Їх відтворено в операх, балетах, кінофільмах і театральних виставах. Найвідомішим музичним твором за казкою Ш. Перро є балет на музику П. Чайковського «Спляча красуня».

- Яка із зазначених казок є вашою найулюбленішою?

У 1991 р. студія В. Діснея випустила анімаційну версію «Красуня та Чудовисько» — один із найкращих мультфільмів за цим сюжетом. У 1997 р. глядачі побачили його продовження — «Красуня та Чудовисько: чарівне Різдво».

- Подивіться мультфільми та поділіться враженнями від них під час обговорення в класі.
- Ознайомтеся з поняттям «медіатекст» на другому форзаці підручника та доведіть, що мультфільм — це медіатекст.

Кадр із мультфільму
«Красуня
та Чудовисько».
(реж. Г. Труздейл,
К. Уайз, 1991)

У чарівних казках використовують магічні числа. Вони позначають щасливу (або нещасливу) кількість чого-небудь; найчастіше трапляються числа: *три* — три казкові дороги на вибір, триголовий змій, триразове повторення події; *сім* — сім гномів, сім богатирів; відповідає кількості днів у тижні; *дев'ять* — означає велику кількість або силу — дев'ять голів у Змія; в українській мові є слово *дев'ятисил* — лікувальна рослина від дев'ятьох (багатьох) хвороб; *дванадцять* — щасливе число; походить, можливо, від річного циклу з дванадцяти місяців; *сорок* — давня одиниця лічби, що відповідає чотирьом десяткам, її використовують в усній народній творчості як позначення великої кількості чогось.

- Які чарівні числа трапляються в казці «Донька Дроворуба»?

АРАБСЬКА НАРОДНА КАЗКА

«ТИСЯЧА Й ОДНА НІЧ»

Книжка *«Тисяча й одна ніч»* належить до арабської народної літератури. Як пустеля, що має безліч піщинок, які не можна перерахувати, так і ця збірка не має визначеної кількості творів. Укладачі часто доповнювали її різними казками й оповіданнями. До цієї збірки ввійшли фантастичні казки, побутові оповіді, повчальні історії та легенди, які створювали різні автори протягом кількох століть у східних країнах. Історія її виникнення донині не з'ясована, джерела й імена авторів невідомі.

В основній історії *«Тисячі й однієї ночі»* розповідається про перського царя Шахріяра та його наречену Шахразаду (Шехерезаду). Вона намагалася врятувати себе й інших дівчат, щоночі розповідаючи царю казку. Як наставав ранок, дівчина припиняла свою розповідь на найцікавішому моменті. Бажаючи дізнатися продовження, цар відкладав страту. Так відбувалося протягом тисячі й однієї ночі, поки цар не помилував дівчину. Завдяки своїй майстерності розповідати казки красуня Шахразада стала дружиною Шахріяра й урятувала інших дівчат.

Героями та героїнями оповідей Шахразади є як земні персонажі, так і фантастичні, химерні істоти, що трапляються тільки в арабських казках. Багаті султани та халіфи, купці й ремісники, східні красуні, мореплавці, дивовижні духи, демони та джини, що живуть у світильниках, — усі вони створюють загадковий і неповторний світ цих творів.

Л. Карре. Ілюстрація до книжки
«Тисяча й одна ніч»

У чому ж секрет популярності казок? Крім фантазії та яскравих описів життя народів Сходу, напруженого сюжету, у них є моральне підґрунтя: засудження жорстокості, свавілля та жадібності, утвердження справжнього кохання і людяності.

Ви прочитаєте у творах про героїв і героїнь, знайдете сюжети та фантастичні

елементи, притаманні казкам багатьох народів світу. Але, безумовно, вони відрізняються від інших казок красивими назвами східних міст, предметами ужитку, іменами персонажів, особливостями їхнього спілкування.

Найвідоміші казки «Тисячі й однієї ночі» — «Чарівна лампа Аладдіна», «Алі-Баба та сорок розбійників» і «Синдбад-мореплавець». Мужні й кмітливі герої та героїні цих казок опиняються в надзвичайних ситуаціях, але завдяки хоробрості та наполегливості знаходять щастя.

Так, у казках «Синдбад-мореплавець» описано його надзвичайні пригоди під час подорожей до далеких країн. Людяність і щирість героя привертають до нього людей, які допомагають Синдбаду на шляху до мети. А шлях цей був непростим. У першій подорожі він потрапляє на острів, який виявляється спиною величезної риби, і дивом рятується. Під час другої йому допомагає вибратися з острова величезний птах Рухх. У третій та шостій подорожах мандрівник зустрічається з велетнем-людоджером і крилатими людьми. А всього таких подорожей Синдбада було сім.

- Пропонуємо вам вирушити в цікаву подорож із Синдбадом-мореплавцем і дізнатися про його пригоди...

СИНДБАД-МОРЕПЛАВЕЦЬ

Перша подорож

(Скорочено)

Синдбад розповідав:

— Ласкаве та шляхетне товариство, мій батько був купцем, мав великі гроші й незліченні багатства. Він помер, коли я був малим хлопчиком, і залишив мені гроші, землі та села. Коли я підріс, то став жити розкішним і безтурботним життям. (...) і думав, що довіку буду багатим. Отак я жив тривалий час, а потім опам'ятався — мені проясніло в голові, розум повернувся до мене. Але було вже пізно: усі гроші я розтринькав, і становище моє змінилося. (...)

Тоді я зібрав усе, що залишилося з меблів та одягу, і продав. Розпродав і свої землі. Уторгував за все три тисячі диргемів¹. Із цими грішми я надумав вирушити в подорож до чужих країв.

¹ Диргем — грошова одиниця в країнах Сходу.

Отож накупив різних товарів (...) сів на корабель і разом з іншими купцями вирушив до міста Басри. Ми пливли морем чимало днів і ночей, проминали острів за островом і нарешті пристали до одного, подібного до райського саду.

Там ми кинули якір, і всі, хто був на кораблі, зійшли на берег. Ми продавали, купували й обмінювали товари. Згодом ми повернулися та сіли вечеряти, а повечерявши, звеселіли й почали співати.

Раптом ми почули з палуби корабля голос капітана:

— Мандрівники, мерщій повертайтеся на корабель! Тікайте, поки не загинули! Острів, до якого ми причалили, — це величезна рибина, що лежить посеред моря. Коли ви розклали вогонь, рибина відчула жар і заворушилася. Вона може пірнути в морську безодню! Тоді ви всі потонете! (...)

Почувши це, мандрівники побігли до корабля, залишивши на березі всі пожитки. Деякі встигли піднятися на корабель, а інші не встигли. Рибина пірнула в море з усім, що на ній було, і ревучі хвилі зійшлися на тому місці, де вона лежала.

Я був серед тих, хто загаявся, тож і пірнув у воду з усіма, хто залишився на рибині. Але доля змилувалася наді мною. Я побачив на воді здоровенні дерев'яні ночви та вчепився за них. Потім виліз на ночви, сів верхи й почав гребти ногами, наче веслами. Хвилі гралися зі мною, кидаючи ночви то праворуч, то ліворуч.

Капітан підняв вітрила й поплив із тими, хто встиг піднятися на корабель, не звертаючи уваги на тих, хто тонув. (...) Настала ніч, потім день, потім знову ніч. Я плив на ночвах, хвилі допомагали мені, і нарешті мене прибило до острова з

крутими берегами, на якому росли високі дерева, а гілля їхнє звисало над водою. Я схопився рукою за гілку й, ледве не загинувши, виліз на берег. Ноги мої, покусані рибачками, набрякли, з ран юшила кров, але я був такий знесилений, що навіть не відчував

М. Митрофанов. Ілюстрація до казки «Синдбад-мореплавець»

болю. Лежав на березі, наче мертвий, і так пролежав до наступного дня.

Коли зійшло сонце, я отямився. Ноги дуже боліли, проте я все-таки підвівся та пішов оглядати острів. Іноді я ставав навколішки, часом рухався поповзом. На острові росли плодіві дерева та було чимало джерел із чистою водою, і я вгамував голод і спрагу. Отак я перебув кілька днів і ночей. Душа моя ожила, мужність повернулася до мене, а руки знову налилися силою. Я почав думати, що робити далі (...).

- Послухайте діалог Синдбада та конюха (рекомендовано для використання в школі). Як характеризує ця розповідь героя? Як спілкується Синдбад із людьми під час подорожі?

- Скористайтеся порадами (с. 23), які допоможуть вам стати уважними слухачами та слухачками.

Потім прийшли інші конюхи. Побачивши мене, вони почали розпитувати, хто я та звідки. (...) Після цього вони посідали верхи на коней, я теж сів на коня. Їхали ми довго та нарешті прибули до столиці царя аль-Міграджана.

Конюхи зайшли до царя, розповіли про мене, і цар побажав зі мною познайомитися. (...) Він спитав, що зі мною трапилося, і я розповів усе, що довелося побачити й пережити.

Вислухавши мене, цар був дуже вражений (...).

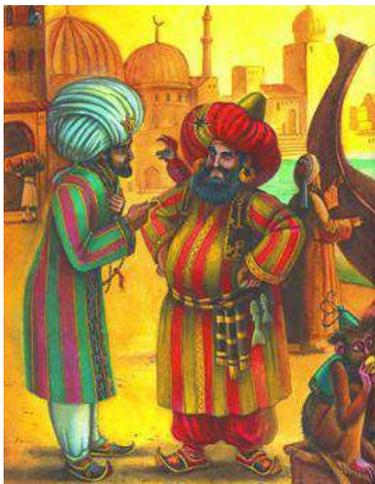
Аль-Міграджан виявив до мене ласку й повагу, наблизив до себе. Він призначив мене писарем у гавані й наказав переписувати всі кораблі, які причалюватимуть до берега.

Я працював сумлінно, і цар був ласкавий до мене й ревно мною опікувався. Через якийсь час я став одним з його придворних.

Отак я жив в аль-Міграджана, не знаючи ні турбот, ані горя. Але щоразу, як бував на березі, розпитував у прибулих купців і моряків про місто Багдад, сподіваючись, що хто-небудь розповість про нього, і я поїду з ним додому. Але ніхто не чув про це місто, і мені стало тяжко жити на чужині.

Так минали місяць за місяцем. (...) Якось я зупинився на березі, тримаючи в руках ціпок. Раптом до острова підплив великий корабель, на якому було багато купців.

Корабель зайшов у гавань, згорнув вітрила й причалив до берега. Матроси почали носити товари, а я їх записував. І коли все було перенесено, я спитав у капітана:

М. Митрофанов.

Ілюстрація до казки
«Синдбад-мореплавець»

— О капітане, власник товарів, про які ти кажеш, — це я! Це я — Синдбад-мореплавець! (...)

І я розповів капітанові все; що зі мною трапилося (...). І тоді капітан та купці упізнали мене й привітали зі щасливим порятунком, а потім віддали мої товари. Я побачив, що на них написано моє ім'я та нічого з них не пропало.

Вибравши найдорожчі та найгарніші товари, я попросив матросів занести їх у царський палац. Я розповів цареві, що в його гавань зайшов той самий корабель, на якому я плив, і додав, що дарую йому найкращі мої товари. (...) Аль-Міграджан здивувався, але повірив, що я кажу щиру правду, виявив мені велику честь і подарував багато різних речей — дорогих і красивих.

Решту товарів я продав і вторгував чимало грошей, а на них накупив інших товарів. І коли купці зібралися пливати додому, повантажив ці товари на корабель, а тоді пішов до царя, подякував йому за ласку й попросив дозволу вирушити до рідного краю. Цар відпустив мене.

Щастя і доля допомогли нам. Ми пливли вдень і вночі, аж поки прибули до міста Басри. Там вивантажилися, зійшли з корабля та стали торгувати. Я дуже радів, що повернувся в рідний край.

Потім я вирушив у мій рідний Багдад, прийшов додому. Почувши про це, усі родичі, друзі та знайомі прийшли привітати та вшанувати мене.

— Чи не залишилось у тебе на кораблі ще чогось?

І той відповів:

— Так, у мене є ще товари в трюмі, але власник цих товарів потонув біля одного з островів. Ми хочемо їх продати, а гроші повернути родині купця. Він жив у славному місті Багдаді.

— А як звали того купця? — спитав я.

Капітан відповів:

— Його звали Синдбадом-мореплавцем.

І тоді я пильно глянув на капітана й, упізнавши його, вигукнув:

Я купив слуг, рабів і рабинь, а маєтків ще більше, ніж мав раніше, і знову заприятелював із давніми своїми товаришами, забувши небезпеки й страхіття, яких натерпівся в мандрівці. І став я жити веселим життям (...).

Отак закінчилася моя перша подорож...

(Переклад Євгена Микитенка)

Теорія літератури

Діалог (грецьк. *dialogos* — розмова, бесіда) — тип усного мовлення, який є розмовою двох або кількох (**полілог**) осіб. У творах літератури — це один із засобів розкриття художнього образу. Кількість учасників/учасниць діалогу в літературному творі може бути різною. Персонаж може навіть вести діалог сам із собою (**внутрішній монолог**).

Діалоги — важлива складова художньої системи літературного твору, тому що вони притаманні мовленню як засобу спілкування. Під час розмови ми завжди звертаємося до певної людини з метою донести до неї свої думки та почуття.

Характер діалогу залежить від складових комунікативної ситуації (ситуації спілкування): хто є учасниками/учасницями діалогу, які в них стосунки, з якою метою вони спілкуються. Висловлювання кожного/кожної учасника/учасниці діалогу називають **реплікою**. Кожна діалогічна репліка залежить від інших реплік, зумовлюється ними.

У прозових художніх творах діалоги учасника/учасниці доповнено їхніми монологами й авторською розповіддю.

Запитання та завдання

1. Уявіть пригоди Синдбада-мореплавця та підберіть кольори для відтворення свого настрою після прочитання казки? Яка гама кольорів переважає? Поясніть.
2. Зробіть припущення, кому розкаже Синдбад про свої подорожі. Як він звертається до слухачів?
3. Чому головний герой опинився в скрутному становищі?
4. Які випробування пройшов мореплавець? Прочитайте виразно уривок, який сподобався вам найбільше.
5. Які чарівні елементи казки привернули вашу увагу? Визначте роль гіперболи у творі.
6. Які епізоди відображають ілюстрації М. Митрофанова до казки «Синдбад-мореплавець» (с. 32, 34)? Розкажіть, чи вдалося художнику передати національні особливості казки.

7. Розкажіть про Синдбада-мореплавця, скориставшись запропонованим планом для створення відгуків про улюблених літературних героїв і героїнь.
8. Створіть разом з однокласниками й однокласницями казкову карту першої подорожі Синдбада. Дізнайтеся, чи існують міста, які згадано в казці. У яких країнах вони знаходяться?
9. Прочитайте про інші подорожі Синдбада. Яка з них вразила вас найбільше? Поясніть чому.
10. З героями яких українських казок можна порівняти Синдбада-мореплавця? Що в них спільного й чим вони відрізняються?
11. Уявіть себе слухачами й слухачками розповідей Синдбада. Які запитання ви б йому поставили?
12. Чи ділитесь ви з друзями враженнями про прочитані книжки? Щоб зацікавити їх і залучити до читання ваших улюблених книжок, скористайтеся поданим планом. Він стане в пригоді для створення усних і письмових відгуків про героїв і героїнь художніх творів.

План

для створення відгуків про улюблених літературних героїв і героїнь

Вступ

1. Герой/героїня якого літературного твору вас зацікавили?
2. Хто є автором/авторкою цього твору?

Основна частина

1. Чому саме вони привернули вашу увагу (зовнішність, риси характеру, поведінка)?
2. Які їхні вчинки найбільше вас вразили?
3. Як їхні характери відтворено в діалогах з іншими героями/героїнями?

Кінцівка

4. Чим особливо сподобався/сподобалася вам герой/героїня твору?
5. Чому саме цей твір ви рекомендуєте прочитати своїм друзям?

-ОСТРІВ ЗНАНЬ

- Подивіться мультфільм «Синдбад: легенда семи морів» (реж. П. Гілмор і Т. Джонсон, США, 2003). Чи таким ви уявляли собі героя казки? Чи відповідає сюжет мультфільму казці про Синдбада?
- Які ще кінофільми та мультфільми про Синдбада-мореплавця ви бачили? Який із них сподобався вам найбільше? Поясніть свій вибір.

Балети за мотивами «Тисячі й однієї ночі» входять до репертуару¹ українських театрів. Серед них балети «Шахерезада» (музика М. Римського-Корсакова) і «Тисяча й одна ніч» (музика Ф. Амірова).

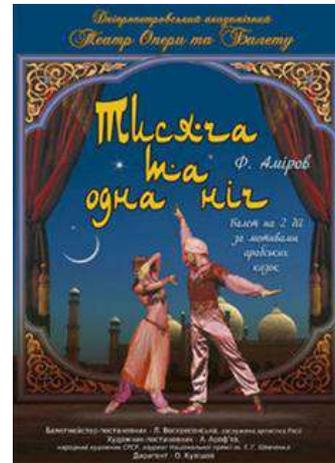
- Роздивіться театральну афішу балету. Для чого створюють афіші та яку інформацію на них розміщують?

У Європі цікавість до книги «Тисяча й одна ніч» з'явилася після появи першого перекладу французькою мовою, який зробив А. Галлан. Переклади цієї книжки існують іспанською, італійською, чеською, норвезькою та іншими мовами світу.

Першим українським перекладачем казок із збірки «Тисяча й одна ніч» був учений-сходознавець *Агатангел Кримський*. Він досліджував арабську літературу, знав понад 60 мов. *Іван Франко* також переклав більш ніж 100 віршованих уривків для українського видання збірки «Тисяча й одна ніч». До речі, він знав 14 мов.

- Роздивіться марку із зображенням А. Кримського. Яку інформацію на ній розміщено?

¹ *Репертуар* (з латин. *repertorium* — список) — сукупність драматичних, оперних і музичних творів, які виконують протягом певного часу в театрі.

УЗАГАЛЬНЕННЯ

1. Виконайте тестові завдання.
  1. Фольклорна казка — це
    - А** усне оповідання, про вигадані події, вигаданих осіб, фантастичні сили, які сприймають як реальні
    - Б** усне оповідання про реальні та фантастичні події
    - В** усне оповідання із мандрівним сюжетом
    - Г** усне оповідання, у якому протиставляється добро і зло
  2. Протиставлення добра і зла в казці — це
    - А** гіпербола
    - Б** антитеза
    - В** порівняння
    - Г** сюжет
  3. Продовжте прислів'я: «Казки маленькі, а ...»
    - А** героїв/героїнь у них багато
    - Б** розуму в них багато
    - В** подій у них описано багато
    - Г** за змістом глибокі
2. Розкажіть, у чому особливості структурних частин казки. Намалюйте схему побудови казки. Наведіть приклади поширених казкових зачинів і кінцівок.
3. Заповніть порівняльну таблицю в зошиті. Мета — порівняти риси характеру падчерки та рідної доньки.

Падчерка	Рідна донька

4. Дослідіть тексти казок, які ви прочитали, і запишіть чарівні предмети та числа, які в них трапляються. Створіть таблицю в зошиті. Яку роль вони відіграють у цих казках?

Назва казки	Чарівні предмети та числа

5. Продовжте речення: «*Маріон — шляхетна дівчина, тому що ...*»
6. Продовжте речення: «*Синдбад досяг успіху, тому що ...*»
7. Прочитайте про інші подорожі Синдбада-мореплавця. Чим повчальні казки про нього?
8. Візьміть участь в інсценуванні уривків із фольклорних казок, які ви прочитали. Чим саме ви можете бути корисними в цьому проєкті? Що саме хочете зробити, запропонувати?

ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА

Казка — це те золото, що блищить вогником у дитячих очах.

Ганс Крістіан Андерсен

Ви вже знаєте, що казки можуть бути фольклорними й літературними. У *літературних казках*, як і у фольклорних, ідеться про чарівні події та пригоди, відображено боротьбу добра і зла, діють фантастичні істоти, тварин наділено людськими рисами, у них використано чарівні предмети. Але, на відміну від фольклорних казок, у літературних є автори/авторки, які за допомогою казкової форми відтворюють у ній власне бачення дійсності, утверджують свої цінності. Історія створення літературних казок має лише 300 років.

Як же вони виникли?

Спочатку вчені-фольклористи збирали народні казки, потім письменники та письменниці почали їх художньо обробляти, створювати казки за народними мотивами, а вже пізніше з'явилися літературні (авторські) казки.

Появі цих казок сприяло також поширення писемності та книгодрукування, яке розпочалося зі створення механічного друкарського верстата німецьким винахідником *Йоганном Гутенбергом* (1439). Він став автором першої у світі друкованої книжки.

Друкарський верстат
Й. Гутенберга

- Розгляньте ознаки літературної казки.

- Пригадайте художні особливості фольклорної казки. За допомогою поданої схеми (с. 39) порівняйте її з літературною.

Літературна казка має багато жанрових різновидів: *казки-поєми, казки-оповідання, казки-повісті, казки-легенди, казки-п'єси, казки-фентезі* та ін. Але, як і в народній казці, у ній обов'язковим елементом є наявність дива, до якого читачі/читачки долучаються завдяки чарівним персонажам і предметам.

Усесвітньо відомими зарубіжними письменниками та письменницями, які створювали казки, є *Ш. Перро, Г. К. Андерсен, В. Жуковський, В. Гауф, Е. Т. А. Гофман, О. Пушкін, О. Уайльд, Р. Кіплінг, А. Мілн, С. Лагерлеф, А. Ліндґрен* та ін. Напевно, ви вже читали деякі їхні твори, дивилися кінофільми та мультфільми, створені за казками цих авторів та авторок.

Цей перелік можна продовжувати, адже літературна казка розвивається. З'являються нові твори, завдяки яким ви потрапляєте до фантастичного світу, створеного уявою авторів, у якому утверджується сила любові та добра, цінується шляхетність, милосердя, мужність і справедливість.

Теорія літератури

Літературна казка — це авторський художній твір, за основу якого взято захопливу вигадану історію, що об'єднує елементи дійсності та фантастики.

Автор/авторка художнього твору — людина, яка створила твір.

Запитання та завдання

1. Коли розпочалося становлення жанру літературної казки? Що сприяло її появі?
2. Дізнайтеся в інтернеті, хто був першодрукарем в Україні. Поділіться цією інформацією в класі.
3. Назвіть спільні та відмінні ознаки фольклорної і літературної казок. Доповніть діаграму Вена.

4. Чи відомі вам імена авторів/авторок казок, про які згадано? Які їхні твори ви читали?
5. Поясніть зміст епіграфа до вивченої теми.

Ганс Крістіан Андерсен

(1805–1875)

Видатний данський казкар, романіст, поет і драматург.

Ганс Крістіан Андерсен народився в невеликому місті *Оденсі*, що на острові *Фюн (Данія)* у родині шевця та пралі. Ріс замкнутим хлопцем, але був мрійником. Однією розрадою для нього був ляльковий театр.

Живучи впроголодь, закінчив школу, а потім університет у м. Копенгагені. У цей час пробує писати драматичні та поетичні твори. Але саме в жанрі казок проявився його справжній талант.

У 1841 р. перед Різдвяними святами вийшла друком невелика книжка Г. К. Андерсена *«Казки для дітей»*. Потім письменник до кожного Різдва видавав книжку, яку данці сприймали як подарунок.

Усього митець написав 158 казок, які перекладено багатьма мовами світу, 12 із них створено на основі фольклорних сюжетів.

Найвідоміші казки цього письменника ви, напевно, знаєте ще з дитинства. Це *«Дюймовочка»*, *«Русалонька»*, *«Гидке каченя»*, *«Дикі лебеді»* та ін. У них добро й любов завжди перемагають. Ви знову й знову перечитуєте ці казки, бо в них автор не повчає, а спонукає думати та переживати разом із героями та героїнями, робити власні висновки.

Письменник надихався повсякденним життям. На його думку, у житті все прекрасне: і квітка та її пелюстки, і маленька комашка, і моток ниток, і горошинки в стручку. І все це відображено у творах митця.

На цьому уроці ви ознайомитеся з популярною казкою *«Снігова Королева»*.

Одного разу письменник зізнався, що цю казку вважає найулюбленішою. У ній протиставлено добро і зло, щирі почуття і холодний розум, зовнішню і внутрішню красу. Митець написав її протягом п'яти днів. Ще будучи малень-

ким хлопчиком, він грався зі своєю сусідкою Лісбет, яку називав сестрою. Вона була першою слухачкою його казок. Можливо, ці спогади стали підґрунтям для створення головної героїні казки.

Казка «Снігова Королева» — це історія про двох дітей — *Кая* та *Герду*.

Дівчинка вирушає в довгу й нележку подорож за Каєм, який став бранцем Снігової Королеви. Подолавши безліч випробувань, вона знаходить і рятує хлопчика, розтопивши його крижане серце.

Ця захоплива казка має і тепер величезну популярність. Її перекладено мовами різних країн, щоб ця історія була відома дітям усього світу. Існує також багато екранізацій казки, серед яких найбільш відомими є «Таємниця Снігової Королеви» та мультфільм «Крижане серце».

У Данії вшановують пам'ять про Г. К. Андерсена. Ще за життя йому встановлено пам'ятник — казкар у кріслі з книжкою в руці. У м. Копенгагені та в м. Оденсе створено музеї письменника. Ім'ям Г. К. Андерсена названо одну з найпрестижніших літературних премій. Її мріють отримати всі казкарі світу. Премію вручають найкращим письменникам/письменницям і художникам/художницям дитячої книжки в день народження митця.

Пам'ятник письменникові на бульварі Андерсена,
установлений коштом громади.
м. Копенгаген (Данія)

СНІГОВА КОРОЛЕВА

(Скорочено)

Оповідання перше Дзеркало та скалки

Отже, почнемо! Коли ми дочитаємо цю книжку до кінця, то будемо знати більше, ніж тепер. А тим часом жив собі один троль — злющий-презлющий, наче диявол. Якось він зробив таке дзеркало, у якому все добре та гарне зменшувалося й гидкішало, а все погане та негідне — навпаки — здавалося великим і прекрасним.

Чарівні краєвиди були подібні в дзеркалі до вареного шпинату, а найкращі люди схожі на потвор, або здавалося, що вони стоять догори ногами й у них немає животів. Обличчя так перекривлювалися, що їх не можна було впізнати, а хто мав ластовиння — воно розпливалося на цілу щоку!..

Троль аж заходився з реготу — він дуже пишався своєю нечуваною вигадкою.

Усі учні троля — а в нього була своя школа — скрізь розповідали про те дивовижне дзеркало. Вони бігали з ним по всіх усядах, аж доки не залишилося жодної країни, жодної людини, яку хоча б раз дзеркало не спотворило.

І тоді тролеві учні захотіли полетіти на небо, щоб поглузувати з янголів, із самого Бога. Що вище вони злітали, то дужче кривилося та корчилося дзеркало від гримас — тролята його ледве втримували.

Раптом дзеркало так затремтіло, що вирвалося з їхніх рук, упало на землю та розбилося на тисячу мільйонів і мільярдів скалок! І саме ці скалки нарobili більше лиха, ніж саме дзеркало...

Скалки літали скрізь по світі і якщо потрапляли комусь у око, то там і залишалися. Людина з такою скалкою бачила або все навиворіт, або тільки все погане, адже кожна скалка була частинкою того жахливого тролевого дзеркала.

В. Єрко. Ілюстрація до казки Г. К. Андерсена «Снігова Королева»

А деяким людям крихітна скалка потрапляла в серце — і то було найжахливіше: серце перетворювалося на маленьку крижинку...

Одні скалки були такі великі, що їх можна було вставляти у вікна (але крізь таке вікно не варто було дивитися на своїх друзів). Інші скалки годилися на окуляри, та горе було тому, хто надягав їх, щоб краще бачити... Злий троль радів і реготав аж до кольок у животі.

А по світі літало ще багато таких скалок... Слухайте, що ж було далі!

Оповідання друге Хлопчик і дівчинка

В одному великому місті мешкало двоє бідних дітей. Вони не були рідні, проте любили одне одного, як брат і сестра. Їхні батьки жили в мансардах¹ двох сусідніх будинків.

Там, де дахи будинків торкалися ринвами один до одного, виглядали два маленькі віконечка. Ступивши з віконечок на ринву, можна було опинитися біля сусідського вікна. Між вікнами на дахах стояли великі дерев'яні ящики, де пишно цвіли троянди, які заглядали у вікна й перепліталися між собою. Це нагадувало тріумфальну арку з квітів. Хлопчик і дівчинка дуже любили бігати по даху в гості одне до одного. Там — майже під самим небом — вони сиділи на маленьких стільчиках під пахучими трояндами й гралися!..

В. Єрکو. Ілюстрація до казки Г. К. Андерсена «Снігова Королева»

Та взимку ці розваги припинялися. Діти нагрівали на печі мідні монетки й прикладали їх до замерзлих вікон. За мить посеред шибок з'являлися два чудові віконечка, такі круглі-круглі, і звідти визирали милі та лагідні очі. Це дивилися — кожне зі свого вікна — хлопчик і дівчинка. Хлопчика звали Кай, а дівчинку — Герда.

¹ *Мансарда* — приміщення на останньому поверсі житлових будівель із похилою стелею.

Надворі падав сніг.

— То білі бджілки рояться! — казала їм бабуся.

— А в них теж є своя Снігова Королева? — запитував хлопчик, бо він знав, що в справжніх бджіл є одна головна бджола.

— Звичайно, є, — казала бабуся. — Іноді опівночі вона пролітає містом і заглядає у вікна — від того вони вкриваються крижаними візерунками, наче квітами.

— Еге, ми це бачили! — вигукували діти.

— А Снігова Королева може зайти сюди? — спитала якомсь дівчинка.

— Нехай спробує! — відказав хлопчик. — Я посаджу її на піч, і вона розтане!..

Того вечора, перед сном, Кай виліз на стілець біля вікна й зазирнув крізь маленьке вічко надвір. За вікном літали сніжинки, і одна з них, найбільша, упала на краєчок ящика з квітами. Раптом вона почала рости і на очах перетворилася на жінку, закутану в білий серпанок, зітканий із безлічі снігових зірочок. Була вона дивовижно гарна й ніжна — уся зі сліпучо-іскристої криги, але однак жива. Її очі блищали, як дві зорі, проте не було в них ані лагідності, ані тепла. Вона кивнула хлопчикові й поманила його рукою... Хлопчик злякався, зіскочив із стільця, а повз вікно мовби промайнула велика птаха...

Ще вчора за вікном тріщали морози, а тоді раптово настала весна. Засвітило сонце, із землі вигулькувала трава, ластівки мостили гнізда. Вікна розмерзлися. (...)

Одного дня Кай та Герда сиділи й роздивлялися книжку з дивовижними звірами та пташками. Великий годинник на міській ратуші пробив п'ять разів.

— Ой! — раптом зойкнув хлопчик. — Мене кольнуло в серце й щось потрапило в око!

Дівчинка взяла його за голову — Кай почав кліпати, але в оці нічого не було.

— Мабуть, уже випало! — сказав він.

Але в тому то й річ, що не випало. То були скалки з тралевого дзеркала. Бідний Кай! Скалки потрапили йому в око

В. Єрко. Ілюстрація до казки
Г. К. Андерсена «Снігова
Королева»

та в серце, і тепер його серце мусило перетворитися на крижинку!.. Біль минув, але скалки залишилися...

Відтоді Кая наче підмінили. Йому розподобалися троянди, він не хотів розглядати книжки й дражнив маленьку Герду, яка любила його всією душею. А все через скалки трюлевого дзеркала, що потрапили йому в око та в серце. Усі Каєві розваги були тепер дивно-холодні, навіть злі.

Якось, коли знову випав сніг, Кай прийшов до Герди з великою лупою і підставив під сніжинки рукав свого пальта.

— Поглянь крізь скло, Гердо, — сказав він.

Крізь збільшувальне скло сніжинки здавалися набагато більші, ніж насправді, і були подібні до пишних квітів або десятикутих зірок.

— Подивися, як майстерно зроблено! — захоплено мовив Кай. — Це ж цікавіше, ніж справжні квіти! А яка точність! Жодної кривої лінії! Ох, якби вони тільки не танули!

Одного дня Кай у великих рукавицях та із санчатами за спиною прийшов до Герди й гукнув їй у саме вухо:

— Мені дозволили їздити на великому майдані! — І побіг.

Там, на майдані, найхоробріші хлопці прив'язували санчата до саней, запряжених кіньми, і проїжджали так досить далеко. Було дуже весело!

У розпалі цих веселощів на майдані з'явилися великі білі сани, у яких сидів хтось у білій шапці, закутаний у пишне біле хутро. Сани двічі повільно об'їхали довкола майдану, і Кай швиденько встиг прив'язати до них свої санчата. Великі сани мчали дедалі швидше, а тоді звернули з майдану в провулок. Людина в білому повернулася до Кая і дружньо, як

давньому знайомому, кивнула головою.

Ось вони вже виїхали за міську браму. Сніг раптом повалив величезними пластівцями й стало дуже темно! Кай силкувався скинути мотузок, яким зачепився за великі сани, але його санчата мовби приросли до них і вихором летіли далі й далі.

В. Єрко. Ілюстрація до казки
Г. К. Андерсена «Снігова
Королева»

Кай голосно закричав, але ніхто його не почув. Сніг не вщухав, і сани, поринаючи в замети, мчали як навіжені. Кай увесь тремтів і хотів проказати молитву, але в голові залишилася тільки таблиця множення.

Сніжинки росли й росли, аж урешті стали величезними білими курми. Раптом вони розлетілися навсібіч, великі сани зупинилися, і людина в білому підвелася. Її шуба й шапка були зі снігу. Це була жінка — висока, струнка, сліпучо-біла. Це була... Снігова Королева!

— Ну й добре ми поїздили! — сказала вона. — Але ти дуже змерз. Заліжай-но в мою шубу! — І вона перенесла хлопчика у свої сани й загорнула його у свою шубу.

Кай мовби опустився в сніговий замет.

— Ти й досі мерзнеш? — спитала Снігова Королева й поцілувала Кая в чоло.

О, її цілунок був зимніший за лід! Він пройняв Кая наскрізь — до самого серця, яке й так було вже наполовину крижане. На мить йому здалося, що він ось-ось помре. Та тільки на одну мить, бо незабаром йому полегшало й хлопчик зовсім перестав мерзнути.

Тоді Снігова Королева ще раз поцілувала Кая, і з тієї миті він забув і Герду, і бабусю, і геть усіх!.. (...)

Кай глянув на неї. Снігова Королева була така прекрасна! Розумнішого та вродливішого обличчя він не міг собі й уявити!.. Вона вже не видавалася йому такою крижаною, як тоді, коли з'явилася за вікном. Кай перестав її боятися.

Снігова Королева підхопила його та злетіла на чорну хмару. Вони летіли над лісами, озерами, морем, над землею. Під ними дули холодні вітри, вили вовки, мерехтів сніг, а високо над ними блищав місяць, великий та ясний.

Оповідання третє

Садок бабусі, що зналася на чарах

Далі розповідається про пошуки маленькою дівчинкою Гердою Кая, про роздуми й здогадки, де він може бути. Розпочалася подорож-пошук, сповнена пригод.

Герда поцікавилася в річки, чи не бачила вона її названого брата Кая. Дівчинка попливла човном униз за течією та опинилася серед красивого вишневого садка. Із човна їй допомогла вибратися незнайома бабуся — власниця того садка та квітника. Але вона була не

В. Єрко. Ілюстрація до казки Г. К. Андерсена «Снігова Королева»

проста, а вмiла чаклувати. Їй дуже захотiлося залишити Герду в себе, а тому бабуся вдалася до чарiв. Проте дiвчина втекла вiд неї та подалася знову на пошуки Кая.

Оповідання четверте **Королевич і королівна**

Згодом Герда зустрiла Ворона, який почав розповiдати про королевича та королiвну. Однак, як з'ясувалося, Ворон помилився. У подарунок вiд королевича й королiвни дiвчинка отримала одяг, взуття, чудове платтячко, карету та їжу. Так вона змогла рухатися далi. I все б, здавалося, складалося добре на шляху до пошуку Кая, але тут трапилася несподiванка.

Оповідання п'яте **Маленька розбiйниця**

Та знову новi перешкоди й пригоди. У лiсi Герда зустрiчає розбiйникiв. I, здавалося, нова безвихiдь, проте щире бажання доброї дiвчинки знайти Кая перемагає всяке зло, розчулює навiть малу розбiйницю. Саме її допомога пришвидшила пошуки. Голуби, якi жили в помешканнi розбiйникiв, розповiли про Снiгову Королеву та маленького Кая. Пiвнiчний олень розказав про Лапландiю, палац Снiгової Королеви, адже вiн звiдти родом. Мала розбiйниця дала в допомогу Гердi Пiвнiчного оленя.

Оповідання шосте **Лапландка і фінка**

Олень, що вiз дiвчинку, зупинився бiля маленької хатинки, у якiй мешкала стара лапландка. Вона уважно вислухала iсторiю Герди й порадила звернутися за допомогою до фiнки.

Цiлу нiч бiг олень пiд спалахами блакитного Пiвнiчного сяйва й дiстався до помешкання фiнки. Там жила маленька привiтна жiнка, у якiй олень попросив допомоги для Герди, щоб вона стала сильнiшою за всiх.

Фiнка мовила: «Я не можу дати їй бiльше сил, нiж у неї є зараз. Хiба ти не бачиш, яка велика її сила? Хiба ти не бачиш, що їй пiдкоряються

і люди, і тварини? Адже вона боса обійшла пів світу. Не в нас позичати їй сили. Сила — у її серці».

До саду Снігової Королеви залишилося небагато — дві милі. Тривала дорога до Лапландії завершилася. Дівчинка дісталася до палацу Снігової Королеви.

Оповідання сьоме

Замок Снігової Королеви та що сталося згодом

У замку Снігової Королеви було сто, а може, і більше зал, і кожну освітлювало північне сяйво. Усі зали були дуже великі, дуже пустельні, дуже холодні, блискучі та крижані. Посередині найбільшої снігової зали стояло замерзле озеро. Крига тріснула на ньому на тисячі неймовірно рівних і доладних шматків. Серед озера височів трон Снігової Королеви. Вона казала, що сидить на дзеркалі розуму — найдовершенішому з усіх дзеркал світу.

Кай, сам того не помічаючи, з холоду аж посинів. Королевіні цілунки зробили його нечутливим до морозу, а його серце перетворилося на крижинку.

Кай мудрував над крижинами, складаючи з них різні фігури й слова. Проте він ніяк не міг скласти найзаповітніше слово «ВІЧНІСТЬ». Адже Снігова Королева сказала: «Коли ти складеш це слово, то станеш сам собі господар і я подарую тобі весь світ і нові ковзани». Та слово «ВІЧНІСТЬ» ніяк йому не давалося.

Одного дня Снігова Королева полетіла у своїх справах, і Кай залишився сам-один у неосяжній залі. Він дивився на крижини й усе мудрував, мудрував, аж йому заболіла голова. Кай наче завмер і був такий блідий, мовби весь перетворився на крижинку. І саме в цей час у величезну замкову браму входила Герда...

Вона проказала молитву, і буйні вітри раптом вляглися до її ніг, мовби схотіли спати. Дівчинка ввійшла до величезної крижаної зали та враз побачила Кая.

Герда впізнала його! Вона кинулася йому на шию та закричала:

— Каю! Мій любий Каю! Нарешті я тебе знайшла!..

Та Кай сидів тихий, непорушний і холодний.

Тоді Герда заплакала, і її гарячі сльози впали йому на груди. Вони пронизали його до самого серця та розтопили крижану скалку чарівного дзеркала.

Кай поглянув на Герду, і вона заспівала йому про троянди.

В. Єрко. Ілюстрація до казки Г. К. Андерсена
«Снігова Королева»

Кай раптом заридав. Він ридав так довго й сильно, що скалка дзеркала витекла йому з ока разом зі сльозами. Тоді він упізнав Герду й радісно вигукнув:

— Гердо! Люба моя Гердо!.. Де ж ти так довго була? І де був я сам?.. — Кай роззирнувся довкола. — Як тут зимно! — сказав він і міцно пригорнувся до Герди!

На radoщах дівчинка сміялася та плакала водночас. Радість була така велика, що навіть крижинки затанцювали, а коли втомилися, то самі склалися в те слово, яке наказала скласти Снігова Королева.

Герда поцілувала Кая в обидві щоки — і вони знову зацвіли трояндами, поцілувала в очі — і вони заблищали, як її власні. Кай знову став самим собою — бадьорий і веселий. Тепер він геть не боявся повернення Снігової Королеви — його відпускна, написана блискучими крижаними літерами, лежала поряд.

Кай із Гердою вийшли з крижаного палацу. Вони йшли, побравшись за руки, розмовляли про свої троянди, і на їхньому шляху вщухали буйні вітри й виглядало сонце. (...)

Зацвірінькали перші пташки, дерева вкрилися зеленими бруньками... (...) Та ось одного ранку вони почули до болю знайомі дзвони та впізнали високі вежі рідного міста. Незабаром діти вже входили в низенькі двері своїх маленьких мансардок і саме тут здивовано зауважили, як вони обоє за цей час підросли.

У їхніх кімнатках усе було по-давньому, навіть годинник так само вибивав «тік-так». Троянди цвіли й заглядали у від-

чинені вікна, а неподалік стояли їхні дитячі стільчики. Кай і Герда повсідалися на них і взяли одне одного за руки. Крижану красу володінь Снігової Королеви вони забули як страшний сон. (...)

Так сиділи вони поруч, уже майже дорослі, але серцем ще діти, а надворі стояло літо — тепле, яскраве й благодатне літо.

(Переклад Оксани Іваненко,
за редакцією Івана Малковича)

Запитання та завдання

1. Про що розповідається в першій частині казки?
2. Які властивості були в чарівного дзеркала? Якими були наслідки того, що дзеркало розбилося? Наведіть цитату з тексту.
3. Розкажіть про стосунки Кая та Герди до появи Снігової Королеви. Який настрій створюють описи їхнього життя?
4. Якою перший раз діти побачили Снігову Королеву? Що протиставлено в її описі?
5. Як змінюється поведінка Кая після того, як у його око та серце потрапили скалки від дзеркала? Як ці зміни відображено в діалогах із Гердою?
6. Як змінюється ставлення Кая до Снігової Королеви? Якою вона йому видається?
7. Які випробування пройшла Герда, щоб знайти Кая? Хто їй допомагає в цьому?
8. Хто є головними, а хто другорядними героями й героїнями казки? Які художні засоби використовує Г. К. Андерсен для розкриття їхніх характерів?
9. Снігова Королева понад усе цінує розум і логіку. А що відсутнє в її стосунках із Каєм? Чого вона його навчає?

10. Троянда має багато значень у фольклорі та літературі різних народів. Але передусім це квітка кохання, творчості та високих почуттів. Яке значення набуває троянда в казці Г. К. Андерсена «Снігова Королева»? Яку роль вона відіграє?

11. Що утверджує письменник у казці?
12. Порівняйте Снігову Королеву та пані Метелицю. Що характеризує ці літературні образи?

13. Роздивіться ілюстрації до казки, які використані в підручнику (с. 43–46, 48, 50). Кого на них зображено? Перекажіть стисло казку про Снігову Королеву, орієнтуючись на ілюстрації, які відображають основні епізоди казки.

ОСТРІВ ЗНАНЬ

У театрах українських міст можна побачити спектаклі, опери та балети за мотивами казки Г. К. Андерсена «Снігова Королева».

- Роздивіться подану світліну. Як ви думаєте, який епізод казки вона відображає?

Вистава «Снігова Королева». Національний академічний драматичний театр імені І. Франка (Київ)

З історіями про Снігову Королеву Г. К. Андерсен був ознайомлений із дитинства. У народних данських переказах смерть часто називали *Крижаною Дивою*. Данці вірили, що лише один її поцілунок може заморозити серце будь-якої людини. У Скандинавських країнах і тепер розповідають легенду про Північну принцесу, плащ якої був витканий із гігантських сніжинок, а у волосся вплетені мерехтливі кристали. Вона жила в крижаному замку. Разом із світою подорожувала на полярному ведмеді, оглядаючи своє королівство, — величезну снігову пустелю.

- Поміркуйте, що уособлює Снігова Королева в казці Г. К. Андерсена.
- Порівняйте зображення Снігової Королеви на ілюстраціях до казки різних художників/художниць. Якою вони її зображають? Обміняйтеся враженнями від цих ілюстрацій. Створіть «хмару» слів, які в значають вдачу Снігової Королеви. Яке слово буде центральним?
- Про яких людей кажуть, що в них «крижане серце»? Дайте письмову відповідь на запитання: «Чи можна назвати Кая хлопчиком із крижаним серцем?»

А. Баррет

Н. Гольц

В. Єрکو

Олександр Пушкін

(1799–1837)

Російський поет, прозаїк, драматург,
засновник російської літературної мови.

Олександр Пушкін народився в м. Москві (Росія) у дворянській сім'ї. У дитинстві багато читав, любив проводити час у сімейній бібліотеці. Розвитку його творчих здібностей сприяли літературні вечори в будинку батьків, де збиралися відомі письменники та письменниці.

Його літературна обдарованість проявилася рано. Перший вірш юного поета було опубліковано, коли хлопцеві виповнилося чотирнадцять. У той час він навчався в Царськосельському ліцеї, привілейованому освітньому закладі для дітей із дворянських родин. Там він знайшов друзів, яким пізніше присвятив багато віршів.

Митець написав дуже багато поетичних творів. Ще змалку він слухав казки, пісні та приказки своєї няні Орини Родіонівни. Пізніше О. Пушкін почав збирати та записувати фольклорні твори, але найбільше захоплювався казками. Про них поет писав: «Що за розкіш ці казки, кожна є поемою».

Письменник створив такі казки: «*Казка про попа і наймита його Балду*» (1830), «*Казка про царя Салтана, про сина його славного й могутнього богатира князя Гвідона Салтановича та про прекрасну царівну Лебедицю*» (1831), «*Казка про рибака та рибку*» (1833), «*Казка про мертву царівну та сімох богатирів*» (1833), «*Казка про золотого півника*» (1834) та ін.

Казки О. Пушкіна ґрунтуються на народному розумінні добра і зла, у них прославлено чесність і шляхетність, прагнення до волі та щастя. Як і народним казкам, їм притаманна віра у світлі сили й почуття та оптимізм.

Утім, внутрішній світ персонажів пушкінських казок складніший, ніж у народних. Вони не такі однозначні, риси їхнього характеру проявляються залежно від зміни обставин. Казки мають більш розлогий сюжет.

Пригадайте головних героїв і героїнь «Казки про царя Салтана...». Напевно, найбільше вас приваблюють її позитивні герої та героїні. Це славний *князь Гвідон*, син царя Салтана. Він — сильний, сміливий, розумний, стає переможцем у будь-якій складній ситуації:

Ломить він од дуба сук,
У тугий згинає лук (...)
І пішов полювати,
Дичину роздобувати.

Князь здійснює шляхетні вчинки: рятує себе та свою матір, захищає *царівну Лебедицю*. Вона вирізняється неземною красою, скромністю та чуйністю:

Денне світло затіняє,
А вночі, як сонце, сяє —
Місяць у косі блищить,
На чолі зоря горить (...).

Це прекрасна чарівниця, яка за свій порятунок дарує князю Гвідону різні чудеса: гарне місто на острові, білочку та морських богатирів; сприяє примиренню його з батьком.

До позитивних героїв також належить *цар Салтан* — мужній захисник царства; добрий та довірливий, який іноді здається безпорадним і не може перемогти підступність нещирих людей, що його оточують.

Цариця — дружина царя Салтана — також позитивна героїня. Вона добра, терпляча та чесна, дуже любить свого сина

І. Білібін. Ілюстрація до «Казки про царя Салтана...»

й усе зробила для того, щоб він був щасливий: поблагословила його на князювання та подальше подружнє життя з Лебедицею.

У казці є і негативні героїні: заздрісні та підступні сестри цариці — *повариха, ткаля* — і *баба Бабариха*. Вони здійснили ганебний злочин: обмовили царицю і її сина, посадили їх у бочку та кинули в море. За цей вчинок їх пізніше було покарано.

Отже, можна зробити висновок, що в цій казці злість, заздрість і ненависть приречені, а перемагають любов і добро.

Особливим героєм казок О. Пушкіна є *природа*. Вона реагує на поведінку персонажів: одним співчуває та допомагає, а інших карає за жадібність і презирство до людей. Так, царевич Єлісей («Казка про мертву царівну...») звертається до моря, вітру та сонця з проханням знайти його наречену. А князь Гвідон просить морську хвилю не занастити його й матір, а викинути їх на суходіл.

Казки О. Пушкіна завжди приваблювали багато поколінь читачів і читачок глибиною думки, людяністю, ліризмом, чарівністю вірша та яскравістю поетичної мови.

- Пропонуємо вам вирушити в цікаву подорож разом із героями та героїнями «Казки про царя Салтана...».

КАЗКА ПРО ЦАРЯ САЛТАНА, ПРО СИНА ЙОГО СЛАВНОГО Й МОГУТНЬОГО БОГАТИРЯ КНЯЗЯ ГВІДОНА САЛТАНОВИЧА ТА ПРО ПРЕКРАСНУ ЦАРІВНУ ЛЕБЕДИЦЮ

(Скорочено)

Під віконцем три сестри
Пряли пізньої пори.
«Якби я була цариця, —
Каже так одна дівця, —
То сама на цілий світ
Наварила б я обід».
«Якби я була цариця, —
Каже так її сестриця, —
На весь світ сама-одна

Я б наткала полотна».
«Якби я була цариця, —
Третя мовила сестриця, —
Я б родила для царя
Молодця-богатиря».
Тільки вимовити встигли —
Двері тихо зарипіли,
І до них заходить цар,
Того краю володар,

Бо якраз у ту хвилину
 Він стояв побіля тину
 І охоче слухав їх,
 А молодшу — над усіх.
 «Здрастуй, красная дівце, —
 Він говорить, — будь цариця
 І роди богатиря
 Ти для мене, для царя!
 Ви ж, голубоньки-сестриці,
 Вибирайтеся з світлиці,
 Їдьте з нами заразом

До царських моїх хором;
 Буде з вас одна ткачиха,
 Друга буде повариха».
 В сїни вийшов цар-отець.
 Всі поїхали в дворець.
 Цар недовгий час
 збирався:
 В той же вечір
 повинчався. (...)

Цар збирається у воєнний похід, а цариці наказав бути обережною і чекати на його повернення. Ось настав час родин, і Бог подарував їм сина. Царівна не може натішитися дитиною та спішить порадувати батька-царя — пише йому листа й відправляє гінця. Але хитрі й злі ткачиха, повариха та баба Бабариха перехопили гінця, забрали лист. Натомість пишуть неправду, підмінюють листа й віддають гінцю.

Шлють царю вони обмову —
 Отаке брехливе слово:
 «Народилось дитинча —
 Не дівчатко, не хлопча,
 Не пацюк, не жабенятко,
 А невидане звірятко».

Як почув же цар-отець,
 Що сказав йому гонець,
 В гнїві став він мудрувати
 І гінця хотів скарати,
 Та, отямившись враз,
 Надіслав такий наказ:
 «Ждать повернення мойого,
 Не рїшаючи нічого».
 Їде царський посланець,
 Приїжджає під кінець.
 А ткачиха, й повариха,
 Й сваха баба Бабариха

Переймають посланця,
 І кладуть в його торбину
 Зовсім іншу писанину. (...)
 І царицю в той же час
 В бочку з сином посадили,
 Засмолили, покотили
 І пустили в окїян —
 Так звелїв, мов, цар Салтан. (...)

Мати плаче та голосить...
 А дитина хвилю просить:
 «Хвиле, хвиленько морська!
 (...) Не губи ти нашу долю,
 Викинь нас на суходолі!»
 І послухалась вона,
 Хвиля вільна водяна, —
 Бочку винесла легенько
 І відлинула тихенько (...).

Мати й син опинилися на волі. Син пішов на полювання. Та, підійшовши до моря, побачив, як хижий птах напав на Лебедицю. Юнак націлився й убив хижака. А Лебедиця мовить до царевича людським голосом:

І свекруха йде при ній.
Цар поглянув, сам не свій,
Кров у ньому схвилювалась.
«Що я бачу?! Як це сталося?
Це ж вона!» — аж дух зайнявся,
Цар сльозами тут заллявся,
Обіймає він царицю,
І синка, і молодицю.
Тут до столу всі пішли
І банкет розпочали.
А ткачиху, й повариху,

Й сваху бабу Бабариху
Охопив такий тут жаж,
Що розбіглись по кутках.
А коли їх розшукали —
Злочин свій вони
признали.
Цар на radoцax таких
Відпустив додому їх (...).
Я там був, мед-пиво пив.
Тільки вуса обмочив.

(Переклад Наталії Забіли)

Запитання та завдання

1. Чи цікаво вам було читати казку? Який епізод сподобався найбільше?
2. Із чого розпочинається казка? Чи має вона зачин, притаманний фольклорним казкам?
3. Що відчували до молодої цариці старші сестри? Наведіть цитати на підтвердження вашої думки.
4. Кого автор протиставляє в казці? Яку роль відіграє у творі ця антитеза?
5. Чому цар Салтан допускає помилки? Чи потрібно критично оцінювати будь-яку інформацію?
6. Прочитайте про зустріч Гвідона із царівною Лебедицею. Які його якості проявляються в цьому епізоді?
7. Що розповідають гості Салтану про князя Гвідона? Як описують царівну Лебедицю?
8. Наведіть приклади використання гіперболи та повторів. Яку роль вони відіграють?
9. Як О. Пушкін ставиться до своїх героїв і героїнь? Кому співчуває, а кого засуджує?
10. Що утверджує письменник у цій казці?
11. Пригадайте, що таке *чарівна казка*. Доведіть, що «Казка про царя Салтана...» є чарівною (події, герої та героїні, описи природи, чарівні числа, перевтілення).
12. Стисло перекажіть «Казку про царя Салтана...» за самостійно складеним планом.
13. Дайте письмову відповідь-міркування на запитання: «Чого нас навчає «Казка про царя Салтана...» О. Пушкіна? (6–7 речень).

ОСТРІВ ЗНАНЬ

В українській літературі віршовані казки створювали *І. Франко* («Лис Микита» та «Абу-Касимові капці»), *Леся Українка* («Казка про Оха Чародія»), *Олександр Олесь* («Микита Кожум'яка»), *Н. Забіла* («Снігуронька», «Два морози»). Сучасні письменники та письменниці у своїй творчості також звертаються до цього різновиду казки: *Г. Осадко* («Як дракончик Юрасик урятував ліс від бракон'єра»), *М. Савка* («Казка про старого Лева»).

М. Врубель. Царівна Лебідь. 1900 р.

- Які із цих казок вам відомі, а які з них ви б хотіли прочитати?

«Казка про царя Салтана...» приваблювала багатьох ілюстраторів. Але найкращими вважають ілюстрації художника *Івана Білібіна*. Вони мають складну, але виразну композицію, насичені кольорами, кожену їхню деталь митець майстерно промальовував.

Художник *Михайло Врубель* створив картину «Царівна Лебідь» за мотивами казки *О. Пушкіна*. Героїню змальовано в той момент, коли вона перетворюється з білої Лебедиці на красуню-царівну.

- Розгляньте ілюстрації. Чи такою ви уявляли героїню? Створіть ілюстрацію до «Казки про царя Салтана...» (за бажанням).

В. Курдюмов. Ілюстрація до «Казки про царя Салтана...»

О. Пушкін дотримувався в казці фольклорних традицій. «Казка про царя Салтана» — авторське оброблення росій-

ської народної казки «По коліна ноги в золоті, по лікоть руки в сріблі». Довга назва казки подібна до назв народних оповідань, як-от «Казка про хороброго, славного та могутнього витязя і богатиря Бову». Ім'я іншого героя пушкінської казки — Гвідон — автор теж запозичив із народних оповідань про Бову-королевича.

У казці відчувається і вплив інших народних казок і творів фольклору — наприклад, чарівна царівна Лебедиця схожа на Василису Премудру. Ім'я Бабариха теж узятє з російського фольклору, як і назва острова Буяна. О. Пушкін використовує і найпоширеніші в народних казках сюжети світового фольклору: долі скривдженої дружини, мандрівки немовляти по хвилях у кошику або скрині.

*І. Білібін.
Бова-королевич.
1911 р.*

І. Білібін. Ілюстрація до «Казки про царя Салтана...»

Діва із золотою зіркою на чолі — це також популярний образ у західноєвропейському фольклорі, який трапляється в казках братів Грімм.

Як і у фольклорних творах, у казці О. Пушкіна є і постійні епітети та порівняння (*красная дівиця; славний цар; як сонце сяє; виступає, наче пава*).

- Які ще ознаки фольклорної казки ви помітили в казці О. Пушкіна?

Оскар Уайльд

(1854—1900)

Видатний англійський письменник ірландського походження, драматург.

Оскар Уайльд (Оскар Фінгал О'Флагерті Вілс Уайльд) народився в м. Дубліні (Ірландія). Був дуже здібним хлопцем: неймовірно швидко читав, блискуче жартував і знаходив спільну мову з однолітками. Спочатку навчався в Королівській школі Партора, яку закінчив із золотою медаллю; потім — у Трінті-коледжі та найпрестижнішому Оксфордському університеті.

У 26 років видав свою першу збірку віршів і став відомим.

О. Уайльд вирізнявся незвичністю суджень і неординарними поведінкою та одягом, постійно грав на публіку. Дотепний співрозмовник, він був бажаним гостем у будь-якому салоні Лондона. Критики називали його найкращим із сучасних письменників, зазначаючи про оригінальність і художню досконалість його творів.

У 1888 р. вийшла друком його збірка казок *«Щасливий принц»*, а в 1891 р. опубліковано збірку *«Гранатовий будиночок»*, яка містила казки: *«Молодий Король»*, *«День народження Інфанти»*, *«Рибак і його душа»*, *«Хлопчик-Зірка»*.

У казках О. Уайльд переконливо та яскраво описував те, чого насправді не було. У них відображено захопливий та незвичайний світ, де чудові перетворення настільки природні, що читачі починають сприймати їх як реальні.

На початку казки *«Хлопчик-Зірка»* автор описує головного героя дуже красивим, він вважає себе сином Зірки. Але має черству душу, був жорстокий і зарозумілий, ненавидить людей, зверхньо ставиться до ровесників. Письменник порівнює його з Нарцисом: він любить тільки себе, милується своєю вродою. Хлопець відрікається від матері, яка десять років шукала сина, і проганяє її, після цього стаючи потворою. Він розуміє, що це кара за його гріхи, тому хоче знайти

маму й покаються. Три роки хлопець ходить по світу, шукаючи її. Це був непростий, тернистий шлях, на якому головний герой зазнає випробувань, страждань і принижень. До нього всі ставляться так, як і він колись до людей. Подолавши безліч перешкод, Хлопчик-Зірка духовно відроджується, усвідомивши цінність людського життя, випрошує прощення в батьків та отримує винагороду — стає добрим і милосердним.

Основні проблеми, які порушує О. Уайльд у цій казці, — це повага до батьків, яких кожний із нас має любити та цінувати, адже всім відома істина: «батьків не вибирають». Отже, *ідея* цього твору — прославлення духовної краси та любові до рідних і близьких людей.

Ви всі знаєте, а, прочитавши твір, ще більше переконаєтеся, що людину оцінюють не за зовнішністю, а за рисами її характеру. Це має бути поєднання зовнішньої та внутрішньої краси. Саме на цьому акцентовано увагу в казці.

Однією з проблем, про яку також ідеться у творі, є духовне очищення кожної людини: той, хто скоїв зло, завжди може повернутися до добра та любові, визнавши свою провину.

У казці О. Уайльд відображає красу добрих вчинків і людяність. Цей твір спонукає і дітей, і дорослих повірити в диво. Сподіваємося, що казка «Хлопчик-Зірка» спонукатиме вас замислитися над багатьма важливими питаннями, які завжди були та є актуальними в житті людей, і зробити певні висновки.

- Прочитайте казку «Хлопчик-Зірка» і поясніть одне з висловлювань письменника: «Хіба в будинку, де є черстве серце, немає холодного вітру?»

ХЛОПЧИК-ЗІРКА

Казка
(Скорочено)

Давним-давно два бідні Дроворуби прокладали собі шлях додому через великий сосновий ліс. Стояла зимова морозна ніч. Земля та дерева були заметені снігом, маленькі гілочки потріскували від морозу, коли Дроворуби проходили повз

них. І ось вони дійшли до гірської річки, яка нерухомо зависла в повітрі водоспадом, бо її поцілував Льодяний Король.

Було так холодно, що навіть звірі й птахи не знали, як цьому зарадити. (...)

Два Дроворуби йшли та йшли, сильніше дмухаючи на свої пальці й ступаючи величезними підкованими чоботями по затверділому снігу. Одного разу вони провалилися в глибокий замет, а вибралися звідти білі, наче мірошники, які перемелюють зерно на борошно; а іншого разу вони послизнулися на твердому гладенькому льоду, де замерзла болотна вода, їхні оберемки хмизу випали з в'язки, так що їм довелося знову збирати та зв'язувати їх. Раптом їм здалося, що вони загубилися, їх охопив жах, бо вони знали, що Метелиця жорстока з тими, хто спить у її обіймах. Але чоловіки вірили в доброго святого Мартіна, який оберігає всіх подорожніх, і знову пішли по своїх слідах. Вони йшли обережно й нарешті вийшли на узлісся та побачили далеко внизу в долині вогні рідного села.

Дроворуби так зраділи, що голосно засміялися, і Земля здавалася їм срібною квіткою, а Місяць — золотою.

Посміявшись, вони засумували, бо згадали про свою бідність, й один із них сказав:

— Чому ми радіємо, ми ж бачимо, що життя — для багатих, а не для таких, як ми? Краще б ми померли з холоду в лісі або якісь дикі звірі напали на нас і розірвали.

— Твоя правда, — відповів його товариш, — комусь дається багато, а іншим — мало. Несправедливість розділила світ, і ніщо не поділене порівну, крім горя.

Але в той час, як вони розповідали один одному про свої нещастя, трапилася дивна річ. З небес упала дуже яскрава й красива зірка. Вона зісковзнула з неба, оминаючи інші зірки на своєму шляху, і коли Дроворуби здивовано дивилися на неї, вона, здавалося, опустилася за верби, біля невеличкої кошари на відстані не далі кинутого каменя.

— Та це ж горщик золота для того, хто його знайде! — вигукнули вони й побігли, бо їм дуже хотілося золота.

Один із них біг швидше, ніж його товариш, і випередив його. Продираючись через верби, він вийшов з іншого боку. Там, справді, лежало щось золоте на білому снігу. Тому він

поспішив туди й, нахилиючись, простяг до нього руки — це був плащ із золотого полотна, розшитий зорями, згорнутий у багато разів. Він закричав своєму товаришеві, що знайшов скарб, який упав із неба, і коли товариш підійшов, вони сіли на сніг, розгорнули складки плаща, у яких могло бути золото. Проте там було не золото, і не срібло, і не будь-які інші коштовності, а спала маленька дитина.

Один із них сказав:

— Наші сподівання не справдилися, жодному з нас не усміхнулася доля. Яка користь від дитини? Давай залишимо її тут і підемо своєю дорогою, бо ми бідні люди, у нас є свої діти, яких треба годувати.

Але його супутник відповів:

— Ні, це було б великим злом залишити дитину гинути тут, у снігу, і, незважаючи на те, що я бідний, як і ти, і мені потрібно годувати дітей, я заберу її додому, і моя дружина буде піклуватися про неї.

Він ніжно взяв дитину, загорнув її в плащ, щоб захистити від холоду, і пішов через пагорб до села, поки його товариш дивувався з його м'якості серця.

Коли Дроворуби дійшли до села, товариш сказав:

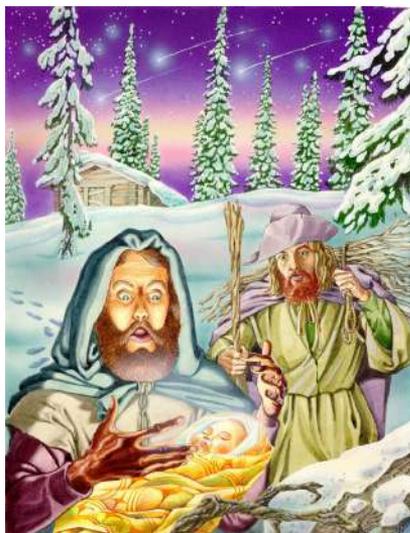
— Ти взяв собі дитину, тоді віддай мені плащ, бо ми повинні чесно поділитися знахідкою.

Але той відповів:

— Ні, плащ не належить ані тобі, ані мені, а тільки дитині.

Тож він побажав йому щасливої дороги, пішов до свого будинку й постукав у двері.

Коли дружина відчинила двері й побачила, що її чоловік повернувся живий та здоровий, вона зраділа, обняла його й поцілувала, узяла в нього оберемок хмизу. Він промовив до неї, усе ще стоячи на порозі:

О. Медведєв. Ілюстрація до казки О. Уайльда «Хлопчик-Зірка»

— Я знайшов дещо в лісі й приніс тобі, щоб ти про нього подбала.

— Що це? — вигукнула вона. — Покажи мені, бо в будинку порожньо, а нам потрібно чимало речей.

Він розгорнув плащ і показав їй сплячу дитину.

— Чоловіче добрий! — нарікала вона. — Хіба ми не маємо своїх дітей, яким теж потрібно місце біля вогнища? І хто знає, чи не принесе це нам нещастя? І як ми будемо доглядати за немовлям?

Вона дуже розгнівалася на чоловіка.

— Але це Хлопчик-Зірка, — заперечував він; і розповів їй про те, як знайшов дитя.

Жінка не заспокоїлася, висміювала його, говорила сердито, навіть кричала:

— Нашим дітям не вистачає хліба, а ми будемо годувати чужу дитину? Хто буде піклуватися про нас? І хто дасть нам їсти?

— Але Бог турбується навіть про горобців і годує їх, — відповів він.

— Хіба горобці не помирають узимку від голоду? — запитала вона. — І хіба зараз не зима?

Чоловік нічого не відповідав і все ще стояв на порозі.

Через відкриті двері з лісу ввірвався різкий вітер, і вона затремтіла від холоду й сказала:

— Чому ти не зачиниш двері? У будинку вітер, і мені холодно.

— Хіба в будинку, де є черстве серце, немає холодного вітру? — запитав він.

Жінка нічого йому не відповіла, а підійшла ближче до вогню.

Через деякий час вона повернулася й подивилася на нього, її очі були наповнені слізьми. Тоді він швидко зайшов, передав дитину їй на руки, вона поцілувала її і поклала в маленьке ліжечко до їхньої найменшої дитини. На другий день Дроворуб узяв незвичайний золотий плащ, поклав його до великої скрині разом із бурштиновим ланцюжком, який дружина зняла із шиї дитини.

Отож Хлопчика-Зірку виховували разом із дітьми Дроворуба, він їв із ними й грався. Щороку хлопчик ставав дедалі гарнішим. Односельці дивувалися, бо всі вони були смагляві й темноволосі, а він був білим і витонченим, як слонова кістка,

а його кучері були подібні до пелюсток золотого нарциса. Його губи були як червона квітка, а очі — як фіалки біля річечки із чистою водою, а його тіло було таким, як білосніжний нарцис у полі, де ще не ступала нога косаря.

Проте його краса обернулася злом для нього, бо він ріс гордим, жорстоким та егоїстичним. Дітей Дроворуба й дітей односельців він зневажав через їхнє низьке походження, говорив, що сам має благородне походження, адже прилетів із зірки. Хлопчик-Зірка став господарем над ними, називав їх своїми слугами. Ніякого жалю не було в

Е. Ферез. Ілюстрація до казки О. Уайльда «Хлопчик-Зірка»

нього до бідних, сліпих, покалічених і нужденних. Він кидав у них каміння, гнав їх із вулиць, наказував їм просити хліб десь в іншому місці, так що ніхто більше, крім злочинців, не приходив двічі в те село просити милостиню. Насправді Хлопчик-Зірка був ніби зачарований своєю красою та знущався над тими, хто був слабкий і хворий. Він любив лише себе. Улітку, коли не було вітру, лежав біля колодязя в саду священника, дивився на відображення власного обличчя у воді й сміявся від задоволення, милуючись собою.

Дроворуб та його дружина часто сварили його, нарікаючи:

— Ми не ставилися до тебе так, як ти ставишся до тих, кого покинули та в кого немає тих, хто б допомагав їм. Чому ти такий жорстокий до всіх, хто потребує співчуття?

Часто його запрошував до себе старий священник і намагався навчити любові до всього живого, говорячи:

— Кожна комаха рідна тобі, не завдавай їй шкоди. Дикі птахи мають свободу. Не лови їх задля власного задоволення. Бог створив сліпими черв'яка й крота, і кожний із них має своє призначення. Хто ти такий, щоб нести біль у світ Божий? Навіть худоба в полі прославляє Його.

Але Хлопчик-Зірка не звертав уваги на його слова, а лише насуплювався й підсміювався, потім повертався до своїх товаришів і знову командував ними. Вони ж корилися йому,

бо він був вродливим, хорошим бігуном, міг танцювати, грати на дудці й придумувати гарні мелодії. І де б не з'являвся Хлопчик-Зірка, вони йшли за ним, і що б не наказував їм робити — усе виконували. І коли він гострою тростинкою виколов очі кротові, товариші сміялися, і коли кидав камінням у прокаженого¹ — теж сміялися. У всьому він направляв їх, і в них також затверділи серця, як і в нього.

Одного дня через село проходила бідна жінка-жебрачка. Її одяг був подертий, ноги поранені камінням на дорозі, бо її спіткала велика біда. Стомившись, вона сіла перепочити під каштаном.

Але коли Хлопчик-Зірка побачив її, він сказав товаришам:

— Дивіться! Під тим гарним зеленим деревом сидить брудна жebraчка. Ходімо, виженемо її звідси, бо вона потворна та хвора.

Хлопчик-Зірка пішов і кидав у неї каміння, знущався з неї, їй було страшно, але вона не зводила з нього очей. І коли Дроворуб, який рубав дрова й був дуже втомлений, побачив, що робив Хлопчик-Зірка, він підбіг і насварив його:

— Ти безсердечний і не знаєш жалю. Яке зло зробила тобі ця бідна жінка, що ти так до неї ставишся?

Хлопчик-Зірка, почервонівши від гніву, тупнув ногою і сказав:

— Хто ти такий, аби питати мене, що я роблю? Я не твій син, щоб слухатися тебе!

— Твоя правда, — відповів Дроворуб, — але я пожалів тебе, коли знайшов у лісі.

Коли жінка почула ці слова, вона голосно заплакала й зомліла. Тоді Дроворуб поніс її у свій дім. Коли, урешті-решт, жінка отямилася, вони поставили перед нею їжу та воду й просили її почувати себе як удома.

Але вона не їла й не пила, а спитала Дроворуба:

— Чи правда, що ти знайшов дитину в лісі? Це було десять років тому?

І Дроворуб відповів:

— Так, я знайшов його в лісі, це було десять років тому.

— А що ти знайшов біля нього? — вигукнула вона. — Чи був у нього на шиї бурштиновий ланцюжок? Чи був він загорнутий у золотий плащ, гаптований зірками?

¹ *Прокажений* — хворий на проказу, що спотворює людину.

— Твоя правда, — відповів Дроворуб, — усе було так, як ти кажеш. — І він витяг плащ і бурштиновий ланцюжок зі скрині й показав жінці.

Коли та їх побачила, то заплакала від радості й сказала:

— Він — мій маленький син, якого я загубила в лісі. Я молю Вас: швидко покличте сина, я шукала його по всьому світу.

Тож Дроворуб та його дружина вийшли на вулицю, покликали Хлопчика-Зірку й сказали йому:

— Іди до будинку. Там твоя матір, яка чекає тебе.

Тоді він побіг у дім, його переповнювала цікавість і велика радість. Але коли він побачив, хто там на нього чекав, він лише зневажливо розсміявся та сказав:

— Що, де моя мати? Я тут нікого не бачу, крім цієї нікчемної жебрачки.

А жінка відповіла йому:

— Я твоя мати.

— Ти божевільна, якщо таке кажеш, — сердито вигукнув Хлопчик-Зірка. — Я не твій син, бо ти жебрачка, потворна й одягнена в лахміття. Тому вимітайся звідси, щоб я більше не бачив твого брудного обличчя.

— Ні, але ж ти насправді мій маленький син, якого я народила в лісі, — плакала вона, і впала на коліна, і простягнула до нього руки. — Грабіжники вкрали тебе в мене й залишили помирати, — шепотіла вона. — Але я впізнала тебе, коли лише побачила, і твої речі я також упізнала: золотий плащ і бурштиновий ланцюжок. Тому я прошу тебе піти зі мною, бо я блукала по всьому світу, шукаючи тебе. Ходімо зі мною, сину, адже мені потрібна твоя любов.

Але Хлопчик-Зірка не зрушив із місця. Не було чути жодного звуку, крім ридання жінки.

Нарешті він заговорив до неї, його голос був твердим і суворим:

— Якщо ти справді моя матір, — сказав він, — було б краще, якби ти трималася подалі, а не приходила сюди, щоб соромити мене. Зрозумій: я вважав себе сином Зірки, а не жебрачки, як це ти мені зараз кажеш. Тому йди звідси, щоб я тебе більше не бачив.

— Сину мій! — вигукнула вона. — Ти навіть не поцілуєш мене перед тим, як я піду?! Я так багато страждала, щоб знайти тебе.

— Ні, — сказав Хлопчик-Зірка, — ти така огидна, що я б краще поцілував гадюку або жабу, ніж тебе.

Тоді жінка підвелася та пішла в ліс, гірко плачучи. Коли Хлопчик-Зірка побачив, що вона пішла, то зрадів і побіг назад гратися зі своїми товаришами.

Але коли товариші побачили, що він іде, то відразу почали дражнити його й промовляли:

— Ти такий гидкий, як жаба, і бридкий, як гадюка. Забирайся звідси, бо ми не будемо гратися з тобою.

Хлопчик-Зірка спохмурнів і подумав: «Про що вони говорять? Піду до колодязя й подивлюся, що зі мною».

Отож він пішов до колодязя та подивився в нього. І що ж?! Його обличчя було як у жаби, а тіло було в лусці, як у гадюки. Він упав на траву й заплакав: «Певно, мене спіткало це лихо через мій гріх, бо я зрікся своєї матері й прогнав її, я був гордим і жорстоким до неї. Тому я піду й шукатиму її по всьому світу, і не знатиму відпочинку, допоки не знайду її».

Тут до нього прийшла маленька донька Дроворуба, вона поклала йому руку на плече й сказала:

— Що з того, що ти втратив вроду? Залишайся з нами, я не буду з тебе глузувати.

Але він сказав їй:

— Ні, я був жорстоким до своєї матері. За це зло я буду покараний. Я повинен піти звідси й обійти весь світ, аж поки знайду її та вимолю в неї пробачення.

Тоді Хлопчик-Зірка побіг до лісу й кликав свою матір, просив прийти до нього, але ніхто не відгукнувся. Увесь день він звав її, і коли сонце зайшло за небокрай, зробив собі ліжко з листя та ліг спати. Проте птахи та звірі тікали від нього, бо пам'ятали про його жорстокість. (...)

Уранці Хлопчик-Зірка піднявся, поснідав гіркими лісовими ягодами й пішов лісом, сильно плачучи. І в усіх, кого зустрічав, він запитував, чи не бачили вони випадково його матінки.

Він спитав Крота:

— Ти живеш під землею. Скажи мені, чи там моя мама.

І Кріт відповів:

— Ти осліпив мене. Як я можу знати?

Він спитав Коноплянку:

— Ти можеш літати над високими деревами й бачити весь світ. Скажи мені, чи можеш ти побачити мою матір.

І Коноплянка відповіла:

— Ти підрізав мої крила заради власної втіхи. Як я можу літати?

Тоді він сказав маленькій Білочці, яка самотньо жила в ялині:

— Де моя мати?

І Білка відповіла:

— Ти вбив мою маму. Ти шукаєш свою, щоб її теж убити?

І Хлопчик-Зірка заплакав, і схилив голову, і просив прощення в божих створінь, і продовжував долати свій шлях через ліс, шукаючи жебрачку. На третій день він вийшов на інший бік лісу й пішов рівниною.

Коли хлопчик проходив селами, діти знущалися з нього та жбурляли в нього каміння, йому не дозволяли навіть спати в корівниках, побоюючись, що він принесе цвіль на зерно — таким він був огидним, і тоді наймити гнали його звідти геть, і нікому не було його шкода. Ніде Хлопчик-Зірка нічого не чув про жебрачку, яка була його матір'ю, хоча три роки мандрував світом. Йому часто здавалося, що бачить її на дорозі перед собою. Тоді він кликав її та біг за нею, доки гострим камінням на дорогах не поранив ноги, і з ран почала сочитися кров. (...)

Три роки він ходив світом, і ніхто не поставився до нього добре й не пожалів його. Це був такий світ, який він створив у дні своєї великої гордості.

Одного вечора Хлопчик-Зірка підійшов до брами міста, яке було оточене великими мурами й стояло на березі річки. Проте, незважаючи на втому та біль у ногах, він хотів увійти туди. Але вартові схрестили свої алебарди перед входом і грубо спитали його:

— Що ти робитимеш у місті?

— Я шукаю свою матір, — відповів він, — і молю вас дозволити мені пройти, бо, можливо, вона в цьому місті.

Але вартові глузували з нього, а один із них, потрусивши чорною бородою, поставив свій щит і вигукнув:

— Правду кажучи, твоя мати не зрадіє, коли побачить тебе, бо ти огидніший за болотну жабу або гадюку, що повзає в драговині¹. Іди собі. Іди. Твоя мати живе не в цьому місті.

¹ Драговина — грузьке, багнисте, болотисте місце.

М. Пильцин. Ілюстрація
до казки О. Уайльда
«Хлопчик-Зірка»

Інший вартовий, котрий тримав у руці жовтий прапор, сказав йому:

— Хто твоя матір, чому ти її шукаєш?

Він відповів:

— Моя мати — жебрачка, як і я, а я жорстоко з нею повівся. Я прошу вас дозволити мені пройти, щоб вона мене пробачила.

Але вартові не дозволили йому пройти.

І коли хлопчик відвернувся, плачучи, тоді до них підійшов чоловік, чий обладунок був прикрашений золотими квітами, а на шоломі зображений крилатий лев, і став розпитувати про хлопця.

Вони сказали:

— Це жебрак, син жебрачки, і ми його прогнали.

— Не треба, — вигукнув він, сміючись, — ми продамо цю потвору як раба, його ціною буде ціна чаші солодкого вина.

І старий чоловік зі злим обличчям, який проходив неподалік і чув розмову, гукнув до них:

— Я куплю його за таку ціну.

Він заплатив за Хлопчика-Зірку й повів його в місто.

Вони минули багато вулиць і дісталися до маленьких дверей у стіні за гранатовим деревом. Старий доторкнувся до дверей перснем з яшмою, і ті відчинилися. Вони пройшли п'ятьма бронзовими східцями до саду, де було багато чорного маку й зелених глиняних горщиків. Тоді старий вийняв зі свого тюрбана шовковий шарф, зав'язав ним очі Хлопчику-Зірці й повів перед собою. А коли зняв шарф, то хлопчик побачив, що опинився в темниці, де світить лише один ліхтар.

Старий поставив перед ним тарілку із запліснявілим хлібом:

— Їж!

Поставив солонувату воду в чашці й наказав:

— Пий.

А коли той поїв і попив, старий вийшов, зачинивши за собою двері й закрутивши їх залізним ланцюгом.

Наступного дня старий, який насправді був наймайстернішим із чаклунів Лівії і навчився цього мистецтва в того, хто жив біля Нілу, прийшов до Хлопчика-Зірки й сказав, насупивши брови:

— У лісі, який недалеко біля воріт цього міста, є три золотих монети. Одна — з білого, друга — із жовтого, а третя — із червоного золота. Сьогодні ти принесеш мені монету з білого золота, а якщо не принесеш, то я відшмагаю тебе батогами сто разів. Швидко йди, а на заході сонця я чекатиму тебе біля дверей саду. Принеси мені монету з білого золота, а якщо не виконаєш завдання, то тобі це так не минеться, ти ж мій раб...

Він зав'язав очі Хлопчика-Зірки шовковим шарфом і провів його через будинок і сад із маками, а потім угору п'ятьма бронзовими східцями. Відчинивши маленькі двері своїм перснем, старий випустив його на вулицю.

Хлопчик-Зірка вийшов за міську браму й дійшов до лісу, про який говорив йому Чаклун. Спочатку ліс видався йому дуже красивим, здавалося, що там багато пташок, які співають, і квітів із солодким запахом, і він радісно пішов туди. Але ця краса не принесла йому радості, бо де б хлопчик не ступав, гострі колючки та шипи з'являлися з-під землі й кололи його, зла кропива жалила його, чортополох пронизував його своїми гострими шипами, мов кинджалами, — йому було дуже боляче. Проте ніде він не міг знайти монету з білого золота, про яку говорив Чаклун, хоча шукав її з ранку до полудня, і з полудня до заходу сонця. Коли сонце почало заходити, Хлопчик-Зірка зібрався йти додому, гірко ридаючи, бо знав, що на нього чекає. Але коли дійшов уже до околиці лісу, то почув із гущавини крик, начебто комусь було боляче. Забувши про власне горе, він побіг назад і побачив маленького Зайця, що потрапив до мисливської пастки.

Хлопчикові-Зірці стало шкода Зайця, і він звільнив його, сказавши:

— Я сам раб, але тебе я можу випустити на волю.

Заєць відповів йому:

— Ти мене звільнив. А що я дам тобі навзаєм?

Хлопчик-Зірка сказав:

— Я шукаю монету з білого золота, але ніде не можу її знайти, якщо я не принесу її моєму хазяїнові, він поб'є мене.

— Ходімо зі мною, — сказав Заєць, — я знаю, де її заховали й для чого.

Отож Хлопчик-Зірка пішов за Зайцем. І — яка радість! У дуслі великого дуба лежала монета з білого золота, яку він шукав. Хлопчик зрадів, поклав монету у свій гаманець і сказав Зайцеві:

— За послугу, яку я тобі зробив, ти відплатив мені сторицею, а за добро заплатив добром.

— Зовсім ні, — відповів Заєць, — я поставився до тебе так, як ти поставився до мене.

І він швидко втік, а Хлопчик-Зірка пішов до міста.

Біля міської брами сидів прокажений. Його обличчя покривав каптур із сірого полотна, і лише через прорізи світилися очі, як червоні вуглики. Коли він побачив, що йде Хлопчик-Зірка, ударив по дерев'яній мисці й закалатав у дзвоник, гукаючи його:

— Дай мені монету, бо я помру з голоду.

— На жаль, — вигукнув Хлопчик-Зірка, — у мене є тільки одна монета в гаманці, і якщо я не принесу її моєму хазяїнові, він поб'є мене, бо я його раб.

Але прокажений благав і вмовляв його, доки Хлопчик-Зірка не зглянувся над ним і не віддав йому монету з білого золота.

Коли він прийшов до будинку Чаклуна, той відчинив йому, й сказав:

— У тебе є монета з білого золота?

І Хлопчик-Зірка відповів:

— У мене її немає.

Тоді Чаклун побив його й поставив перед ним порожню тарілку й наказав:

— Їж!

Поставив порожню чашку:

— Пий!

І знову кинув його до темниці.

Наступного дня Чаклун прийшов до нього й сказав:

— Якщо ти сьогодні не принесеш мені монету із жовтого золота, я залишу тебе своїм рабом і відшмагаю триста разів.

Хлопчик-Зірка знову пішов до лісу й цілий день шукав монету із жовтого золота, але ніде не міг її знайти. Коли сонце зайшло, сів і почав плакати. У той час до нього прийшов маленький Заєць, якого хлопчик урятував із пастки.

Заєць запитав його:

— Чого ти плачеш? Що шукаєш у лісі?

Хлопчик-Зірка відповів:

— Я шукаю сховану тут монету із жовтого золота, якщо я її не знайду, мій хазяїн поб'є мене й залишить своїм рабом.

— Іди за мною, — гукнув Заєць і побіг через ліс, аж доки вони не дістались озера.

На дні того озера лежала монета із жовтого золота.

— Як мені тобі віддячити? — сказав Хлопчик-Зірка. — Це вже вдруге ти допоміг мені.

— Не потрібно, адже це ти перший мене пожалів, — сказав Заєць і швидко втік.

А Хлопчик-Зірка взяв монету із жовтого золота, поклав у свій гаманець і поспішив до міста. Але прокажений побачив, що він іде й вибіг йому назустріч, став на коліна й вигукнув:

— Дай мені монету, бо я помру з голоду.

Хлопчик-Зірка сказав йому:

— У мене в гаманці лише одна монета із жовтого золота, якщо я не принесу її своєму хазяїнові, то він поб'є мене й залишить своїм рабом.

Але прокажений продовжував благати його, тому Хлопчик-Зірка зглянувся над ним і віддав монету із жовтого золота.

Коли він прийшов до будинку Чаклуна, той знову відчинив йому й запитав:

— Чи є в тебе монета із жовтого золота?

Хлопчик-Зірка відповів йому:

— У мене її немає.

Тоді Чаклун знову побив його, кинув до темниці й сказав:

— Якщо завтра ти принесеш мені монету із червоного золота, я відпущу тебе, а якщо ні — то вб'ю.

Уранці Хлопчик-Зірка пішов до лісу й увесь день шукав монету із червоного золота, але ніде не міг її знайти. Увечері

він сів і заплакав, і в той час до нього прийшов маленький Заєць.

Заєць сказав йому:

— Монета із червоного золота, яку ти шукаєш, знаходиться в печері за деревом. Тому не плач більше, а радій.

— Як мені тобі віддячити? — вигукнув Хлопчик-Зірка. — Уже втретє ти мені допомагаєш.

— Ні, це ти перший мене пожалів, — сказав Заєць і швидко втік.

Хлопчик-Зірка зайшов до печери й у її найдальшому кутку знайшов монету із червоного золота. Він поклав її в гаманець і поспішив до міста. Прокажений, побачивши його, став посеред дороги й гукнув до нього:

— Дай мені монету, бо я помру!

Хлопчик-Зірка зглянувся над ним знову й дав йому монету із червоного золота, сказавши:

— Тобі вона потрібна більше, аніж мені.

Але на серці в нього було тяжко, бо він знав, яка лиха доля чекала на нього.

Однак коли він проходив через міську браму, варта шанобливо вклонилася йому, кажучи:

— Який красивий наш володар!

Натовп мешканців ішов за ним і гукав:

— Без сумніву, у світі немає вродливішого за тебе!

Хлопчик-Зірка подумав: «Вони глузують із мене та з мого горя».

Зібралось багато людей. Нарешті він опинився на величезній площі, де був палац Короля.

Ворота палацу відчинилися, і священнослужителі, і високопосадовці міста побігли йому назустріч. Вони схилили перед ним голови й казали:

— Ти — наш повелитель, якого ми чекали, син нашого Короля.

Хлопчик-Зірка відповів їм:

— Я — не син Короля, а дитина бідної жебрачки. І як ви можете казати, що я красивий, адже я знаю, що на мене страшно глянути?

Тоді той, чий обладунок був прикрашений золотими квітами й на чийому шоломі був крилатий лев, виставив уперед щит і гукнув:

— Як може мій володар казати, що він некрасивий?

Хлопчик-Зірка подивився туди. Його обличчя було таким, як і раніше. Його краса повернулася до нього. У його очах було те, чого раніше не було.

Священнослужителі й високопосадовці стали на коліна й сказали йому:

— Дуже давно було таке пророчтво, що в цей день прийде той, хто буде керувати нами. Тому хай наш володар візьме цю корону та скіпетр¹ і буде справедливим і милосердним Королем.

Але він сказав їм:

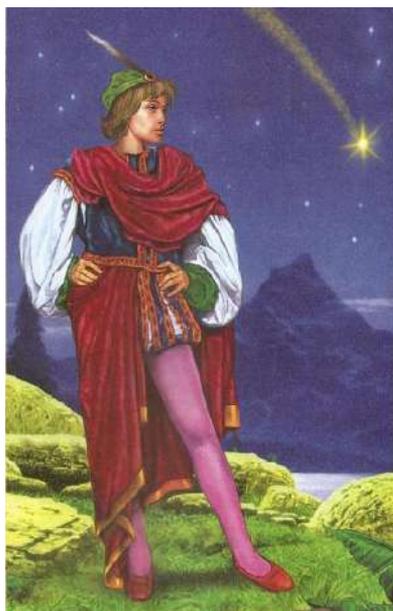
— Я не гідний цього, бо я зрікся матері, яка народила мене, і не зупинюся, допоки не знайду її і не попрошу в неї пробачення. Тому дайте мені дорогу, бо я знову мандруватиму світом і не зможу затриматися тут, хоча ви й принесли мені корону й скіпетр.

І коли він говорив, то відвернувся від них до вулиці, що вела до міської брами. Серед натовпу, який обступили солдати, хлопчик побачив жебрачку, котра й була його матір'ю, а біля неї стояв прокажений, який сидів на дорозі.

Вигук радості зірвався з його губ. Він побіг і, ставши на коліна, поцілував рани на ногах своєї матері й окропив їх сльозами. Хлопчик схилив голову і, ридаючи так, що могло розірватися серце, сказав їй:

— Мамо, я відрікся від тебе в годину моєї гордості. Прийми мене в годину моєї смиренності. Мамо, я дав тобі ненависть. Дай же мені любов. Мамо, я відштовхнув тебе. Прийми своє дитя зараз.

І він простягнув руки, схилився й обійняв босі ноги прокаженого, сказавши йому:

М. Пильцин. Ілюстрація до казки О. Уайльда «Хлопчик-Зірка»

¹ Скіпетр — палиця, оздоблена дорогоцінним камінням і різьбленням, що є символом, знаком монаршої (королівської, царської) влади.

М. Пильцин. Ілюстрація до казки О. Уайльда «Хлопчик-Зірка»

— Це твій батько, якому ти допомагав.

Король сказав йому:

— Це твоя мати, чиї ноги ти обмив своїми слізьми.

Вони обняли й поцілували його, привели в палац, прибрали в чистий одяг, поклали корону на голову, а в руку дали скіпетр, і він став володарем усього міста над річкою. Юнак керував справедливо й милосердно, злого Чаклуна вигнав, Дроворубові та його дружині послав багато подарунків, а їхніх дітей усіляко вшановував. Він не терпів, коли хтось грубо ставився до звірів чи птахів, навчав любові, доброти й милосердя, бідним давав хліб та одяг, і всюди тоді панували мир і достаток.

Але правив він недовго, бо надто великими були його страждання, і через три роки він помер. А той, хто прийшов після нього, правив жорстоко.

(Переклад Марини Зуєнко)

— Я тричі пожалів тебе, попроси мою матір заговорити до мене один раз.

Але прокажений не відповів йому ані слова.

І хлопчик знову заридав і сказав:

— Мамо, мої страждання більші, ніж я можу витримати. Прости мене, і я повернуся назад до лісу.

Жебрачка поклала руку на його голову й сказала:

— Устань.

І прокажений поклав руку на його голову й сказав:

— Устань.

Хлопчик підвівся й подивився на них — вони були Королем і Королевою.

Королева сказала йому:

Запитання та завдання

1. Які емоції викликала у вас казка? Яку музику (за настроєм) ви б підібрали для її інсценування?
2. Чи легким було для Дроворуба рішення взяти немовля додому?
3. Поясніть назву казки. Кого, зазвичай, називають *зірками*?
4. Запишіть асоціації до слова *зірка*. Чи можна за їхньою допомогою описати характер хлопчика?
5. Як він поведився з прийомними батьками й однолітками? Чому вони підкорялися йому?
6. Що протиставлено в казці? Як ви розумієте вислів із казки: «Його краса обернулася злом для нього»?

7. З якими почуттями ви читали епізоди казки, у яких описано зустріч хлопчика із жебрачкою? Прочитайте в ролях їхній діалог.
8. Як ставилися до хлопчика ті, кого він образив, після втрати його вроди?
9. Коли головний герой зрозумів, що скоїв зло? Знайдіть цитати на підтвердження своєї думки.
10. Прочитайте діалог хлопчика зі священниками й високопосадовцями міста. Як у діалозі автор показав зміни, що відбулися з ним?
11. Коли до хлопчика повертається врода? Чи отримує він прощення матері?
12. Що важливіше для автора: внутрішня чи зовнішня краса? А для вас?
13. Чи є в казці О. Уайльда традиційний для народної казки зачин і кінцівка? У чому особливості початку та закінчення казки «Хлопчик-Зірка»? Яку роль відіграє епілог?
14. Дослідіть текст казки. Які художні засоби використовує О. Уайльд у творі (*антитеза, прийом перевтілення, діалог, епітети*)? Як вони розкривають ставлення автора до подій та героїв/героїнь казки?
15. Візьміть участь в обговоренні в класі запитання: «Чим цікава казка О. Уайльда «Хлопчик-Зірка» для сучасних дітей?».

16. Напишіть казку, скориставшись поданою пам'яткою (с. 82–83). Прочитайте її однокласникам та однокласницям.

Пам'ятка для створення власної казки

Для створення власної казки пропонуємо вам скористатися цією пам'яткою. Ви вже знаєте, що в казці мають бути чарівні герої/героїні й події, а увагу зосереджено на їхніх пригодах.

Дайте відповіді на подані запитання.

- Хто є героєм/героїнею казки? Де він/ вона жив/жила?
- Якими вони були? Що любили робити? Чим займалися?
- Чи були в них друзі? Чим вони їм допомагали?
- Чому герой/героїня вирішив/вирішила подорожувати? Куди? З якою метою?
- Хто був їхнім ворогом? Як він шкодив їм?
- Які випробування проходить герой/героїня?
- Хто і як допоміг їм (друзі, сили природи, чарівні предмети)?
- Чим усе закінчилося? Який висновок можна зробити з їхніх дій?

Ці запитання стануть основою для плану.

Під час роботи над створенням казки не забувайте, що будь-який текст — це зв'язне висловлення, яке складається з речень, поєднаних за змістом, єдиною темою та головною думкою.

Теорія літератури

Тема — це те, про що розповідається в тексті.

Головна думка тексту, або **ідея**, — найважливіше, про що хотів/хотіла сказати автор/авторка, до чого закликає, у чому хоче переконати.

Речення в тексті пов'язані за допомогою інтонації та мовних засобів (*прийменників, займенників, слів, близьких за значенням, однокорінних слів, повторів* тощо). Текст обов'язково має початок і кінець.

Ви вже знаєте, що початок і кінець у казці особливі. Найпоширенішими є зачини казок: *«Жили-були собі...», «За широкими морями, за лісами дрімучими...», «За давніх часів...»* тощо. Кінцівки казок також зазвичай мають сталу форму: *«Стали жити-поживати та добра наживати», «От вам казка, а мені бубликів в'язка...», «От і казочці кінець, а хто слухав — молодець...»*. Утім, ви самі вирішите, чи використовуватимете традиційні початок і кінцівку в казці, адже ви її автори/авторки.

Пам'ятайте, що в чарівній казці часто трапляються трикратні повторення найважливішої події чи вчинку героя/героїні.

Ретельно продумайте діалоги героїв/героїнь, адже вони розкривають їхні характери та мотиви вчинків. За бажанням використовуйте відомі вам художні прийоми: *гіперболу, антитезу, повтори, постійні епітети, діалоги*.

Придумайте назву для казки. Що в ній буде відображено: тему чи головну думку?

Після того як ви написали казку, перечитайте її. Чи логічна її будова? Які речення є зайвими? Що потрібно додати? Чи є в тексті помилки? Відредагуйте казку.

Сподіваємося, що ці поради стануть вам у пригоді й ваша казка буде цікавою та повчальною.

ОСТРІВ ЗНАНЬ

Казка «Хлопчик-Зірка» має витончену художню форму, у ній автор використовує багато художніх засобів: метафори, яскраві епітети та порівняння. Так, *Землю* письменник порівнює зі срібною квіткою, а *Місяць* — із золотою, майстерно використовує фольклорні та біблійні мотиви (мотив прощення грішника, який покався).

У казці О. Уайльд використовує порівняння. Наприклад, в описі головного героя є порівняння з квітами: з трояндою, що вказує на його красу, наділену гострими шипами жорстокості; з нарцисом і фіалкою, що виявляють його самозакоханість і примхливий характер. До речі, нарцис — це не тільки ніжна квітка, а й ім'я легендарного героя Нарциса, якого боги покарали за самозакоханість і бездушність і перетворили на квітку. Цю легенду ви прочитаєте в наступному навчальному році.

М. Караваджо.
Нарцис. 1597 р.

Особливий зміст у казці має також символ граната, який відображено у віруваннях і фольклорних творах різних народів. На багатьох живописних полотнах зображено Ісуса, який тримає в руці гранат — дар вічного життя, принесений людству. У християн він означає духовне відродження людини через страждання, розкаяння та прощення.

С. Боттічеллі. Мадонна з гранатом. 1487 р.

- Де цей образ з'являється в тексті? Як він пов'язаний із головним героєм твору? Яку ідею увиразнює гранат у казці?
- Роздивіться ілюстрації (с. 74, 79, 80) до казки. Чи такими ви уявляли її героїв і героїнь? Якби ви були ілюстратором/ілюстраторкою цього твору, яку б обкладинку намалювали? Кого б на ній відтворили, які б кольори вибрали?

РЕАЛЬНІСТЬ І ВИГАДКА В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Усе можливо, якщо ніхто не довів, що цього не існує.

Джоан Роулінг

- На чому тримається світ художньої літератури: на реальності чи вигадці? Чи любите ви читати твори, які мають фантастичні елементи? Як ви розумієте епіграф до розділу?

Відповіді на ці й інші запитання ви знайдете в цьому дивовижному розділі. У ньому ви дізнаєтеся, що таке фантастика в літературному творі. Адже нею захоплюються всі: і дорослі, і діти. Вона впливатиме на вашу свідомість, навчатиме вільно мислити, готуватиме до сприйняття незвичайного, вигаданого світу.

О. Ліукконен.
Ілюстрація
до роману
Е. Портер
«Полліанна»

Читаючи подані твори, ви познайомитеся з дивовижним бароном Мюнхаузенем, який складав свої фантастичні історії для того, щоб людям було весело та цікаво; з Лускунчиком і дівчинкою Марі, котрі з різних нереальних, чарівних ситуацій виходять переможцями; з дівчинкою-фантазеркою Полліанною, вашою ровесницею, яка навчила своїх близьких і знайомих шукати в житті щось позитивне й радісне. Вас вразять дивні перетворення реальних героїв і героїнь художніх творів, стрімкі та неймовірні повороти сюжетів.

Теорія літератури

Фантастика в літературному творі (з давньогрецьк. φανταστικ — мистецтво уяви, фантазія) — зображення уявної дійсності: герої/героїні, події, предмети, які не трапляються чи неможливі в реальному житті, але у творі вони існують як дійсні.

У **фантастичних творах** автори/авторки за допомогою уяви створюють вигаданий світ, який відрізняється від світу реального. **А реальність** — це все те, що існує насправді. Це поняття протилежне до фантастики.

Рудольф Еріх Распе

(1736–1794)

Німецький письменник, науковець.

Рудольф Еріх Распе народився в 1736 р. в м. Ганновері (Німеччина). Був викладачем університету, працював бібліотекарем у м. Касселі. Пізніше емігрував до Англії. Саме там було надруковано його книжку **«Пригоди барона Мюнхаузена»**. Вона має цікаву історію створення.

У 1781 р. в журналі «Путівник для веселих людей» з'явилися історії про барона Мюнхаузена. У передмові зазначалося, що вони можуть належати самому барону, але, можливо, йому тільки їх приписують. Прізвище автора було приховано за допомогою літер: *М-г-з-н*. Р. Е. Распе об'єднав ці оповідання, опублікувавши.

У 1786 р. відомий німецький поет *Готфрід Август Бюргер* переклав німецькою мовою, переосмислив, доповнив і видав твір Р. Е. Распе під назвою **«Дивовижні пригоди на воді й на суші барона фон Мюнхаузена»**. Саме цей варіант став усесвітньо відомим.

Цікавим є той факт, що *Мюнхаузен* — це не вигаданий персонаж. Карл Фрідріх Ієронім фон Мюнхаузен (1720–1797) належав до стародавнього німецького роду, був на військовій службі, багато подорожував. Повернувшись після мандрів додому, оселився у своєму маєтку, захоплювався полюванням, приймав у себе гостей, любив розповідати їм про свої пригоди й при цьому нестримно фантазувати. Неправдоподібність його оповідок забавляла слухачів і слухачок. Можливо, уже тоді барон здобув славу неабиякого обманщика. Але навряд чи це його турбувало. Кажуть, що він жив легко й безтурботно.

Деякі літературні критики називали книжку про пригоди барона «жалюгідною писаниною», а його самого «королем брехунів». Але насправді барон проповідує здоровий глузд, вважаючи, що краще покладатися не тільки на свою «щасливу зірку», а більше на винахідливість, розум і волю.

Барон Мюнхаузен свої пригоди розповідає в щирій манері. Кожна історія в кінці має мораль: герой пропонує перевірити його хоробру вдачу або відвідати місця, де відбувалися ті чи інші події, а потім наголошує на тому, що лише він міг упоратися із цими завданнями.

Усі його пояснення дуже чіткі й досить правдиві. А головне — читачі/читачки починають вірити в його пригоди. Хіба ми сумніваємося, що єдиний спосіб урятуватися з болота — це витягти себе за косу, а ховатися від ведмедів можна лише у ведмежій шкурі? Отже, хоча розповіді барона цілком *фантастичні*, але у творі вони існують як дійсні.

Барон Мюнхаузен вірний своїм бажанням якомога більше побачити, пережити й перемогти. Його зовсім не бентежать різні «дрібні» невдачі. Він наполегливо шукає вихід навіть із неймовірних ситуацій. Починаючи свою розповідь, барон бере за основу конкретну, цілком можливу ситуацію («*закинув сокирку*»), а потім переводить оповідь у сферу фантастичного та неможливого («*сокирка опинилася на Місяці*»). Зробивши єдине припущення, Мюнхаузен відкриває дорогу фантазії, за законами якої існує створений ним світ.

Комічним є і той факт, що у творі головний герой засуджує таких брехунів, бо сам він, як стверджує, завжди дотримується в розповідях лише фактів.

Читаючи деякі твори художньої літератури, ми усміхаємося, а іноді й сміємося. Що ж викликає у нас сміх? Пригоди героїв або героїнь твору, і ситуації, у які вони потрапляють, кумедні, дотепні вислови, використані в художніх текстах.

Теорія літератури

Комічне (з грецьк. веселий, смішний) існує в реальному житті й відображено у творах. Може мати різне емоційне забарвлення — від глибокого обурення до добродушного жарту.

- Під час читання про пригоди барона Мюнхаузена подумайте, що саме у вас викликає сміх. Що є комічним у його розповідях?

ПРИГОДИ БАРОНА МЮНХАУЗЕНА

Оповідання

(Скорочено)

За волосся

Узагалі під час цієї війни зі мною трапилося чимало пригод. Якось, рятуючись від турків, я спробував перескочити болото верхи на коні. Але кінь не доскочив до берега, і ми з розгону шубовснули в рідке багно. Шубовснули й почали тонути. Порятунку не було. Болото дуже швидко засмоктувало нас дедалі глибше. Ось уже весь тулуб мого коня зник у смердючому багні, ось уже й моя голова почала пірнати в болото, і звідти стирчала лише кіска моєї перуки.

Що ж робити?

Ми неминуче загинули б, якби не дивовижна сила моїх рук. Я неймовірний силач. Ухопивши себе за цю кіску, я щосили смикнув догори й без великого напруження витягнув із болота і себе, і свого коня, якого міцно стиснув ногами, мов лещатами.

Еге ж, я підняв у повітря і себе, і свого коня, і якщо ви думаєте, що це легко, спробуйте зробити це самі.

Бджолиний пастух і ведмеді

Однак ні сила, ні хоробрість не врятували мене від лихої напасті. Якось після бою турки оточили мене. Хоча я бився, як тигр, а все ж потрапив до них у полон. Вони зв'язали мене й продали в рабство.

Для мене розпочалися «чорні» дні. Правда, роботу мені давали неважку, але дуже нудну й надокучливу: мене призначили пасти бджіл. Щоранку я мусив виганяти султанових бджіл на моріжок і пасти їх цілий день, а ввечері знову заганяти у вулики.

Спочатку все було добре, але якось, перелічивши своїх бджіл, я помітив, що однієї не вистачає.

Я пішов шукати її та незабаром побачив, що на неї напали два величезні ведмеді, які, певно, хотіли розірвати її навпіл і поласувати солодким медом. У мене не було із собою ніякої зброї — лише маленька срібна сокирка.

Я розмахнувся та шпурнув цю сокирку в жадібних звірів, щоб злякати їх і визволити бідолашну бджілку. Ведмеді кинулися тікати, і бджілку було врятовано. Але, на жаль, я дуже розмахнувся своєю могутньою рукою і кинув сокирку так, що вона залетіла на Місяць. Атож, на Місяць. Ви хитаєте головою та смієтеся, а мені тоді було не до сміху. Я замислився. Що ж робити? Де взяти таку довгу драбину, щоб дістатися аж на Місяць?

Перша подорож на Місяць

На щастя, я згадав, що на городах у Туреччині є такі овочі, що ростуть дуже швидко й часом виростають аж до неба. Це турецькі боби. Не гаючись ані хвилини, я посадив у землю один такий біб, і він одразу ж почав рости.

Він ріс дедалі вище й незабаром дотягся до Місяця!

— Ура! — крикнув я і поліз по стеблині вгору.

За годину я опинився на Місяці. Нелегко мені було знайти на Місяці свою срібну сокирку. Місяць срібний і сокирка срібна — срібла на сріблі не видно. Але нарешті я таки знайшов свою сокирку на купі гнилої соломи.

Я радісно запхнув її за пояс і хотів спуститися на Землю, але сонце висушило мою бобову стеблину — і вона розсипалася на друзки! Побачивши це, я трохи не заплакав із горя!

Що ж робити? Невже я ніколи не повернуся на Землю? Невже я отак і вік звікую на цьому осоружному Місяці? О, ні! Нізащо! Я підбіг до соломи й заходився сукати з неї мотузок. Мотузок вийшов недовгий, але тільки й лиха! Я почав спускати-ся по ньому. Однією рукою я з'їжджав по мотузку, а в другій тримав сокирку.

Та ось мотузок закінчився, і я повис у повітрі, між небом і землею. Це було страшно, але я не розгубився. Не довго думаючи, я схопив сокирку й, міцно взявшись за нижній кінець мотузка, відрубав його верхній кінець і прив'язав до нижнього. Це дало мені змогу спуститися нижче до Землі.

Та все ж до Землі було далеко. Не раз доводилося мені відрубувати верхню половину мотузка та прив'язувати її до нижньої. Нарешті я спустився так низько, що міг розгледіти міські будинки й палаци. До Землі залишалося якихось три-чотири милі.

І раптом — о жах! — мотузок порвався. Я гримнувся на землю так, що пробив яму завглибшки щонайменше з пів милі.

Оговтавшись, я довго не знав, як мені вилізти з тієї глибокої ями. Цілий день я не їв, не пив, а все думав і думав. І таки додумався: викопав нігтями східці й по них виліз на поверхню Землі.

О, Мюнхаузен ніде не пропаде!

*(Переклад із переказу Корнія Чуковського
Григора Тютюнника)*

О. Херфурт. Ілюстрація до роману Р. Е. Распе «Пригоди барона Мюнхаузена»

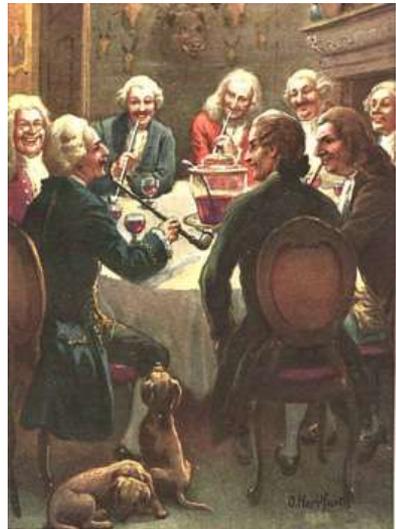

Запитання та завдання

1. Які емоції викликали у вас розповіді барона Мюнхаузена? Чи любите ви фантазувати?
2. Що саме сталося з бароном? Про які надзвичайні події ви дізналися?

3. Із чого починаються його історії? Від якої особи ведеться розповідь?
4. Як Мюнхаузен справляється зі складними ситуаціями, які виникають у його житті?
5. Чи розраховує він на чийсь допомогу?
6. Назвіть елементи фантастики в розповідях барона. Що вас вразило найбільше?
7. Як створюються комічні ситуації в поданих оповідях барона? Яку роль відіграє гіпербола в створенні комічного?
8. З якою метою автор використовує питальні й окличні речення в тексті?
9. Як закінчуються розповіді барона? Яку оцінку Мюнхаузен дає своїм діям?
10. Як ви сприймаєте головного героя?
11. Роздивіться німецьку поштову листівку, на якій зображено, як барон Мюнхаузен розповідає свої історії. Висловте припущення, як слухачі сприймали розповіді барона. Які їхні жести та міміка передають реакцію на фантазії Мюнхаузена?
12. У розповідях про барона Мюнхаузена використано фольклорні традиції. Що об'єднує героїв народних німецьких казок братів Грімм (наприклад, героя казки «Хоробрий кравчик») із бароном Мюнхаузенном?

Поштова листівка. 1934 р.

13. Створіть свою фантастичну історію так, як розказав би її барон Мюнхаузен (усно).
14. Інколи можна почути вислів: «Витягнув (витягла) себе за волосся». Його використовують, безумовно, не в прямому сенсі. Що він означає? Запишіть пояснення цього вислову й історію його походження.

ОСТРІВ ЗНАТЬ

Славнозвісний барон побував у багатьох країнах, зокрема й на українських землях, де неодноразово проявляв свою хоробрість і винахідливість. Він відвідав Київ, Очаків і Хмельницький (раніше Проскурів). 1970 р. Григорій Мамона та Михайло Андрійчук створили скульптурно-архітектурний ансамбль, присвячений Мюнхаузену. Це скульптура барона, його пів коня, діжка, з якої той пив воду, фонтан і басейн. На діжці написано: «*Це той, хто одним пострілом сорок сім качок б'є*».

Пам'ятник-фонтан барону Мюнхаузену. м. Хмельницький

- Прочитайте розповідь барона Мюнхаузена під назвою «Пів коня». Пофантазуйте, який пам'ятник ви б створили герою, якби були скульпторами. Якими предметами його б доповнили?
- Дізнайтеся в інтернеті, чи існують переклади українською мовою з оригіналу твору. Поділіться цією інформацією в класі.

За мотивами розповідей Мюнхаузена створено багато коміксів.

Комікс, або **мальюпис** (з англ. comic — комедійний, комічний, смішний), — це послідовно розміщені малюнки з короткими текстами, які створюють зв'язну розповідь. Тексти мають форму «мовної бульки» («мовної хмарки»), що передає мову чи думку дійової особи.

- Створіть малюнок для коміксу про барона Мюнхаузена. Напишіть репліки для героїв вашого малюнка, використовуючи розповіді, які ви прочитали. Розмістіть малюнок (за бажанням) на вашій сторінці в соціальній мережі. Які відгуки ви отримали?

Ернст Теодор Амадей Гофман

(1776–1822)

Німецький письменник, найвідоміший казкар у світі, талановитий музикант, художник.

Ернст Теодор Амадей Гофман народився в м. *Кенігсберзі* (Німеччина) у родині адвоката. Жив разом із бабусею та матір'ю. Дядько хлопчика залучив його до малювання і найняв хороших викладачів, а також зацікавив містикою та фантастикою. У їхньому будинку часто лунала музика, на музичних інструментах грали всі члени родини.

Е. Т. А. Гофман був дуже обдарованим. У дванадцять років вільно грав на скрипці, органі, арфі та гітарі. У дорослому віці він змінив своє третє ім'я на одне з імен Моцарта — Амадей, тому що обожнював його музичні твори. У школі багато читав, особливо йому подобалася пригодницька література. Був надзвичайно вигадливим і мрійливим хлопцем, мав веселу вдачу. Писав вірші, оповідання та казки.

Після школи навчався на правничому факультеті *Кенігсберзького університету*. Цей фах давав йому можливість отримати надійний заробіток і забезпечити родину.

На першому курсі університету Е. Т. А. Гофман давав уроки музики й продавав свої малюнки, а в дев'ятнадцять років створив перший музичний твір і два романи. Після закінчення навчання працював у суді, але ця робота не давала справжнього задоволення, йому більше подобалося працювати керівником оркестру, диригентом або художником-декоратором у театрах.

З 1812 р. Е. Т. А. Гофман присвятив своє життя літературній творчості. За десятиліття написав два романи, багато повістей та оповідань, що ввійшли до шести великих томів, однак матеріального благополуччя письменник не мав.

Більшість творів митця мають казковий сюжет. У них діють разом із людьми чаклуни, феї, добрі й лихі духи, тварини. Ці казки цікаві і дорослим, і дітям. Серед них — «*Пісочна*

людина», «Золотий горщик», «Крихітка Цахес, на прізвисько Цинобер».

Дуже популярною є повість-казка «*Лускунчик і Мишачий король*», задум якої виник у письменника під час спілкування з Фріцом і Марі — дітьми свого друга. Ця казка — фантастична історія про Лускунчика, звичайну дівчинку Марі та Мишачого короля й королеву Мишильду. У творі чудові пригоди розпочинаються в Різдвяну ніч. Марі разом із братом Фріцом отримують багато подарунків, серед яких був потворний чоловічок — Лускунчик. Дівчинка дізнається від свого хрещеного історію про те, що насправді Лускунчик — зачарований принц. Він зможе знову стати людиною лише тоді, коли вб'є Мишачого короля. Марі готова на будь-які жертви, щоб урятувати Лускунчика. Дівчинка має чисту та вразливу душу, реагує на несправедливість і підступність. Героїня руйнує злі чари — і він стає прекрасним юнаком.

У казці відтворено мову природи: струмки, рослини та тварини живуть у чарівному царстві, де їх оберігають добрі духи. Це той фантастичний світ, який вигадав Е. Т. А. Гофман і в якому мріяв жити сам.

Письменник наголошує на тому, що внутрішня краса важливіша за зовнішню, а добро завжди перемагає зло — це *ідея казки*. Твір навчить вас бути сміливими та рішучими в будь-яких ситуаціях, потрібно завжди вірити в диво — і воно здійсниться.

Фантастичність, чарівність, вигадані герої та героїні, які борються з містичними силами, атмосфера дива, фольклорна основа, щасливе закінчення подій — це ознаки казки.

«Лускунчик та Мишачий король» — це повість-казка, що поєднує ознаки двох жанрів. Запам'ятайте визначення цього терміна.

Теорія літератури

Повість-казка — це авторський твір із чарівним сюжетом, із тривалою історією та великою кількістю казкових героїв/героїнь, яких не існує в реальному житті. Поєднання казковості та реалістичності — основна ознака повісті-казки. У ній автор пропонує читачам розібратися в людських стосунках, навчитися розрізняти різні риси в характерах героїв і героїнь і в їхніх вчинках.

- Користуючись поданою таблицею, знайдіть спільні та відмінні ознаки в казці та повісті.

Казка	Повість
невеликий обсяг	середній обсяг
простий сюжет, зазвичай одна-дві події	більш розгалужений сюжет, кілька подій
один-два головних героя/героїні, розкриття їхніх характерів і поведінки в конкретній ситуації	кілька головних героїв/героїнь, характеристика їхніх почуттів, дій та стосунків
у центрі уваги — сюжетні події	більшу увагу зосереджено на описах природи та портретах героїв/героїнь
сюжет зазвичай має чітке завершення	часто відкритий (не завершений) фінал

- Вирушаймо в мандрівку разом із Лускунчиком і Марі.

ЛУСКУНЧИК І МИШАЧИЙ КОРОЛЬ

Повість-казка
(Скорочено)

Новорічний вечір

Напередодні Нового року дітям радника медицини Штальбаума від ранку й до вечора не дозволяли заходити до вітальні, а особливо до сусідньої з нею зали. Фріц і Марі сиділи в куточку в маленькій задній кімнатці, аж поки почало смеркати. (...) Фріц пошепки, мов велику таємницю, розповів меншій сестрі — їй було тільки сім років, що він ще зранку чув, як у замкненій вітальні й залі щось шурхотіло, товклося та стукало. А недавно промайнув невисокий чоловік із великою скринькою під пахвою. Фріц добре не роздивився його, але був певний, що то не хто інший, як їхній хрещений батько Дросельмаєр. Марі з радощів заплескала в долоні й вигукнула:

— Ох, аби знати, що для нас цього разу змайстрував хрещений! (...)

Хрещений завжди приносив у кишені щось цікаве для дітей: то дерев'яного чоловічка, що вмів кумедно водити очі-

ма та вклоняться, то скриньку, з якої випурхувала пташка, то ще щось. Ну, а на Новий рік він щоразу майстрував якусь особливу гарну іграшку. На ті іграшки він витрачав багато часу й праці, тому батьки, коли минало свято, дуже берегли їх (...).

Діти обговорюють, що подарують їм батьки: Марі хотіла нову ляльку, а Фріц — гнідого коня й кавалерію. Згодом із вітальні прийшли тато і мама й повели дітей подивитися на подарунки від Діда Мороза.

Подарунки

(...) Видно, діти цілий рік були дуже чемні й слухняні, бо ніколи ще Дід Мороз не приносив їм стільки пречудових подарунків, як цього разу. Велика ялинка посеред вітальні була рясно обвішана золотими й срібними яблуками, і на кожній гіллячці, наче пуп'янки й квітки, вабили око обцукровані мигдалеві горіхи, барвисті цукерки й інші ласощі. Проте, мабуть, найбільшої краси ялинці додавали сотні маленьких свічок, що, мов зірочки, поблискували в її темному вітті. Ялинка променіла ними та привітно запрошувала дітей натішитися її квітками й плодами. А навколо неї чого тільки не було! І все яскріло, змінювало різні кольори, усе було таке гарне, що годі й описати.

Марі побачила ляльки, маленьке зграбне кухонне начиння, але найдужче її втішила шовкова сукенка, обшита яскравими стрічками. Вона висіла на вішалці якраз перед очима в Марі, так що її можна було оглянути з усіх боків. (...)

Фріц тим часом уже три або й чотири рази об'їхав навколо ялинки на новому гнідому коні, якого він побачив на прив'язі біля стола з подарунками.

— Ну й дикий огир! — сказав він, злазячи нарешті з коня. — Та нічого, я його вкоськаю.

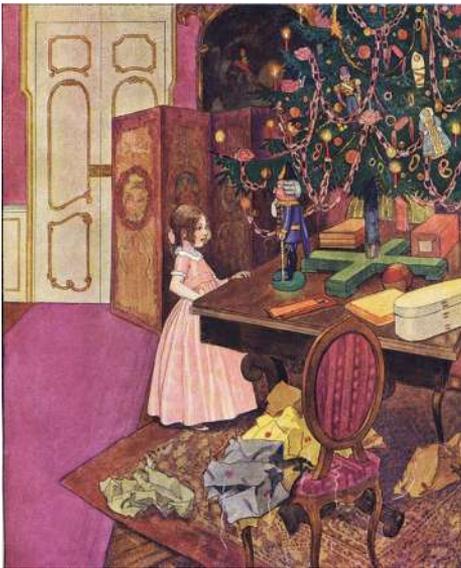
Потім він оглядав новий ескадрон гусарів: усі вони, як один, були вбрані в чудові червоні мундири, шиті золотом, усі мали срібну зброю і сиділи на таких білих, аж блискучих конях, що здавалося, неначе ті коні також зроблені зі щирого срібла.

Трохи заспокоївшись, Фріц і Марі хотіли вже сісти й переглянути подаровані їм книжки (...), коли знову пролунав дзвоник. Вони здогадалися, що тепер їм покаже свої подарунки хрещений, і кинулися до столу під вікном.

Досі той стіл був запнутий завісою, а тепер її швидко відсунули. Що ж діти побачили! На зеленій, усіяній барвистими квітками галявині стояв прегарний замок із безліччю дзеркальних вікон і позолочених вежок. Задзвеніли дзвіночки, двері й вікна повідчинялися, і стало видно, як у залах гуляють маленькі чоловіки і жінки в капелюхах із перами та в сукнях із довгими шлейфами. У найбільшій залі, що була неначе охоплена полум'ям, — так багато свічечок світилося в срібних свічниках, під музику дзвонів танцювали діти в коротеньких курточках і піджачках. У вікно раз по раз виглядав добродій у ясно-зеленому плащі, привітно махав рукою і знову ховався, і навіть сам хрещений Дросельмаєр, тільки не набагато більший за татів великий палець, коли-не-коли з'являвся внизу коло брами та знову заходив до замку.

Фріц, спершись ліктями на стіл, довго дивився на чудовий замок і фігурки, що танцювали й прогулювалися в ньому, і нарешті мовив:

- Дядечку Дросельмаєре, а можна й мені зайти в замок?
- Ні, не можна! (...)

А. Шейнер. Ілюстрація до твору Е. Т. А. Гофмана «Лускунчик і Мишачий король»

— Дядечку Дросельмаєре, вийдіть хоч один раз в іншу браму!

— Не можна, голубе, — відповів старший радник суду.

— То нехай той добродій у ясно-зеленому плащі, що так часто визирає у вікно, погуляє з іншими чоловіками та жінками.

— Не можна, — знову відповів старший радник суду.

— Ну, то нехай діти повиходять із зали, я хочу роздивитися на них!

— Нічого цього не можна, — сердито відповів старший радник суду. — Яким уже механізм змайстрований, таким і має залишитися, його не переробиш.

— О-о-он як? — протягло мовив Фріц. — Нічого не можна? Слухайте, дядечку Дросельмаєре, якщо Ваші вичепурені чоловічки в замку можуть робити тільки весь час одне й те саме, то вони нічого не варті, мені нудно дивитися на них. Не те, що мої гусари, — ті не замкнені в будинку, а можуть рухатися і вперед, і назад, куди я захочу (...)

Лускунчик

А насправді Марі тому не хотіла йти від ялинки, бо побачила там те, чого раніше не помічала. Коли Фріц забрав своїх гусарів, які вишикувалися під самим віттям, на видноті опинився прецікавий маленький чоловічок, що стояв тихо й скромно, немов спокійно чекав, коли надійде його черга. Чоловічок таки справді був прецікавий, хоча не вдався ані зростом, ані поставою: трохи задовгий кремезний тулуб не дуже пасував до коротких, тоненьких ніжок, і голова теж була завелика. Одне слово, чоловічок був не вельми вродливий, зате надолужував на вбранні: зразу було видно, що він освічений і має добрий смак. Чоловічок був одягнений у гарний, бузкового кольору доломан¹ із білими позументами² й гудзиками й у гусарські рейтузи, а такі чобітки, як у нього, навряд чи доводилося коли взувати будь-якому студентові або й офіцерові. (...) Та аж тепер, добре приглянувшись до нього, вона помітила, що в нього ще й на диво добродушне обличчя. Ясно-зелені, витрішкуваті очі аж світилися ласкою та привітністю. Дуже личила чоловічкові й біла, добре причесана ватяна борода — завдяки їй ще дужче впадала в око мила усмішка, що цвіла на його червоних устах.

— Ох! — вигукнула нарешті Марі. — Ох, любий тату, а чий той чоловічок, що стоїть там під ялинкою?

— Отой? — перепитав батько. — Той чоловічок, доню, добре попрацює для всіх вас, він буде справно лускати вам найтвердіші горіхи. І він так само буде Луїзи, як твій чи Фріца.

Батько обережно взяв чоловічка з-під ялинки, підняв угору його дерев'яний плащ — і ти ба, чоловічок зразу широко роззявив рот і блиснув двома рядками гострих зубів.

¹ *Доломан* — парадна куртка гусарів.

² *Позумент* — золота чи срібна стрічка, яку використовували для прикраси одягу.

Батько звелів Марі покласти йому в рот горіх, і чоловічок — лусь! — розлуцив його, на стіл упала шкаралупка, а на долоні в дівчинки опинилося солодке зернятко.

Тепер уже всі зрозуміли, і Марі так само, що цікавий чоловічок походив із роду Лускунчиків і робив те, що споконвіку робили його предки.

Батько сказав:

— Я бачу, Марі, що тобі Лускунчик сподобався найдужче, тому ти будеш доглядати й берегти його, хоча, як я вже сказав, Луїза та Фріц мають таке саме право користуватися його послугами.

Марі аж скрикнула з радощів. Вона миттю взяла Лускунчика й заходилася лускати горіхи — але вибирала найменші, щоб йому не доводилося так широко роззявляти рота, бо, правду сказати, це йому не дуже личило.

Тим часом Фріцові набридло муштрувати своїх гусарів та їздити верхи на гнідому. Він почув, як сестри весело лускають горіхи, підбіг до них і зареготав, побачивши кумедного чоловічка. Фріц також захотів горіхів, і Лускунчик почав переходити з рук у руки, безперестанку то роззявляючи, то стуляючи рот. Фріц вибирав найбільші й найтвердіші горіхи, аж раптом — лусь! — у Лускунчика випали три зуби, а вся спідня щелепа відвисла, мов нежива.

— Ох, сердешний мій Лускунчику! — зойкнула Марі й забрала його від Фріца.

— Нездара! — сказав Фріц. — Який із нього Лускунчик, коли він не має хороших зубів. Дай його сюди, Марі! Хай лускає мені горіхи, поки не поламає всі зуби, навіть щелепи! Так йому й треба, ледащові!

— Ні, ні, — заплакала Марі, — я тобі його не віддам! Глянь, як він жалібно дивиться на мене й показує мені свій покалічений ротик! (...)

Марі познаходила зуби, що випали в Лускунчика, підв'язала йому щелепу гарненькою білою стрічкою, яку відчепила від своєї сукенки, і ще дбайливіше закутала його в носовичок. Бідолаха, видно, був дуже наляканий, бо аж зблід. Так Марі тримала його на руках, заколисуючи, як малу дитину, і водночас розглядала чудові малюнки в книжці, що лежала серед багатьох інших сьгоднішніх подарунків. (...)

Дива

Марі перенесла пораненого Лускунчика до шафи у вітальню. О дванадцятій годині миші почали вилазити із щілин і шикуватися в лави на чолі з Мишачим королем. У нього було сім голів із золотими коронами. Лускунчик закликав до бою ляльок Скарамуччо, Панталоне, сажотрусів, лірників і барабанника.

Битва

Миші вводили в бій дедалі більші сили. До Лускунчика підскаочив Мишачий король. Марі схопила свого лівого черевичка й шпурнула в короля. Ураз усе розвіялося, наче нічого й не було. Марі знепритомніла й упала на підлогу.

Хвороба

Коли Марі прокинулася, то розказала матері й лікарю, що відбулася битва між мишами та ляльками, але вони не повірили. До Марі прийшов її хрещений і показав Лускунчика, якому він майстерно повставляв зуби та вправив щелепу. Потім хрещений розповів казку про королівну Пірліпат.

Казка про твердий горіх

У короля та королеви була прекрасна донька Пірліпат. Одного разу на банкеті королю не сподобалася ковбаса, у ній було мало сала, яке королева віддала пані Мишильдї та її мишам. Він доручив Дросельмаєру зробити пастки, у яких опинилися та загинули миші. Мишильда втекла, але пообіцяла помститися.

Продовження казки про твердий горіх

Наступного вечора Дросельмаєр продовжив казку.

Мишильда забралася в колиску Пірліпат і перетворила її на потворну істоту. Годинникар повідомив короля, що врода принцеси повернеться тільки завдяки горіхові Кракатуку та прекрасному юнакові, який їй його принесе та розлущить. Він відправляється на пошуки Кракатука.

Г. Спірін. Ілюстрація до твору Е. Т. А. Гофмана «Лускунчик і Мишачий король»

Кінець казки про твердий горіх

Годинникар знаходить Кракатук і прекрасного юнака, сина брата годинникаря. Він лускав дівчатам горіхи, за що вони й прозвали його Лускунчиком. Молодий Дросельмаєр розколов Кракатук, королівна з'їла зернятко й стала гарною дівчиною. Випадково юнак наступив на Мишильду й став такий самий потворний, як перед тим була королівна Пірліпат. Королівна передумала виходити за нього заміж. Звіздар із гороскопу довідався, що Лускунчик позбудеться потворності тоді, коли переможе сина Мишильди, а його самого покохає прекрасна дівчина. Марі вирішила, що королівна Пірліпат — лиха й невдячна особа.

Дядько й небіж

Нарешті Марі видужала. Тепер вона знала, що Лускунчик — молодий Дросельмаєр, гарний, але, на жаль, спотворений чарами пані Мишильди племінник хрещеного. Марі просить Дросельмаєра допомогти Лускунчику, але він відповідає, що тільки вона сама зможе його врятувати, якщо буде незламною і вірною.

Запитання та завдання

1. Чому казку про Лускунчика називають *Різдяною казкою*? Чи відчували ви в ній святкову атмосферу? Як Е. Т. А. Гофман створює її?
2. Хто є дійовими особами казки? На які групи їх можна поділити?
3. До якого світу — *реального* або *фантастичного* — належить годинникар Дросельмаєр? Що розкриває його портретна характеристика?
4. Чому Марі та Фріцу не сподобався механічний замок — подарунок Дросельмаєра?
5. Чим Марі відрізняється від інших героїв казки? Чи схожа вона на свого брата?
6. Прочитайте опис зовнішності Лускунчика. Чому він сподобався Марі?
7. Як Марі захистила Лускунчика?
8. За що дівчинка засуджує королівну Пірліпат? Чи важлива для Марі зовнішня краса?
9. Чому Дросельмаєр відмовився допомогти Лускунчику?
10. Роздивіться ілюстрації до казки (с. 98, 101). Яких героїв /героїнь твору на них зображено? Чи такими ви їх уявляли, коли читали повість-казку?
11. Наведіть приклади повісті-казки українських і зарубіжних авторів/авторок і створіть на основі цієї інформації порівняльну таблицю в зошиті.

Перемога

Марі віддає Мишачому королю свої цукерки та їстівних ляльок, щоб урятувати Лускунчика. Він попросив дівчинку дістати йому шаблю. Уночі Лускунчик переміг Мишачого короля та попросив Марі піти з ним.

Лялькове царство

Я думаю, діти, кожний із вас, не вагаючись пішов би за чесним і добрим Лускунчиком, бо він не мав нічого лихого на думці. А Марі не вагалася й поготів — адже вона знала, що заслужила глибоку вдячність Лускунчика, і була певна, що він справді покаже їй багато дивовижного. Марі сказала:

— Я піду з Вами, пане Дросельмаєре, але тільки недалеко й ненадовго, бо не виспалася.

— Коли так, то я виберу найкоротший, хоч і не дуже зручний шлях, — відповів Лускунчик.

Він рушив уперед, а Марі пішла за ним. У сінях, біля старої величезної шафи з одягом, він зупинився. Марі здивовано помітила, що дверцята в шафі, звичайно замкнуті на замок, були тепер відчинені навстіж, — вона добре бачила батькове дорожнє лисяче хутро, яке висіло біля дверцят. Лускунчик дуже спритно подряпався вгору по планках і різьбленню, потім ухопився за велику китицю, що висіла на товстому ремінці ззаду на хутрі. (...)

— Чи не були б Ви такі ласкаві піднятися нагору, найясніша мадемуазель? — мовив Лускунчик.

І Марі ступила на драбину. (...) Вона раптом опинилася на пахучій луці, що вся яскріла, наче всипана коштовними каменями.

— Ми на Льодяниковій луці, — мовив Лускунчик. — А зараз ми зайдемо в ту браму. (...)

Здавалося, що її було збудовано з білого й брунатного мармуру, усіяного жовтими цятками, та коли Марі підійшла ближче, вона побачила, що то не мармур, а мигдаль у цукрі й родзинки. (...)

— Ох, як тут гарно! — захоплено вигукнула Марі.

— Ми в Різдвяному лісі, найясніша мадемуазель, — сказав Лускунчик.

— Ох, як би мені хотілося трохи побути в цьому лісі! — мовила Марі. — Тут так гарно! (...)

Дівчинка підвелася та пішла за Лускунчиком. Вони простували вздовж струмка, що лагідно дзюрчав і хлюпотів біля їхніх ніг. Здавалося, що це саме від нього лине той солодкий запах, який наповнює весь ліс.

— Це Помаранчевий струмок, — відповів Лускунчик на запитання Марі, — але він тільки пахне так гарно, а ні своєю красою, ні величиною не може зрівнятися з Лимонадним потоком, що так само, як і він, впадає в озеро Мигдалевого молока.

Справді, Марі скоро почула гучніший хлюпіт і шум, побачила широкий Лимонадний потік. Він гордо котив жовтогарячі хвилі серед буйних кущів, що ряхтіли зеленим світлом, немов смарагди. Та чудова вода дихала цілющою прохолодою, від якої легше ставало в грудях і веселіше билосся серце.

Недалеко звідти повільно текла темно-жовта, теж надзвичайно духмяна річка. На її берегах сиділи гарненькі дитинчата, вудили маленьких товстих рибинок і зразу ж з'їдали їх. Підійшовши ближче, Марі роздивилася, що ті рибинки були дуже подібні до круглого печива. А трохи далі на березі було невеличке, дуже миле село. Будинки, церква, дім священника, комори — усе було темно-брунатне, але із золотими дахами, багато стін теж були помальовані так строкато, немов на них поналіплювали цукати з помаранчів і мигдалеві зернятка.

— Це Печивне село, розташоване на березі Медової річки, — мовив Лускунчик. — У ньому живуть гарні люди, але вони майже завжди сердиті, бо в них дуже болять зуби. Краще обминімо його.

Тієї ж миті Марі побачила чудове містечко, у якому всі будинки були прозорі й різних кольорів. Лускунчик рушив просто до нього, і ось Марі почула безладний веселий гамір і побачила силу-силенну гарнесеньких чоловічків, що саме лаштувалися розвантажувати повні підводи, які стояли на ринку. Те, що вони мали розвантажувати, було подібне до барвистих папірців і плиток шоколаду.

— Ми в Цукровому містечку, — сказав Лускунчик. — Тепер саме прибули подарунки з Паперової країни й від Шоколадного короля. Бідолашним цукерчанам недавно загрожувала армія Комариного адмірала, тому вони кладуть

дахи на своїх будинках із дарунків Паперової країни та будують мури з міцних плит, які їм надіслав Шоколадний король. Але, найясніша мадемуазель Штальбаум, ми не будемо відвідувати всі міста й села цієї країни — до столиці, до столиці!

Лускунчик заквапився далі, і Марі, страшенно зацікавлена, побігла за ним. Незабаром війнуло чудовим запахом рож, і все навкруги замерехтіло лагідним рожевим світлом. Марі помітила, що то був відблиск темно-рожевої води, яка, на диво, мелодійно хлюпотіла й дзюрчала в них біля ніг, побрижена сріблясто-рожевими хвильками. Вода прибувала й прибувала, аж поки утворилося велике гарне озеро, по якому плавали прекрасні сріблясто-білі лебеді із золотими стрічками на шиї та співали чудових пісень, а діамантові рибинки, наче у веселому танку, виринали й знову поринали в рожеві хвилі.

— Ох, — захоплено вигукнула Марі, — та це ж те саме озеро, яке мені колись обіцяв зробити хрещений, справді воно! А я — та сама дівчинка, що мала годувати лебедів!

Лускунчик усміхнувся так зневажливо, як ще ні разу не усміхався, і сказав:

— Дядько ніколи не зумів би зробити таке озеро. Швидше, Ви самі, люба мадемуазель Штальбаум... Але годі про це, краще перепливімо Рожевим озером на той бік, до столиці.

Столиця

На чарівній мушлі Марі та Лускунчик попливли по рожевому плесі й опинилися в столиці — місті Солодоців. Чотири королівни, сестри Лускунчика, повели їх у Марципановий замок.

Раптом слова Лускунчика почали віддалятися, ставати невиразними. Марі, мов на хвилях, піднімалася дедалі вище...

Кінець

Усі сміялися, коли Марі розповідала про молодого пана Дросельмаєра. Коли батько назвав дочку малою брехухою, вона гірко заплакала. Говорити про свої пригоди Марі більше не наважувалася.

Марі сказала Лускунчику, що не погордувала б ним, як

королівна Пірліпат. Одного разу хрещений привів стрункого хлопця, білолицього та рожевощогого. Після обіду молодий Дросельмаєр запропонував Марі пройтися з ним у вітальню, до шафи з іграшками.

І Марі зразу ж стала нареченою Дросельмаєра. Кажуть, що через рік він приїхав за нею в золотій кареті, запряженій срібними кінями, і забрав у своє королівство. На весіллі в них танцювало двадцять дві тисячі найкращі фігурки, оздоблені перлами й діамантами, і Марі начебто ще й досі королює в країні, де всюди можна побачити, якщо тільки в тебе є на це очі, блискучі Різдяні гаї, прозорі Марципанові замки — одне слово, найдивовижніші та найчудовіші речі.

Оце й уся казка про Лускунчика та Мишачого короля.

(Переклад Євгена Поповича)

Запитання та завдання

1. Завдяки чому Лускунчик отримав перемогу над Мишачим королем?
2. Чому Марі погодилася на запрошення Лускунчика до подорожі?
3. З якими емоціями ви читали про подорож Марі та Лускунчика до Лялькового царства?
4. Що побачила Марі в Ляльковому царстві? За допомогою яких художніх засобів Е. Т. А. Гофман створює дивовижний опис цієї країни?
5. З ким познайомилася Марі в столиці Лялькового царства?
6. Які чарівні елементи в описі царства вас найбільше вразили?
7. Чому дорослі не повірили Марі, коли вона розповіла їм про свої пригоди?
8. Яка основна ідея казки? Про що ви замислилися, прочитавши її?
9. Чи сподобався вам кінець повісті-казки? Обґрунтуйте вашу відповідь.
10. Доведіть, що «Лускунчик і Мишачий король» — це повість-казка.
11. Розкажіть про головну героїню казки. Поясніть слова Лускунчика: *«Дядько ніколи не зумів би зробити таке озеро. Швидше, Ви самі, люба мадемуазель Штальбаум».*

12. Прочитайте повість-казку «Стефа і її Чакалка» українського письменника І. Андрусика. Чим схожі головні героїні Марі та Стефа?

13. Напишіть переказ уривка тексту з розділу «Подарунки» повісті-казки «Лускунчик та Мишачий король», що виділено курсивом (с. 97). Закінчіть вашу роботу відповіддю на запитання: «Чи подобається вам свято Нового року? Чим саме?»

Під час обговорення літературних творів важливо не тільки те, що ви говорите, а і як спілкуєтеся зі співрозмовниками/співрозмовницями. Зверніть увагу на подану пам'ятку.

Пам'ятка

Спілкування під час обговорення літературного твору

Під час бесіди притримуйтеся визначеної теми.

Чітко й логічно висловлюйте свої думки щодо питання, яке ви обговорюєте. Наводьте цитати з твору, обґрунтовуючи свої думки.

Під час бесіди поведьте себе спокійно, будьте ввічливими.

Підтримуйте співрозмовників/співрозмовниць, проявляйте зацікавленість їхніми думками, не переривайте їх.

Використовуйте етикетні слова під час бесіди.

ОСТРІВ ЗНАТЬ

У 1986 р. в Національній опері України (м. Київ) відбулася прем'єра балету «Лускунчик» (музика П. Чайковського, постановка В. Ковтуна). З того часу в глядачів балету з'являється традиція загадувати новорічні бажання в той момент, коли на сцені «виростає» велика ялинка.

Балет «Лускунчик»
(фрагмент). Національна опера України

- Які бажання ви б загадали, якби були на цій виставі?

Першого лускунчика (нім. *Nussknacker*), призначеного для розколювання горіхів, зробив столяр із Німеччини Ф. В. Фюхтнер у 1870 р. На початку ХІХ ст. лускунчиків почали використовувати як дитячі іграшки та прикраси для різдвяної оселі.

- Порівняйте подану інформацію з казкою про Лускунчика. Чи здійснилося в реальному житті перетворення Лускунчика, як про це мріяла Марі?

За мотивами казки Е. Т. А. Гофмана створено багато кінофільмів і мультфільмів.

У 2018 р. на екранах з'явився кінофільм «Лускунчик і чотири королівства» (реж. Л. Халльстрьом і Дж. Джонстон, США) на основі казки та балету про Лускунчика.

- Подивіться цей кінофільм. Чим він відрізняється від казки-повісті Е. Т. А. Гофмана? Поділіться з однокласниками й однокласницями враженнями про нього.

Елеонор Портер (1868–1920)

Американська письменниця, авторка дитячих романів.

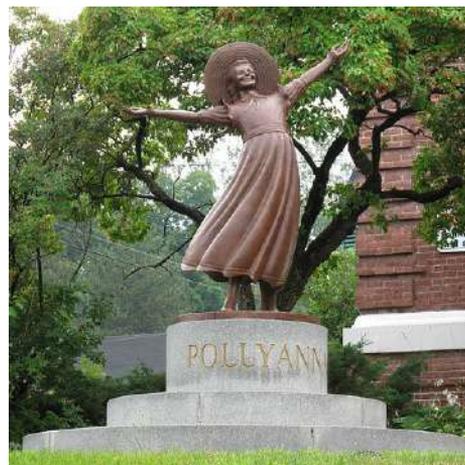
Елеонор Портер народилася в м. Літлтон (США) у родині переселенців з Англії. Дівчинка мала слабе здоров'я, тому навчалася вдома, багато читала. Захоплювалася музикою, грала на фортепіано, співала в церковному хорі, виступала з концертами. Елеонор закінчила консерваторію в Бостоні. Їй пророкували славу великої артистки.

У 1892 р. вона вийшла заміж за підприємця й переїхала до Нью-Йорка. Портери мали гарний будинок, найбільшою окрасою якого був сад, розташований на його даху. Елеонор дуже подобалося відпочивати там, сидячи в кріслі, дивитися в небо та мріяти. Саме тут вона написала перші оповідання, які згодом надіслала до відомого в Америці журналу «Крістіан Гералд». І їх надрукували! На той час письменниці було тридцять три роки.

У 1913 р. Е. Портер опублікувала новий роман «Полліанна». Це була зворушлива історія про те, як сувора багата тітка взяла на виховання племінницю-сироту. Дивовижна й безпосередня дівчинка-фантазерка змінює спокійне життя в містечку.

Цей твір мав шалений успіх серед читачів. Мільйони дітей і дорослих мріяли мати цю книжку у своїх бібліотеках.

Незабаром твір було екранізовано, поставлено на сцені, з'явилися переклади іншими мовами. До 1920 р. роман перевидали 47 разів. В Америці створювали «Клуби Полліанни».

Пам'ятник Полліанні.
м. Літлтон (США)

До Е. Портер почали надходити листи з проханням розповісти про подальші пригоди Полліанни. Тож у 1915 р. вийшла друком повість «Юність Полліанни», у якій ідеться про те, що сталося з дівчинкою, коли вона виросла.

Одного разу журналісти запитали в письменниці, чи не занадто легковажно вона ставиться до життя, чи не є гра в радість втечею від проблем. На що мисткиня відповіла: «Я ніколи не вважала, що треба заперечувати труднощі, страждання та зло. На мою думку, значно легше сприймати невідоме бадьоро й радісно».

Отже, розпочнемо знайомство з головною героїнею твору. Полліанна — це добра, щира й оптимістична дівчинка. Незважаючи на всі труднощі, які трапилися в її житті (помирають батьки, вона залишається одна без засобів для існування), Полліанна в будь-якій ситуації може побачити щось позитивне, уміє радіти життю, забуваючи про горе та незгоди. Потрапивши в невелике місто до тітки Полі, дівчинка вчить дорослих грати в радість — знаходити в житті щось позитивне, стати веселими й добрими, не втрачати віру у свої сили. З ними відбуваються дивовижні зміни: вони стають добрими, радісними й задоволеними життям.

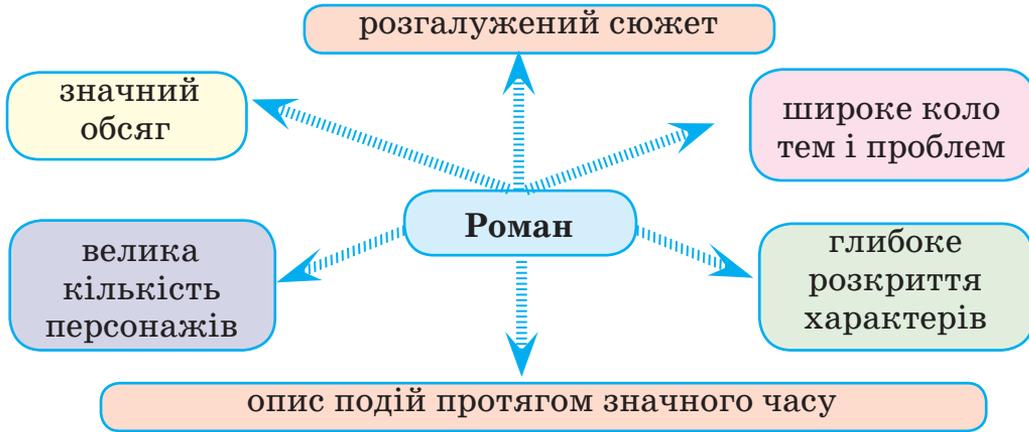
Потрапивши на лікарняне ліжко, дівчинка не падає духом. Її підтримали всі жителі міста, яким вона допомагала. Завдяки грі в радість героїня знайшла багато друзів як серед однолітків, так і серед дорослих.

Ідея роману — утвердження загальнолюдських цінностей: щастя та радість у житті, милосердя, допомога ближнім.

Теорія літератури

За жанром «Полліанна» — роман.

Роман (фр. *roman* — романський) — жанр літератури, великий за обсягом, складний за будовою прозовий твір, у якому широко охоплені життєві події, детально розкрито історії героїв/героїнь протягом значного часу. Залежно від теми, він може бути *історичним, пригодницьким, фантастичним* тощо.

Із часу написання роману минуло понад сто років, але й досі незвичайні пригоди дівчинки захоплюють дітей з усього світу. Сподіваємося, що, прочитавши твір, ви зможете по-іншому ставитися в житті до будь-яких ситуацій, виховувати силу волі, долати життєві негаразди. Тож вирушаймо у світ читання!

ПОЛЛІАННА

Роман
(Уривки)

Міс Полі

Того червневого ранку міс Полі Гаррінгтон квапливо ввійшла до кухні. Зазвичай вона робила все поволі й пишалася своєю стриманістю. Але сьогодні вона поспішала, справді поспішала.

Ненсі, миючи посуд, здивовано подивилася на неї. Вона працювала в міс Полі кухаркою лише два місяці, але вже звикла до того, що її господиня ніколи нікуди не поспішає. А тут?

— Ненсі!

— Так, мем, — весело відповіла Ненсі, продовжуючи витирати глечик.

— Ненсі, — голос міс Полі став дуже суворим, — коли я звертаюся до тебе, я хочу, щоб ти припинила роботу й уважно мене вислухала.

Ненсі ніяково зашарілася. І як тримала глечик обгорнутим рушником, так мерщій і поставила, ледве його не перекинувши на стіл. Через це вона знітилася ще більше.

— Так, мем. Авжеж, мем, — пробелькотала дівчина, поправила глечик і повернулася до пані. — Я лише хотіла швидше впоратися з посудом, бо Ви самі казали вранці не баритися із цим.

Господиня спохмурніла.

— Годі, Ненсі. Мені не потрібні твої пояснення, мені потрібна твоя увага.

— Так, мем, — Ненсі стримала зітхання. Мабуть, їй ніколи не вдасться догодити цій жінці. Ще й особливого досвіду роботи поза домівкою в неї не було. Але коли мама раптом овдовіла, залишившись із трьома маленькими дітьми на руках (не рахуючи Ненсі) і занедужала, дівчині довелося шукати роботу, щоб утримувати родину. Тож вона дуже зраділа, коли знайшла місце на кухні у великому будинку на пагорбі. Ненсі з родиною жила в місцині, яку називали Корнер, за шість миль звідси. Досі вона знала про міс Полі Гаррінгтон лише те, що вона хазяйка старої садиби Гаррінгтонів і належить до найзаможніших людей у містечку. Але лише за два місяці роботи Ненсі побачила, що господиня — строга жінка із суворим обличчям — похмурніла щоразу, коли ніж падав на підлогу чи грюкали двері. Але навіть якщо всі ножі лежали на місці й із дверима нічого не відбувалося, вона все одно не усміхалася.

— Коли впорасься тут, Ненсі, — вела далі міс Полі, — підеш на горище й поприбираєш усе зайве з кімнатчини біля сходів і поставиш там дитяче ліжко, а тоді підметеш і витреш пилку, але тільки після того, як повиносиш валізи та ящики.

— Гарзд, мем. А куди все те подіти?

— Притулиш десь на горищі. — Вона завагалася, а тоді продовжила: — Я вважаю, що можу сказати тобі це зараз, Ненсі. До мене приїжджає моя племінниця, міс Полліанна Вітєр. Їй одинадцять років, і вона спатиме в тій кімнаті.

— Маленька дівчинка — і приїде сюди, міс Гаррінгтон? О, так це ж чудово! — вигукнула Ненсі, з ніжністю згадавши своїх маленьких сестричок, що залишилися в Корнері.

— Чудово? Я б так не сказала, — сухо урвала її міс Полі. — Однак я докладу всіх зусиль, звичайно. Я порядна жінка, сподіваюся, і робитиму все, що належить.

Ненсі почервоніла.

— Звичайно, мем, — промимрила вона, — просто хотіла сказати, що я подумала, що маленька дівчинка може... якось усе тут поживавити для Вас.

— Дякую, — сухо відказала леді, — але я не бачу в цьому нагальної потреби.

— Але Ви... ось побачите... це ж дитина Вашої сестри, — наважилася заперечити Ненсі. Вона відчувала, що мусить якось підготувати цей дім до приїзду самотньої маленької незнайомки.

Міс Полі гордовито звела підборіддя.

— Так, звичайно, Ненсі, оскільки мені випало мати сестру, котра через свою нерозсудливість одружилася й народила дітей у світ, де й без них вистачає клопоту. І тепер я повинна опікуватися ними? Проте я робитиму все, що належить. І не забудь поприбирати по закутках, — докинула вона різко, ідучи з кухні.

— Так, мем, — зітхнула Ненсі, знову беручись до глечика.

Уже у своїй кімнаті міс Полі знову вийняла лист, який прийшов два дні тому з далекого містечка на Заході й став такою прикрою несподіванкою. Лист було адресовано міс Полі Гаррінгтон, Белдінг-свіл, штат Вермонт. У ньому йшлося:

«Шановна пані!

З бодем повідомляю Вам, що преподобний Джон Вітьєр помер два тижні тому, залишивши сиротою дівчинку одинадцяти років. Усе його майно — лише кілька книжок, бо, наскільки Вам відомо, він був пастирем маленької місіонерської церкви й отримував дуже скромну платню.

Містер Джон Вітьєр розповідав мені, що його покійна дружина доводилася Вам сестрою, але також дав зрозуміти, що стосунки між вашими родинами були не найкращими. І все ж він дуже сподівався, що, хоч як би там було, в ім'я сестри Ви не відмовитеся взяти сироту до себе, щоб виховувати її. Саме тому я і пишу до Вас.

О. Ліукконен. Ілюстрація до роману Е. Портер «Полліанна»

Коли Ви читатимете цього листа, дівчинка вже буде готова вирушити в дорогу. Якщо Ви згодні, дуже прошу відразу про це повідомити, бо в нас тут одне подружжя незабаром вирушає на Схід; вони зможуть узяти дівчинку із собою до Бостона, а там посадять її на белдінгсвільський потяг. Звичайно, про потяг і дату прибуття Вам повідомлять додатково.

Сподіваюся на Вашу прихильну відповідь.

З повагою Джерема О. Байт»

Нахмурившись, міс Полі згорнула аркуш і поклала його в конверт. Учора вона відправила відповідь, де написала, що, звичайно, прийме дитину. Хоча це їй і не до душі, людина з таким почуттям обов'язку не могла б зробити інакше.

Сидячи з конвертом у руках, міс Полі згадала свою сестру Дженні, яка була матір'ю дівчинки, і той час, коли двадцятирічна Дженні, наперекір родині, наполягла на шлюбі з молодим священником. До неї сватався один багатій, і родина віддавала йому перевагу перед пастирем, але Дженні затялася. Багатій був і старший, і грошовитіший, а священник був молодим, з юнацькими ідеалами й ентузіазмом, із серцем, сповненим кохання. Зрозуміло, що Дженні віддала йому перевагу. Вона побралася зі священником і вирушила з ним на південь як дружина місіонера.

Довелося порвати з родиною. Міс Полі добре це пригадує, хоча їй було лише п'ятнадцять років, вона була тоді наймолодшою в сім'ї. Батьки не захотіли знатися з дружиною місіонера. Деякий час Дженні ще сама писала; вони знали, що останню дитину (решта її дітей помирали) Дженні назвала Полліанною — на честь двох своїх сестер Полі й Анни. То був останній лист від Дженні, а за кілька років Гаррінгтони отримали коротке та зворушливе повідомлення від священника.

Життя тривало для мешканців великої садиби на пагорбі. Міс Полі, удивляючись у долину, що бігла вдалечінь, згадувала про все, що з нею сталося за ці двадцять п'ять років.

Тепер їй сорок, і вона — як перст у цілому світі. Тато, мама та сестри померли. Протягом багатьох років вона сама давала лад садибі й чималим грошам, які батько залишив у спадок. Люди співчували її самотності, а дехто радив запросити подругу чи компаньйонку, щоб жити разом. Але вона

не потребувала ні їхнього співчуття, ні порад. Казала, що не вважає себе одинокою, любить самотність і тишу. І ось тепер!

Міс Полі підвелася з крісла — похмура, зі стиснутими губами. Звичайно, вона тішилася своїми чеснотами, почуттям обов'язку та сильною вдачею, які допомагали їй залишатися собою. Але — Полліанна... Це ж треба було вигадати таке ім'я!

Старий Том і Ненсі

У кімнатчині на горищі Ненсі заходила підмітати й мити щіткою підлогу, особливу увагу звертаючи на закутки. Власне, інколи робота була, швидше, виходом для почуттів, ніж щирим прагненням: незважаючи на покірливий страх перед господинею, Ненсі була не свята.

— Якби я могла докопатися до закуточків її душі, — бурмотіла вона під ніс, супроводжуючи кожне слово енергійним поштовхом держака з ганчіркою, — я б уже все повичищала із цього горища. Це ж треба додуматися — запхати бідну дитину в цю комірчину. Улітку тут дихнути не можна від спеки, а взимку не опалюється, і це в будинку, де є безліч порожніх кімнат. Ото ж оті непотрібні діти. Тьху, — Ненсі з такою силою викрутила ганчірку, що пальці заболіли. — Як на мене, то це не дитина, а хтось інший тут зайвий у цьому світі.

Деякий час вона працювала мовчки. А коли впоралася, ще раз з огидою окинула оком порожню кімнатчину. (...)

Тоді ж після обіду Ненсі знайшла вільну хвилинку, аби розпитати старого Тома, що багато років на присадибі висапував будяки та підрівнював лопатою доріжки.

— Містере Томе, — почала вона, хутко озирнувшись, чи ніхто за нею не стежить. — А Ви знаєте, що до нас приїздить маленька дівчинка, яка житиме з міс Полі?

— Що? — перепитав старий, насилу випростуючи спину.

— Маленька дівчинка. Вона житиме в міс Полі? На жарти потягло? — усміхнувся з недовірою Том. — Ти ще скажи, що завтра сонце сяде на сході.

— Це щира правда. Вона сама сказала мені про це, — не вгавала Ненсі. — Це її небога, їй одинадцять років.

Чоловік аж рота роззявив.

— Ова! Стривай-стривай... — бурмотів він собі під ніс. І раптом у його побляклих очах засвітилася ніжність. — Це либонь... Ні, це, напевно, донечка міс Дженні. Ніхто ж із них більше не одружився. Авжеж, Ненсі, це донечка міс Дженні. Слава богу! Невже мої старі очі справді побачать її?

— А хто така міс Дженні?

— О, то був янгол небесний, — із запалом промовив Том. — У старих господаря та господині вона була старшою дочкою. Їй було двадцять, коли вона одружилася та виїхала звідси. Я чув, що всі її діти повмирали, крім останньої донечки. Напевне, оце ж бо вона й приїде.

— Їй одинадцять років.

— Так, цілком можливо, — кивнув садівник.

— А житиме вона на горищі. Немає в хазяйки сорому, — обурювалася Ненсі, озираючись водночас на будинок.

Старий Том спохмурнів. Але наступної миті він іронічно посміхнувся:

— Цікаво, як міс Полі вживатиметься тут із дитиною, — сказав він.

— Атож! А я не уявляю, як дитина вживатиметься тут із міс Полі, — підхопила Ненсі. (...)

Приїзд Полліанни

У належний час прийшла телеграма, у якій повідомлялося, що Полліанна приїде в Белдінгсвіл наступного дня, двадцять п'ятого червня, о четвертій годині. Прочитавши телеграму, міс Полі насупилася, піднялася сходами на горище й похмуρο обдивилася кімнату.

Тут стояло дбайливо застелене ліжко, два стільці зі спинками, умивальниця, комод без дзеркала та невеличкий столик. Ні штор на мансардних вікнах, ні картин на голих стінах. Сонце цілий день розжарювало крівлю, і в кімнатці через це було як у грубці. Захисних сіток від комах на вікнах не було, тому вони не відчинялися. (...)

Наступного дня, рівно за двадцять четверта, Тімоті та Ненсі виїхали в маленькому екіпажі зустрічати очікувану гостю. Тімоті був сином старого Тома. У містечку говорили, що старий Том — це права рука міс Полі, а Тімоті — її ліва рука.

Тімоті був юнаком доброї вдачі, ще й симпатичний. Ненсі працювала тут віднедавна, а вони вже здружилися. Але сьо-

годні вона не схильна була балакати з хлопцем, бо повністю зосередилася на своєму дорученні; дівчина не промовила майже ні слова дорогою до станції, а там одразу побігла чекати на потяг. (...)

Подумки Ненсі раз по раз повторювала: «Світле волосся, су肯ка в червону клітинку, брилик». Знову й знову намагалась уявити, яка ж вона, ця Полліанна.

— Краще б вона виявилася спокійною та розважливою дівчинкою, не впускала б ножі на підлогу й не грюкала б дверима, — зітхаючи, мовила Ненсі до Тімоті, коли той приєднався до неї.

— А як ні, то не відомо, як це на всіх нас відобразиться, — розсміявся Тімоті. — Уявити собі: міс Полі — і галасливе дівчисько. О Боже! Чуєш свисток?

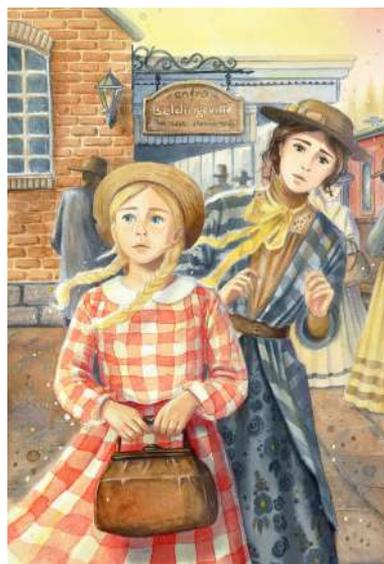
— Ой, Тімоті, я все ж таки думаю, що це підло з боку міс Полі послати мене саму, — торохтіла Ненсі, поборюючи раптове хвилювання. (...)

Невдовзі Ненсі побачила її: худорлява дівчинка в су肯ці в червону клітинку, брилику та з двома грубенькими світложовтими косами на спині. Миле веснянкувате личко поверталось то ліворуч, то праворуч, видивляючись когось. Ненсі відразу її впізнала, але деякий час не могла опанувати тремтіння в ногах і зрушити з місця. Дівчинка залишилася на пероні зовсім сама, коли Ненсі нарешті підійшла.

— Ви — міс Полліанна? — промовила вона. І вже наступної миті ледь не задихнулася у тісних обіймах двох ручок у картатих рукавах.

— О, я така рада, рада, рада бачити Вас! — прокричала дівчинка їй біля вуха. — Звичайно ж, я — Полліанна, і я така рада, що Ви зустріли мене! Я так на це сподівалася! (...)

— Люба Полліанно, Ви глибоко помиляєтеся, — промовила вона. — Я — усього-на-всього Ненсі. Я не Ваша тітонька Полі.

О. Ліукконен. Ілюстрація до роману Е. Портер «Полліанна»

— Ви, Ви — не тітонька Полі? — прошепотіла, затинаючись, розгублена дівчинка.

— Ні, я — Ненсі. Я і не могла подумати, що Ви переплутаете мене з нею. Ми — зовсім не схожі, анітрішечки.

Тімоті тихцем хихикав, але Ненсі була надто схвильована, аби помітити веселі іскорки в його очах.

— Але хто ж тоді Ви? — запитала Полліанна. (...)

— Я — Ненсі, служниця. Я виконую всю домашню роботу, за винятком прання та прасування великих речей. Цим у нас займається місіс Дерджин.

— А сама тітонька Полі існує? — стурбовано допитувалася Полліанна.

— От у цьому ти можеш не сумніватися, — запевнив її Тімоті.

Полліанні зразу відлягло.

— Ну, то й добре, — весело проговорила вона після хвилинного мовчання.

Кімнатчина на горищі

Міс Полі Гаррінгтон не підвелася назустріч своїй небозі. Щоправда, коли Ненсі й дівчинка з'явилися на порозі вітальні, вона підняла очі від книжки й простягла дівчинці руку з таким виглядом, начебто кожний її довгий холодний палець був уособленням почуття обов'язку.

— Здрастуй, Полліанно. Я... — більше вона нічого не встигла сказати. Полліанна достоту перелетіла через кімнату й опинилася на твердих колінах шокованої міс Полі.

— О, тітонько Полі, тітонько Полі! Якби Ви знали, як я вдячна Вам за те, що Ви дозволили мені жити у Вас, — схлипувала вона. — Якби Ви знали, як це чудово, що в мене тепер є Ви, і Ненсі, і всі-всі! Адже ще зовсім не давно в мене була тільки «Жіноча допомога»¹!

— Можливо... хоча й не маю честі бути знайомою із цією «Жіночою допомогою», — холодно відповіла міс Полі, намагаючись звільнитися від чіпких маленьких пальчиків і перевівши похмурий погляд на Ненсі на порозі.

— Ненсі, спасибі. Можеш іти. Полліанно, зроби ласку, підведись і стань, як слід. Я ще не встигла добре тебе роздивитися.

¹ «Жіноча допомога» — благодійна організація в Англії щодо захисту дітей-сиріт і жінок, які зазнали насильства.

Полліанна схопилася та нервово розсміялася.

— Ой, звичайно, Ви ж мене ніколи не бачили, але, по правді, немає на що дивитися через ці веснянки. Ой, і я ще маю пояснити, чому я приїхала в сукенці в червону клітинку (...). Я вже розповідала Ненсі, що татко мені казав...

— Мене зовсім не цікавить, що говорив твій батько, — різко перебила її міс Полі. — У тебе ж є валіза?

— Так, звичайно, тітонько Полі. «Жіноча допомога» купила мені чудову валізу. Правда, моїх речей там не так багато. Серед останніх місіонерських пожертв майже не було вбрання для таких маленьких дівчаток, як я. Але я привезла усі татові книжки. Місіс Байт вважала, що я повинна їх зберегти. Розумієте, татко...

— Полліанно, — знову перебила її міс Полі, — я хочу, щоб ти відразу засвоїла одну річ. Мені не цікаво слухати про твого батька.

Полліанна затремтіла й замовкла.

— Чому, тітонько Полі? Ви ж не маєте на увазі... — вона запнулася, і міс Полі скористалася паузою.

— Зараз ми підемо нагору до твоєї кімнати. Сподіваюся, валіза вже там. Я наказала Тімоті віднести її туди... якщо вона буде. Іди за мною, Полліанно.

Полліанна мовчки повернулася і покірно вийшла з кімнати слідом за тіткою. Її очі наповнилися слізьми, однак підборіддя було гордо підняте.

«Зрештою, це навіть краще, що вона не хоче говорити про тата, — думала Полліанна. — Мені буде легше, якщо я не говоритиму про нього. Може, саме тому вона так і сказала». Переконавшись у «ласці» своєї тітоньки, Полліанна змахнула сльози й почала охочіше розглядатися довкола. Вона піднімалася сходами. Перед очима Полліанни шурхотіла розкішна чорна шовкова спідниця міс Полі. Крізь відчинені двері позаду вона встигла помітити килими в пастельних тонах і меблі, обшиті атласом. Полліанна пішла по чудовому килимі, подібному до зеленого моху. Біля сходів на стінах позолочені рами картин або відблиски сонячних променів, що пробивалися крізь прозористе мереживо фіранок, засліплювали очі.

— Ой тітонько Полі, тітонько Полі! — захоплено видихнула вона. — Який у Вас прекрасний будинок! Ви, напевне, дуже щасливі, що такі багаті!

— Полліанно! — репетувала міс Полі, стоячи нагорі біля сходів. — Твої слова мене вкрай дивують!

— Але чому, тітонько Полі? Хіба це не так? — щиро здивувалася Полліанна.

— Звичайно ні, Полліанно! Сподіваюся, я ще не настільки втратила голову, щоб пишатися господніми дарами, — виголосила леді, — тим більше багатством!

Міс Полі повернулася і попрямувала коридором до дверей, що вели на горище. Тепер вона була ще більше впевнена в правильності свого наміру поселити дівчинку на горищі. Спочатку вона просто хотіла тримати небогу подалі від себе, а також зберегти розкішні меблі від необережного поводження дитини. А тепер, коли міс Полі виявила в Полліанни таку схильність до марноти, вона бачила, що рішення про маленьку та вбогу кімнатку на горищі правильне.

Ніжки Полліанни весело дріботіли позаду тітки, її великі блакитні очі теж захоплено роздивлялися все довкола, аби жодної гарної або цікавої речі в цьому чудовому будинку не оминути увагою. Але найбільше вона прагнула вгадати, за якими із цих чарівних дверей чекає на неї її власна кімната — мила, прекрасна кімната, повна фіранок, килимків і картин...

Тітка рвучко відкрила двері й ступила на інші сходи. Тут не було нічого цікавого. Голі стіни. У кінці сходів — сутінки до найдальших закутків, де дах спускався майже до підлоги й громадилося безліч ящиків і скринь. До того ж тут було спекотно й душно. Полліанна мимохіть підняла голову вгору, бо стало важко дихати. Вона побачила, як тітонька відчинила двері праворуч.

— Це — твоя кімната, Поліанно. Я бачу, твоя валіза уже тут. Ключ у тебе?

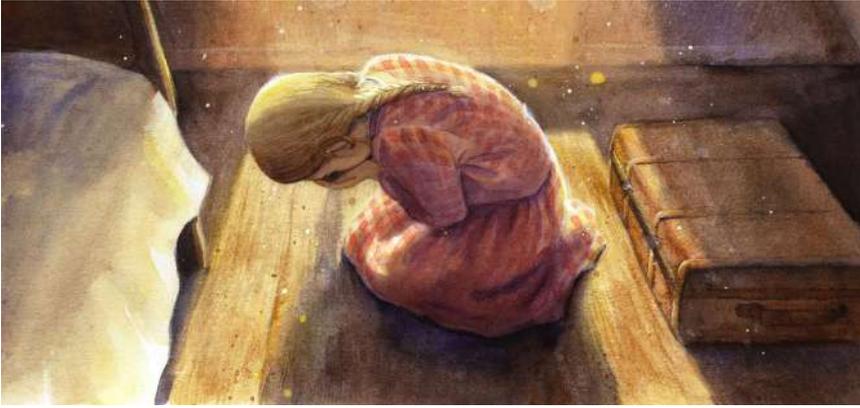
Полліанна мовчки кивнула. В очах їй майнув переляк.

Міс Полі спохмурніла.

— Коли я тебе про щось запитую, Полліанно, то я хочу, щоб ти мені відповідала, а не хитала головою.

— Так, тітонько Полі.

— Дякую. Так краще. Сподіваюся, тут у тебе є все, що тобі потрібно, — додала вона, задоволено оглянувши чисті рушники та глечик із водою. — Я пришлю Ненсі допомогти тобі розпакувати речі. Вечеря о шостій, — закінчила вона й хутко почала спускатися сходами.

О. Ліукконен. Ілюстрація до роману Е. Портер «Полліанна»

Полліанна ще постояла, дивлячись тітці вслід. Тоді обвела широко відкритими очима голі стіни, голу підлогу, голі вікна. Погляд спинився на валізці, яка ще зовсім недавно стояла перед нею в її кімнатчині в будинку на далекому Заході. Наступної миті вона подалася до валізки, упала поруч із нею на коліна й затулила обличчя руками. (...)

Полліанна, усе ще схлипуючи, дістала ключ.

— Тут не так уже й багато речей, — нерішуче сказала вона.

— Тим швидше ми їх повиймаємо, — заспокоїла її Ненсі. Обличчя Полліанни раптом осяяла усмішка.

— А й справді! Я повинна радіти, що в мене так мало речей! — вигукнула вона.

Ненсі витріщила очі.

— Чом би й... ні, — невпевнено відповіла вона. Моторна Ненсі хутенько розпакувала книжки, латану білизну та кілька вбогих сукенок. Полліанна, уже сяючи усмішкою, літала по кімнаті, розвішуючи сукенки в шафі, складаючи книжки на столі та ховаючи білизну в шухляди. (...)

Зоставшись сама, Полліанна повернулася до своєї «картини», як вона подумки назвала чудовий краєвид за вікном. Тоді спробувала торкнутися віконниці: задуха ставала просто нестерпною. Віконниця напрочуд легко піддалася. Наступної миті вікно широко відчинилося, і Полліанна нахилилася, дихаючи свіжим, духмяним повітрям. Відтак вона підбігла до другого вікна. І воно невдовзі теж відчинилося. (...) Вона зробила дивовижне відкриття: просто під вікном росло величезне крислате дерево. Воно ніби вабило Полліанну.

Раптом дівчинка голосно засміялася:

— А чом би й ні, — пирснула вона й за мить уже стояла на підвіконні. Звідти легко ступила на найближчу гілку дерева, а тоді, наче мавпочка, швиденько спустилася на найнижчу гілку. Полліанна добре лазила по деревах, але зістрибувати на землю було трохи лячно. Та вона затамувала подих, розгойдалася, тримаючись сильними руками, і м'яко приземлилася навкарачки на траву. Тоді підвелася й роззирнулася довкола. Вона опинилася позаду великого будинку. (...)

Полліанна розпочала свою мандрівку. Вона розуміла, що до скелі неблизький світ, хоча з вікна здавалося, начебто до неї рукою подати!

За п'ятнадцять хвилин годинник у передпокої садиби Гаррінгтонів пробив шосту годину. Разом з останнім ударом Ненсі задзвонила в дзвіночок, повідомивши про вечерю.

Минула хвилина, дві, три... Міс Полі насупилася й тупнула ногою. Тоді рвучко підвелася, пішла в коридор і нетерпляче подивилася вгору на сходи.

— Ненсі, — почала вона рішуче, щойно з'явилася служниця, — моя племінниця запізнюється. Ні, кликати її не треба,

— додала суворо, коли Ненсі хотіла піти до дверей. — Я її попередила, коли в нас вечеря. А тепер нехай нарікає на себе. Нехай вчиться пунктуальності. Коли вона спуститься, нагодуєш її на кухні хлібом і молоком. (...)

— Здається, я маю радіти з того, що трошки перелякала Вас, бо інакше Ви нізащо не пішли б мене шукати, — сказала дівчинка, тремтячи.

— Ви ж, певне, зголодніли. Але, боюся, що зможу запропонувати вам лише хліб із молоком, та й то разом зі мною на кухні. Ваша тітонька дуже розгнівалася, коли Ви не спустилися на вечерю.

— Але я ж не могла спуститися. Я була тут!

О. Ліукконен.

Ілюстрація до роману
Е. Портер «Полліанна»

— Так, але вона ж про це не знала, — сухо пояснила Ненсі, стримуючи усмішку. — То вже вибачайте мене за хліб із молоком.

— Навпаки! Я маю радіти!

— Радіти? Чому?

— Ну, я люблю хліб із молоком, і мені подобається вечеряти з Вами. Тому я і радію.

— Ото Вам аби тільки порадіти, — відповіла Ненсі, пригадавши, як Полліанна відважно намагалася полюбити свою вбогу кімнатчину на горищі.

Полліанна м'яко розсміялася.

— Ну, це така гра.

— Гра?

— Так, гра, що називається просто радіти.

— Що Ви таке кажете?

— Ні, це гра така. Мене навчив гратися в неї тато, і мені подобається, — вела Полліанна. — Ми завжди гралися в неї, ще з того часу, як я була малям. (...) Суть гри в тому, щоб знайти щось таке, із чого можна радіти, не має значення, що саме, — щиро пояснювала Полліанна. (...)

Полліанна йде в гості

Невдовзі життя в садибі Гаррінгтонів увійшло в колію, хоча новий порядок трохи відрізнявся від того, який передбачала спочатку міс Полі. Авжеж, Полліанна шила, грала на піаніно, читала вголос, а також училася готувати на кухні.

В околах садиби Гаррінгтонів не було дітей, з якими Полліанна могла б гратися. Власне, будинок стояв на околиці містечка, і тут не було однолітків Полліанни. Але вона не дуже журилася.

— Я не звертаю на це уваги, — пояснювала вона Ненсі. — Я охоче гуляю по околиці, роздивляюся вулиці та будинки, знайомлюся з людьми. Я так люблю людей. А Ви, Ненсі?

— Ну, я б не сказала, що дуже люблю... принаймні не всіх, — не уточнювала Ненсі.

Майже кожної погожої днини Полліанна випрохувала якесь завдання, аби мати змогу кудись піти. (...)

Полліанна несла холодець із телячої ніжки місіс Сноу. Міс Полі Гаррінгтон щотижня щось передавала цій жінці. Вона казала, що це її обов'язок, бо місіс Сноу бідна й хвора (...).

Міс Полі робила це по четвергах по обіді, — зрозуміло, не сама, а через Ненсі. Сьогодні зробити це зголосилася Полліанна (...).

— Добре, я за це не буду відповідати, — говорила Ненсі Полліанні. — Хоча мені соромно навантажувати Вас цією роботою.

— Але, Ненсі, мені приємно це робити.

— Побачимо, що Ви скажете, коли хоча б раз побуваєте там, — кисло зауважила Ненсі.

— Чому? — здивувалася Полліанна

— До неї ніхто не любить ходити. Якби тільки людям не було її шкода, жодна душа й раз на день не навідалася б до неї, така вона в'їдлива. От тільки її доньку по-людськи шкода, бо змушена доглядати за нею. (...)

На стукіт Полліанни двері відчинила бліда та зморена дівчина.

— Доброго дня, — увічливо звернулася Полліанна. — Я від міс Полі Гаррінгтон. Мені хотілося б побачити місіс Сноу.

— Проходьте, будь ласка. Ви — перша, хто хотів би її побачити, — глухо пробурмотіла дівчина. (...)

Вона впустила Полліанну до кімнати хворої та зачинила двері. Усередині панувала напівтемрява; дівчинка деякий час кліпала очима, при звичаючись до мороку. Аж тепер вона розгледіла тьмянний обрис жінки, що напівлежала в ліжку під протилежною стіною. Полліанна підійшла до неї.

— Доброго дня, місіс Сноу. Тітонька Полі сподівається, що Ви сьогодні почуваетесь краще, і ось передала холодець із телячої ніжки.

— Для мене? Холодець? — пролунав вередливий голос. — Добре, дякую, хоча я сподівалася, що сьогодні буде бульйон з ягнятини.

Полліанна трохи засмутилася.

— Справді? Дивно, а мені сказали, що Ви завжди просите курку, коли Вам приносять холодець, — промовила вона. (...)

— Гаразд, дякую. Твоя тітонька дуже люб'язна, але в мене зранку зовсім немає апетиту, до того ж я хотіла бульйон... — раптом місіс Сноу запнулася, а тоді почала говорити зовсім про інше. — Я цієї ночі ані хвилиночки не спала.

— От якби мені так, — зітхнула Полліанна, виставляючи миску з холодцем на маленький столик і вмоцнюючись на

стілці. — Ми забагато часу марнуємо на сон. (...) — У цей же час ми можемо просто жити. Шкода, що вночі ми не живемо.

Місіс Сноу знову сіла в ліжку.

— Ти дивовижне дівча! — вигукнула вона. — Ану, підійди до вікна й підними штори, — звеліла хвора, — я хочу краще тебе роздивитися!

Полліанна підвелася, але засміялася якось жалісно.

— Боже, але Ви ж побачите мої веснянки! — зітхнула вона, ідучи до вікна. — А я так раділа, що тут темно й Ви їх не помітите. Ось. Тепер Ви можете... — вона урвала, повернувшись до ліжка. — Зрештою, я рада, що Ви захотіли мене побачити, адже і я тепер можу розгледіти Вас. А мені ніхто не казав, що Ви така гарна.

— Я — гарна? — з гіркою іронією перепитала жінка.

— Атож. Хіба Ви цього не знали? — вигукнула Полліанна.

— Не знала, — сухо відповіла місіс Сноу. Вона прожила сорок років, й останні п'ятнадцять тільки те й робила, що бажала, аби все було по-іншому. Їй просто на думку не спадало тішитися тим, що є.

— О, у Вас такі великі темні очі й темне кучеряве волосся, — сказала Полліанна. — Я так люблю чорні кучері. А ще дві рожеві плямки на щоках. Ви справді гарна, місіс Сноу. (...)

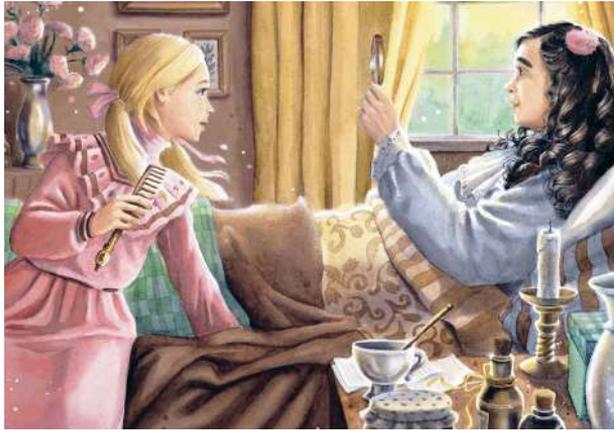
Повертаючись до ліжка, дівчинка зупинилася і критичним поглядом оглянула хвору.

— Перш ніж Ви подивитесь на себе, дозвольте мені трішки підправити Вашу зачіску, — запропонувала вона. — Можна я просто поправлю волосся?

— Ну, якщо ти так наполягаєш, — неохоче дозволила місіс Сноу. — Але воно однаково не триматиметься.

— Ой, дякую, я так люблю робити зачіски, — зраділа Полліанна, обережно поклавши люстерко й узявши гребінець. — Звичайно, я так швидко нічого особливого не зроблю, бо дуже поспішаю показати Вам, яка Ви гарна. Іншим разом я його розпущу й трохи над ним попрацюю, — торохтіла вона, вправно перебираючи ніжними пальцями хвилясті пасма волосся на чолі хворої.

Хвилин із п'ять Полліанна працювала вміло та вправно, розчісуючи кучері, зачісуючи вгору пасма на шиї або збиваючи

О. Ліукконен. Ілюстрація до роману Е. Портер «Полліанна»

подушку, щоб голова мала ефектніший вигляд. Тим часом хвора супилася та іронізувала з приводу цих маніпуляцій, а тоді раптом з'явилося в неї збудження, подібне до хвилювання.

— Отак! — засапалася Полліанна, вихопивши з вази поруч гвоздику та втикаючи її в темне волосся, до якого вона дуже пасувала. — Тепер Ви готові дивитися на себе! — І Полліанна тріумфально піднесла люстерко.

— Гм! — буркнула хвора, прискіпливо розглядаючи своє відображення. — Узагалі мені більше подобаються червоні, а не рожеві гвоздики. Але це не має значення: усе одно до ночі вони зів'януть.

— Але я думаю, що Ви із цього приводу зрадієте, — засміялася Полліанна, — адже тоді Ви щодня зможете їх міняти. Мені дуже подобається Ваша зачіска, — завершила вона із задоволеним виглядом. — А Вам?

— Можливо, хоча все одно, коли я крутитимуся на ліжку, усе розсипеться.

— І це добре, — весело кивнула Полліанна, — бо тоді я знову зможу прийти й зробити Вам зачіску. Між іншим, Вам дуже личить чорне волосся. На тлі білої подушки воно виглядає набагато краще, ніж таке русяве, як моє.

— Проте ним довго не натішишся — однаково скоро поси-віє, — відповіла місіс Сноу. Вона говорила роздратовано, але люстерка не опускала.

— О, я так люблю чорне волосся! Я була б щаслива, якби в мене було таке, — зітхнула Полліанна.

Місіс Сноу нарешті опустила люстерко й роздратовано повернулася:

— Ти не була б щаслива, якби була на моєму місці. І чорне волосся не тішило б, коли днями довелося б лежати в ліжку.

Полліанна вигнула брівки в задумі.

— Авжеж, це було б складно зробити, — уголос міркувала вона.

— Що зробити?

— Знайти щось таке, із чого можна було б порадіти.

— Знайти щось таке, із чого можна було б порадіти? Коли лежиш прикута до ліжка? Ще б пак, — відказала місіс Сноу. — Якщо ти така розумна, скажи, будь ласка, чому я повинна радіти.

На подив місіс Сноу, Полліанна раптом схопилася зі стільця і заплескала в долоні.

— Овва! Це справді складне завдання! Мені вже час рушати, але дорогою додому я міркуватиму над цим, і, сподіваюся, наступного разу, коли я прийду до Вас, я дам відповідь. До побачення! Було дуже приємно з Вами познайомитися. До побачення! — вигукнула вона ще раз, переступаючи поріг.

— Треба ж таке! Що вона хотіла цим сказати? — видобула із себе місіс Сноу, проводжаючи очима відвідувачку. Відтак вона повернула голову та взяла люстерко, прискіпливо вдивляючись у власне відображення.

— А ця мала вміє давати лад волоссю, — бурмотіла вона собі під ніс. — Я і не знала, що може вийти так гарно. Але нащо це все? — зітхнула вона, опустивши люстерко на ліжку й роздратовано крутячи головою на подушці.

Трохи згодом, коли Міллі, дочка місіс Сноу, зайшла до кімнати, дзеркальце ще лежало на ліжку... хоча й не на видноті.

— Мамо, що сталося, у Вас підняті штори? — вигукнула Міллі, вражено переводячи погляд із вікна на гвоздику в маминому волоссі.

— То й що? — відказала хвора. — Я ж не збираюся все життя пролежати в темряві лише тому, що я недужа.

— Звичайно, звичайно, — швиденько погодилася Міллі, беручи слоїк із ліками.

— Просто... я впродовж кількох років пропонувала світлішу кімнату, але Ви ж мене й слухати не хотіли.

Місіс Сноу промовчала. Вона торкала мереживо на сорочці. Нарешті дразливо зауважила:

— Хоч раз замість бульйону з ягняти могли б мені дати нову сорочку!

— Але, мамо!

Не дивно, що Міллі не знала, на яку ногу стати. Поза нею в комоді лежало дві новісінькі сорочки, які вона місяцями марно пропонувала матері.

(Переклад Богдани Гори)

Запитання та завдання

1. Якою у вашій уяві постала господиня старої садиби Гаррінгтонів міс Полі? Проілюструйте словами з тексту.
2. Як відреагувала міс Полі на приїзд своєї племінниці? Якими словами це передала авторка?
3. Знайдіть у тексті й прочитайте, якою побачила Полліанну на пероні служниця Ненсі.
4. Визначте основні риси характеру Полліанни. Як вона ставилася до життя і людей, що її оточували?
5. Розкажіть про гру, якої Полліанна навчила багатьох жителів міста. Як вона вміла радіти кожній буденній дрібниці в житті?
6. Знайдіть у тексті й прочитайте про першу зустріч Полліанни з місіс Сноу. Як би ви вчинили в подібній розмові?
7. Випишіть із тексту роману висловлення Полліанни, які сподобалися вам найбільше. Обговоріть їх з однокласниками й однокласницями.
8. Чи хотіли б ви поспілкуватися з Полліанною в реальному житті? Про що б ви її розпитали?

9. Розгадайте слова, які асоціюються з Полліанною.

БШ → Д

Б”

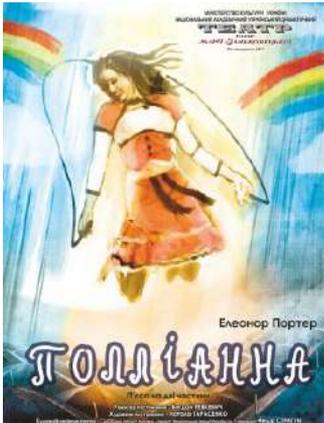

ОСТРІВ ЗНАНЬ

- У багатьох театрах України йдуть вистави за романом Е. Портер «Полліанна». Якщо у вашому місті є театр, дізнайтеся, чи є в його репертуарі вистава про Полліанну.
- Роздивіться подані афіші. Яке із зображень Полліанни на афішах, на ваш погляд, найбільше відтворює вдачу дівчинки?

Рівненський академічний український музично-драматичний театр

Львівський національний драматичний театр імені Марії Заньковецької

Е. Портер подарувала своїй бабусі Меріон примірник роману «Полліанна» на знак вдячності за ті поради, які письменниця отримала від неї в дитинстві. Цей примірник тепер дбайливо зберігають в одній із найбільших бібліотек світу — Бібліотеці Конгресу США.

- Про що свідчить цей вчинок письменниці? Якою людиною вона була, на вашу думку? Зробіть припущення, використовуючи текст роману, які важливі поради дала бабуся Елеонор.
- Напишіть оголошення про зустріч учасників та учасниць книжкового клубу для обговорення книжки Е. Портер «Полліанна», яке відбудеться в шкільній бібліотеці.
- Які запитання для обговорення ви хотіли б запропонувати для цієї зустрічі? Яка інформація має бути в цьому тексті? Яку візуальну (від латин. *visualis* — зоровий) інформацію ви б розмістили в оголошенні (фотографія, малюнок)?
- Напишіть есе на тему «Чи подобаються мені такі люди, як Полліанна?».

УЗАГАЛЬНЕННЯ

1. Виконайте тестові завдання.
  1. Ознакою повісті-казки є
    - А** поєднання казковості та реалістичності
    - Б** простий сюжет
    - В** відсутність описів природи та портретів героїв
    - Г** наявність автора/авторки
  2. Однією з ознак роману є
    - А** розгалужений сюжет
    - Б** поєднання реальних і фантастичних подій
    - В** чарівний сюжет
    - Г** невеликий обсяг
2. За допомогою уявного мікрофона висловіть своє ставлення до барона Мюнхаузена.
3. Заповніть таблицю за твором Е. Т. А. Гофмана «Лускунчик і Мишачий король». Визначте реальних і фантастичних героїв/героїнь і події.

Реальність	Фантастика

4. Продовжте речення: «*Лускунчик перетворився на прекрасного юнака, тому що ...*»
5. Продовжте речення: «*Полліанну називають "дівчинкою-радістю", тому що ...*»
6. Підготуйте розгорнуту розповідь про вдачу Полліанни, ілюструючи свої судження цитатами з роману.
7. Створіть кілька творчих груп і підготуйте презентації на теми: «Пам'ятники Мюнхаузену», «Ілюстрації до казки Е. Т. А. Гофмана "Лускунчик і Мишачий король"», «Екранізації Полліанни» або оберіть інші теми презентацій за вивченими творами цього розділу.

ТВАРИНИ – ГЕРОЇ/ГЕРОЇНІ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ

Тварини — частина природного закону, вони мають свої права, тому що вони розумні.

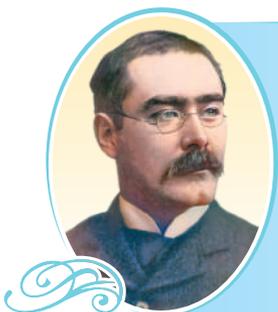
Жан-Жак Руссо

- Які твори українських і зарубіжних авторів/авторок про тварин ви читали? Якою є загальна мета цих творів? Чим вони вас приваблюють?
- Чи погоджуєтеся ви з висловом французького мислителя та письменника Ж.-Ж. Руссо, що тварини розумні та мають свої права?

Нині багато людей у всьому світі піклуються про природу та тварин. Серед них і чимало письменників і письменниць, які у своїх творах не тільки пишуть про них, а й закликають до їхнього збереження та захисту.

У цьому розділі ми пропонуємо вам прочитати твори, присвячені людям і тваринам. У них автори правдиво описали природу та її мешканців у рідній стихії. Ви дізнаєтеся про дивовижні пригоди Мауглі, Саджо й Шепіена, разом із ними подолаєте різні перешкоди. Довідаєтеся про їхнє ставлення та любов до своїх найкращих друзів — тварин.

Ми переконані, що, ознайомившись із цими творами, ви по-новому побачите природу нашої планети, а головне — зрозумієте, що потрібно дбайливо ставитися до довкілля та тварин заради їхнього ж спасіння, адже від цього залежить майбутнє нашої Землі.

Редьярд Кіплінг

(1865–1936)

Англійський поет, прозаїк, лауреат Нобелівської премії¹ (1907).

Редьярд Кіплінг народився в м. *Мумбаї* (раніше — м. *Бомбей*) (*Індія*). Дитинство майбутнього письменника було щасливим: люблячі батьки, великий дім, прекрасний сад, веселі розваги. Навчався в приватному пансіоні в Англії, де з дітьми поводитися жорстко. Потім — у коледжі у Вествард-Хо, у якому було дуже сурове виховання дітей.

У 16 років він повернувся до родини в Індію і почав працювати помічником редактора в одній із газет. Сім років присвятив журналістиці, вивчав індійську культуру та літературу, багато їздив країною.

Саме в Індії відбуваються події, відомі багатьом читачам і читачкам світу з «*Книги джунглів*» (1893–1894). Р. Кіплінг написав її для своєї доньки Жозефіни. «*Книга джунглів*» складається з п'ятнадцяти оповідань, з яких вісім пов'язані з історією Мауглі.

Будинок родини Р. Кіплінга. м. *Мумбаї* (*Індія*)

Мауглі — головний герой твору, який об'єднує світ людей і тварин. Він зростає серед вовків, завдяки своїй сміливості й розуму стає володарем джунглів. «*Він брат нам у всьому, за винятком крові*», — говорить про хлопчика вовк *Акела*.

Акела, мудрий вождь вовків, смілива пантера *Багіра* та

¹ *Нобелівська премія* (англ. *Nobel Prize*, швед. *Nobel priset*) — міжнародна премія, яку щорічно присуджують за видатні наукові дослідження, винаходи або значний внесок у культуру чи розвиток суспільства.

добрий ведмідь *Балу* — друзі Мауглі, рятують його від тигра *Шер-Хана*, навчають премудрощів у джунглях, захищають, ризикуючи своїм життям.

Тема твору — взаємини природи та людей.

У творі Р. Кіплінга джунглі — це небезпечний, але справедливий світ, у якому існують певні закони. Тут є чіткий порядок: усі повинні жити в зграї, що підкоряється вожаку. Його влада забезпечує порядок і надає можливість вижити. Тигр Шер-Хан порушує один із найважливіших законів джунглів — не полювати на людину, за це отримує покарання: його перемагає Мауглі. Якщо люди переходять межу у взаєминах із джунглями, тварини також мстяться їм за це.

У «Книзі джунглів» відчувається вплив індійських казок і легенд (сюжети, герої/героїні). Утім, на відміну від індійського фольклору, у цих творах вовки стають опікунами людини, пантера дає Мауглі важливі поради, ведмідь стоїть на сторожі законів джунглів. Їхні характери складніші, ніж характери тварин у народних казках, де основна риса визначає сутність героя/героїні. Водночас письменник достовірно описує цих тварин, їхню поведінку в природі.

- Прочитайте уривки з першого та другого оповідання «Книги джунглів» — «Брати Мауглі» й «Полювання Каа». Про інші пригоди сміливого хлопчика Мауглі та його друзів ви дізнаєтеся, прочитавши «Книгу джунглів» до кінця.

КНИГА ДЖУНГЛІВ

Оповідання

(Уривки)

Брати Мауглі

Родина Вовків приймає до себе хлопчика, якого вони назвали Мауглі (Жабенятко). Тигр Шер-Хан став вимагати, щоб йому віддали малюка. Батько Вовк відповів, що приймає накази тільки від Ватажка Зграї, і повів своїх дітей та Мауглі на Скелю Ради. Бурий ведмідь Балу та чорна пантера Багіра заступилися за Мауглі, і він залишився в зграї вовків.

А тепер хай читач перенесеться через десять-одинадцять років і лише уявить, яке дивовижне було життя Мауглі серед вовків, бо коли б ми надумались усе те описати, нам

К. Гребан. Ілюстрація до оповідання Р. Кіплінга «Брати Мауглі»

довелося б заповнити дуже багато томів. Мауглі ріс і виховувався разом із вовчентами, хоча вони, звичайно, стали дорослими вовками раніше, ніж він хлопчиком-підлітком.

Батько Вовк навчав його, пояснюючи значення та суть кожної речі в джунглях (...). Коли Мауглі не вчився, то вигрівався на сонечку, спав, їв і знову лягав спати; коли йому було жарко чи траплялося забруднитися, він купався в лісових озерцях; а коли хотів меду (від Балу він довідався, що мед і горіхи — така ж смачна їжа, як і сире м'ясо), він видирався за ним

на дерево, чого навчила його Багіра. Вона простягнеться, бувало, на гілляці й кличе:

— Іди сюди, Братику!

Спочатку Мауглі лазив не краще за лінивця, але потім навчився стрибати між гілками дерев майже так само сміливо, як і сірі мавпи. Був він завжди й на Скелі Ради, коли збиралася Зграя. Там він помітив, що варто йому пильно подивитися в очі будь-якому вовкові, і той одразу ж їх опускав; це йому сподобалося, і він не раз так робив. Хлопчик часто виймав довгі колючки з лап своїх друзів, — вовки дуже потерпають від цих колючок і реп'яхів, що чіпляються їм у хутро. Ночами він любив сходити з горба на засіяні ниви й із цікавістю стежив за селянами в їхніх хатинах. Але до людей він ставився недовірливо: якось Багіра показала йому скриню з ґратчастими самоопускними дверцятами, заховану в джунглях так уміло, що він ледве не потрапив у неї, і сказала, що то пастка.

Більше за все йому подобалося ходити з Багірою в темну й теплу лісову хащу та засинати там на весь задушний день, а вночі стежити за тим, як Багіра полює. (...)

Він ріс і ріс, як тільки може рости хлопець, що не знає ані уроків, ані навчання, дедалі дужчав і ні над чим у світі не замислювався, крім того, як роздобути їжу.

К. Гребан. Ілюстрація до оповідання Р. Кіплінга «Брати Мауглі»

Мати Вовчиця разів зо два казала йому, що Шер-Ханові не можна довіряти й що рано чи пізно він, Мауглі, повинен убити Шер-Хана.

Молодий вовк запам'ятав би цю пораду назавжди, а Мауглі забув: адже він був тільки хлопчик, хоч і назвав би себе вовком, коли б умів розмовляти людською мовою.

Шер-Хан завжди намагався перейти йому шлях у джунглях; користуючись тим, що Акела дедалі старішав і слабшав, кульгавий тигр затоваришував із молодими вовками, які бігали за ним підбирати його недоїдки, чого ніколи не дозволив би Акела, коли б наважився поширити свою владу до належних меж.

А Шер-Хан облящував їх і часто висловлював свій подив, що такі хоробрі молоді ловці дозволяють, щоб ними попихали вмирущий вовк і Людське дитинча.

— Я чув, — часто казав Шер-Хан, — що на Раді ви не насмілюєтеся подивитися йому в очі.

І молоді вовки настовбурчували шерсть і починали гарчати. Багіра, яка все чула й усе бачила, довідалась про це та кілька разів застерігала Мауглі, що коли-небудь Шер-Хан уб'є його. Але Мауглі сміявся і відповідав:

— За мене Зграя, за мене ти; та й Балу, хоч він і ледачий, усе ж таки захистить мене. Чого ж мені боятися?

Одного дня в літню спеку до Багіри дійшли нові чутки, подібні до тих, які вона вже чула. Переказав їх, мабуть, Сагі, дикобраз. Вона знову почала розмову з Мауглі, коли вони сховалися в гущавині та хлопчик ліг, поклавши голову на чудову чорну шкуру Багіри.

— Братіку, скільки разів я говорила тобі, що Шер-Хан — твій ворог?

— Стільки разів, скільки на отій пальмі горіхів, — відповів Мауглі, який, звичайно, не вмів лічити. — Ну то що з того? Я хочу спати, Багіро, а в Шер-Хана тільки і є, що довгий хвіст і гучний голос — як у Мора, павича!

— Але зараз не можна спати! Балу знає про це, я це знаю, Зграя знає, та навіть і дурні, безголові сарни знають. І Табакі те саме тобі казав.

— Хо! Хо! — відповів Мауглі. — Табакі нещодавно прийшов до мене й почав говорити нечемності: нібито я — голе Людське дитинча й не годен навіть земляні горіхи копати. Але я вхопив Табакі за хвіст і двічі вдарив об пальмовий стовбур, щоб навчити його пристойної поведінки.

— То була дурість, бо хоча Табакі й капосник, він міг би розповісти тобі деякі речі, що тебе стосуються. (...)

- Послухайте розмову Багіри та Мауглі (рекомендовано для використання в школі). Чому вона впевнена, що Мауглі повернеться до людей?

Серце підказує мені, що, як тільки Акела схибить на полюванні, — а олень із кожним разом дістається йому дедалі важче, — Зграя повстане проти нього й проти тебе. Вони скличуть Раду джунглів на Скелі, а потім... потім... Ось що! — вигукнула Багіра, скочивши з місця. — Іди мерщій у долину, до людських осель, і візьми там трохи Червоної Квітки, яку вони в себе розводять; коли настане той час, ти матимеш товариша, сильнішого навіть за мене чи Балу або тих із Зграї, хто любить тебе. Здобудь Червону Квітку!

Кажучи про Червону Квітку, Багіра мала на увазі вогонь. (...)

— Червону Квітку? — повторив Мауглі. — Ту, що в при- смерках росте коло їхніх хатин? Я здобуду її!

— Оце вже говорить Людське дитинча! — з гордістю сказала Багіра. — Тож пам'ятай, що Квітка та росте в маленьких горщечках. Швидше дістань її і тримай у себе до слухного часу.

— Гаразд! — сказав Мауглі. — Я іду. Але чи певна ти, моя Багіро, — він міцно обійняв її за розкішну шию та пильно подивився у великі очі пантери, — чи певна ти, що все це Шер-Ханові підступи?

— Присягаюся тобі поламаним замком, який звільнив мене, що я цілком того певна, Братику.

— Тоді і я присягаюся тим биком, який мене викупив, що я повністю відплачу Шер-Ханові за це! — сказав Мауглі та гайнув крізь гущавину.

«Це Людина, це вже справжня Людина! — промовила сама до себе Багіра, знову лягаючи на землю. — Ох, Шер-Хане! Ні одне полювання не принесе тобі стільки лиха, як те, що ти його розпочав десять років тому на оце маленьке Жабеня!» (...).

Мауглі подався поміж кущами до річки, що протікала в долині. Там він зупинився, бо почув виття Зграї на ловах, почув рев оленя, якого женуть вовки та який одчайдушно захищається. Потім до нього долинули злі та ехидні вигуки молодих вовків:

— Акело! Акело! Хай Самотній Вовк покаже свою силу! Дорогу ватажкові Зграї! Стрибай, Акело!

Самотній Вовк, очевидно, стрибнув, але схибив, бо Мауглі почув, як клацнули його зуби, а потім розляглося скавучання: Самбгур ударив Акелу передньою ногою.

Мауглі не чекав більше й кинувся вперед; завивання дедалі слабкіше долинали до нього в міру того, як він наближався до ланів, де жили люди.

— Багіра казала правду, — задихано прошепотів він, ховаючись у копицю сіна під вікном хатини. — Завтра може стати останнім днем для мене й для Акели.

Він припав обличчям до вікна й почав стежити, як горить вогонь у печі. Він бачив, як господиня вставала вночі та підживляла вогонь чорною деревиною. А як настав ранок, туман побілів і схолов, він побачив, як хлопчик селянина взяв плетений горщик, обмазаний ізсередини глиною, наповнив його розжареним вугіллям і пішов у хлів доглянути худобу.

«І то все? — подумав Мауглі. — Коли таке дитинча може з ним упоратися, то мені боятися нічого!»

Він подався за хатину, перестрів хлоп'я, вихопив у нього з рук горщик із вугіллям і зник у тумані, а хлопчик заплакав із переляку.

— А вони дуже схожі на мене, — промовив Мауглі, дмухаючи в горщик точнісінько так, як це робила жінка. — Ця штуковина помре, коли її не годувати. — І він кидав сухі гілочки та кору на червоний жар. На півдорозі до вершини він зустрів Багіру; ранкова роса виблискувала на її шкурі, немов коштовне каміння.

— Акела схибив, — сказала пантера. — Тебе вже шукали в горах.

— Я був на зораних полях. Я готовий! Дивися! — І Мауглі підняв горщик із жаром. (...)

Увесь цей день Мауглі сидів у печері, підтримуючи вогонь. Він підкидав у нього сухі гілки, щоб подивитися, як вони спалахують. Потім знайшов гілку, яка цілком задовольнила його, і ввечері, коли до печери прийшов Табакі й досить грубо переказав, що його чекають на Скелі Ради, він зайшовся реготом. Переляканий Табакі дременував геть. Після цього Мауглі, усе ще сміючись, пішов на Раду.

Акела, Самотній Вовк, лежав коло своєї скелі, і це свідчило, що місце Ватажка Зграї залишається вільним. Шер-Хан, оточений вовками, охочими поживитися його недоїдками, походжав тут же і вислуховував безсоромні лестоці. Багіра лежала поруч із Мауглі, який тримав горщик із вогнем у себе між колінами. Коли всі зібралися, Шер-Хан заговорив перший, — зухвальство, на яке він би не наважився, коли Акела був у розквіті сил і років.

— Він не має права, — прошепотіла Багіра. — Скажи йому це! Він собачий син! Він злякається!

Мауглі скочив на ноги.

— Вільне Плем'я! — вигукнув він. — Хіба Шер-Хан керує нашою Зграєю? Яке діло тигрові до наших справ?

— Місце ватажка Зграї вільне, і мене запросили говорити... — почав Шер-Хан.

— Хто? — спитав Мауглі. — Провід над Зграєю належить самій Зграї.

Почулося багатоголосе виття:

— Мовчи ти, Людське щеня!

— Хай він говорить! Він дотримувався нашого закону!

І нарешті старійшини Зграї прогриміли:

— Хай говорить Мертвий Вовк!

Коли ватажок Зграї не вб'є своєї здобичі, то його звать Мертвим Вовком аж до самої смерті, якої, до речі, йому чекає недовго.

Акела насилу підвів свою стару голову:

— Вільне Плем'я, а також ви, Шер-Ханові шакали! Дванадцять років я водив вас на лови й із ловів, і за цей час ніхто з вас не потрапив у пастку, нікого з вас не покалічено. Тепер я

не вбив свою здобич. Ви знаєте, що проти мене була таємна змова. Ви знаєте, що мені запропонували кинутися на незагнаного оленя лише для того, щоб показати мою неміч. Це було хитро підлаштовано. Тепер ви маєте право вбити мене тут, на Скелі Ради. А тому я питаю, хто візьметься покінчити із Самотнім Вовком. Бо, за Законом джунглів, я маю право вимагати, щоб ви підходили поодиноці!

Запанувала довга мовчанка, бо ніхто з вовків не наважувався битися з Акелою на смерть.

Тоді Шер-Хан проревів:

— Ва! Навіщо нам здався цей беззубий дурень! Він засуджений на смерть! А от Людське дитинча зажилося на світі. Вільне Плем'я! То моя здобич, моя із самого початку. Віддайте його мені. (...)

Більша частина Зграї заволатала:

— Людина! Людина! Що спільного між нами й Людиною? Нехай іде до своїх!

— І підбурить проти нас усіх селян? — заревів Шер-Хан. — Ні, віддайте його мені! Він — Людина, і ніхто з нас не може подивитися йому в очі!

Акела знову підвів голову й промовив:

— Він їв нашу їжу. Він спав разом із нами. Він заганяв для нас дичину. Він ніколи не порушив жодного слова із Закону джунглів... (...)

— Не може Людське дитинча бігати з Племенем джунглів! — заревів Шер-Хан. — Віддайте його мені!

— Він брат нам у всьому, за винятком крові, — провадив Акела, — а ви хочете його вбити! Так, я бачу, що справді зажився на світі. Дехто з вас почав їсти людську худобу, а про інших я чув, що з намови Шер-Хана вони ходять ночами викрадати дітей із селянських хатин. Отож я бачу, що ви нікчемні боягузи, і звертаюся до боягузів. Щоправда, я повинен умерти, і життя моє тепер нічого не варте, а то я запропонував би його за життя Людського дитинчати. Але, щоб зберегти честь наглої Зграї, — дрібниця, про яку ви зовсім забули, залишившись без Ватажка! — я обіцяю, що коли ви дозволите

К. Гребан.

Ілюстрація до оповідання Р. Кіплінга
«Брати Мауглі»

К. Гребан.

Ілюстрація до опові-
дання Р. Кіплінга
«Брати Мауглі»

Людському дитинчаті вільно піти до своїх, то я вас жодним зубом не займу, коли настане мій час умирати. Я помру без бою! Це збереже для Зграї життя принаймні трьох. Більше я нічого не можу зробити. (...)

— Він — Людина, Людина, Людина!.. — сердито гарчала Зграя, і більша частина вовків почала скупчуватися біля Шер-Хана, який уже вимахував хвостом.

— Тепер уся справа у твоїх руках, — промовила Багіра, повертаючись до Мауглі. — Нічого не вдієш, треба битися.

Мауглі підвівся, тримаючи горщик із вогнем у руках. Потім потягнувся і позіхнув просто в обличчя всій Раді. Він був у нестямі від злості та горя, бо вовки ще ніколи не показували йому, як вони його ненавидять.

— Гей ви, слухайте! — закричав він. — Досить уже цієї собачої гавкотні! Сьогодні ви так часто називали мене Людиною (хоч із вами я залишився б вовком до кінця днів своїх), що я відчуваю справедливість ваших слів. Тому я вже не називаю вас своїми братами, а саг — собаками, як личить Людині. Про те, що ви зробите й чого не зробите, не вам говорити! Це вже вирішуватиму я. А щоб ви краще зрозуміли, у чому річ, я, Людина, приніс сюди трохи Червоної Квітки, якої ви, собаки, боїтеся!

Він кинув горщик із вогнем на землю, кілька розжарених вуглинок запалили купину сухого моху, який відразу зайнявся полум'ям, і вся Рада із жахом відскочила назад від вогняних язиків.

Мауглі встромив суху гілку в полум'я і, коли вона зайнялася та затріщала, почав вимахувати нею в себе над головою в колі вовків, що тремтіли зі страху.

— Тепер ти господар, — сказала йому тихенько Багіра. — Визволь Акелу від смерті. Він завжди був тобі другом.

Акела, старий грізний вовк, який зроду не просив ні в кого ласки, благально позирнув на Мауглі. Хлопчик стояв, випроставшись на весь зріст, з довгим чорним волоссям, яке

кучерями спадало йому на плечі, осяяний світлом палаючої гілки, від якого довкола тремтіли тіні.

— Гарзд, — промовив Мауглі, обводячи їх поглядом. — Я піду від вас до свого племені, коли то справді моє плем'я. Джунглі закриті для мене, і я мушу забувати вашу мову й ваше товариство; але я буду милосердніший за вас. Я був вашим братом у всьому, за винятком крові, й обіцяю, що коли стану Людиною серед людей, то не зраджу вас перед ними, як ви зрадили мене! — Він стусонув ногою горщик, і від нього в усі боки полетіли іскри. — Ніякої бійки між нами, членами Зграї, не буде. Але я мушу віддати свій борг перед тим, як піти звідси.

Мауглі подався до того місця, де, тупо кліпаючи на вогонь очима, сидів Шер-Хан, і схопив його за підборіддя. Багіра про всяк випадок пішла слідом за ним (...).

Мауглі бив Шер-Хана гілкою по голові, а тигр, пройнятий смертельним жахом, жалібно вищав і скиглив.

— Тьху! Обсмалена кішко джунглів, іди тепер! Але пам'ятай, що коли я знову прийду на Скелю Ради — як приходить Людина, — то шкура Шер-Хана буде в мене на голові. Й останнє: Акела може жити вільно, як хоче. Ви не посмієте вбити його, бо на те немає моєї волі! І здається мені, що вам тут нічого більше сидіти, висолопивши язика, немовби ви справді щось путне, а не собаки, яких я проганяю, — ось так! Геть!

Кінець гілки яскраво палав, Мауглі почав розмахувати нею праворуч і ліворуч, і вовки з вищанням кинулися геть, тікаючи від іскор, що палили їм хутро. Залишилися тільки Акела, Багіра та ще з десяток вовків, що були прихильні до Мауглі.

І тут раптом він відчув, що в грудях у нього почало щеміти, як досі ніколи не щеміло; дихання йому перехопило, він почав схлипувати, і по його обличчю побігли сльози.

— Що це? Що це? — питав він. — Мені не хочеться покидати джунглів, і я не розумію, що зі мною коїться. Чи не вмираю я часом, Багіро?

— Ні, Братику. Це тільки сльози, які бувають у людей, — відповіла Багіра. — Тепер я знаю, що ти — Людина й уже не дитинча. Віднині джунглі справді закриті для тебе. Хай вони ллються, Мауглі. Це тільки сльози.

Мауглі сидів і плакав, і серце в нього наче розривалося; адже до цього часу він ще ніколи не плакав.

— Ну, — промовив він нарешті, — я іду до людей. Але спочатку я повинен попроситися з Матір'ю! — І він пішов до печери, де вона жила з Батьком Вовком, і знову плакав, притиснувшись до її кошлатих грудей, а четверо вовченят жалібно скавчали.

— Ви не забудете мене? — спитав Мауглі.

— Ніколи, поки здужаємо ходити по сліду, — відповіли вовченята. — Коли станеш Людиною, приходь до підніжжя гори, і ми будемо з тобою розмовляти; ночами ми будемо бігати на зорані поля і там гратимемося з тобою.

— Повертайся швидше! — сказав Батько Вовк. — О мудре Жабеня, повертайся швидше, бо ми вже старіємо, твоя Мати і я!

— Приходь швидше, мій синку! — додала Мати Вовчиця. — Бо знай, Людська дитино, що я люблю тебе більше, ніж будь-коли любила своїх вовченят.

— Я неодмінно прийду, — відповів Мауглі. — І коли прийду, то покладу на Скелю Ради Шер-Ханову шкуру. Не забувайте мене! Скажіть усім у джунглях, щоб вони пам'ятали про мене!

Починало світати, коли Мауглі сховався із гори до невідомих створінь, які зветься людьми (...).

(Переклад Всеволода Прокопчука)

Запитання та завдання

1. Чим здивувала вас історія про Мауглі? Які епізоди сподобалися найбільше?
2. Чого навчив хлопчика Батько Вовк? Як інші вовки ставилися до Мауглі?
3. Чому Мауглі називає вовків *своїми братами*? Чи сам він був відданим братом?
4. Яких звірів автор протиставив у творі? Хто з них порушує Закон джунглів?
5. Що таке *Червона Квітка*? Як Мауглі здобув її?
6. Як Мауглі покарав Шер-Хана? Чи вважаєте ви це покарання справедливим?
7. Прочитайте останню промову Мауглі. До кого він звертається? Як розмовляє з тваринами?
8. Які риси характеру героя розкриваються під час цієї промови?
9. Що відчуває Мауглі, коли йде з вовчої зграї до людей? Чи легким для нього було це рішення?

10. У чому особливість фантастики у творі? Чи є в ньому чарівні перетворення та химерні персонажі?

11. Роздивіться ілюстрації до цього твору (с. 132, 134, 135, 139). Як за допомогою малюнків художник передає стосунки Мауглі та мешканців джунглів?

12. Як, на вашу думку, складеться життя Мауглі серед людей? Чи повернеться він у джунглі?

Полювання Каа

Події відбуваються за деякий час до того, як Мауглі вигнали з Вовчої Зграї і він помстився Шер-Ханові. Балу навчав його Закону джунглів. Мауглі вивчив ловецький клич чужинця, який означає: «Дозвольте мені тут пополювати, бо я голодний». А відповідь звичайно така: «Полюй, але не для забави, а тільки для їжі». Також Мауглі вивчив слово всіх ловецьких племен: «Ми з вами однієї крові — ви і я». Мауглі розповів Багірі й Балу, що Мавп'яче плем'я запрошувало його до їхньої зграї та пообіцяло зробити вождем. Балу розказав, що в мавп Бандар-Логів немає законів. Вони — вигнанці. Ніхто в джунглях із ними не спілкується. Мауглі вирішив не мати з ними справи, але одного разу Бандар-Логи вкрали хлопчика. Багіра й Балу звертаються по допомогу до пітона Каа. Друзі Мауглі поспішають до Холодних печер, де мавпи сховали хлопчика.

Хмарка затулила місяць; Мауглі мовчки стежив, що буде далі: і тут він раптом почув легкі кроки Багіри по терасі. Чорна пантера майже безшумно вибігла схилом і тепер біла (вона не мала часу пускати в діло свої зуби) праворуч і ліворуч мавп, що тісно сиділи навколо Мауглі в п'ятдесят або шістдесят рядів. Вони залементували з болю та жаху, але коли Багіра спіткнулася, ступаючи по тілах мавп, що звивалися та борсалися під її ногами, одна якась мавпа закричала: «Тут лише вона одна! Бийте її! Бийте!»

К. Гребан. Ілюстрація до оповідання Р. Кіплінга «Брати Мауглі»

Мавпи щільною зграєю кинулися до Багіри й оточили її, кусаючи, дряпаючи та скиглячи, а п'ятеро чи шестеро підхопили Мауглі, витягли його по стіні літнього павільйону та штовхнули в пролом напівзруйнованого даху. Коли б Мауглі виріс серед людей, то він неодмінно б розбився, тому що летіти довелося добрих п'ятнадцять футів; але Мауглі упав так, як учив його Балу, і торкнувся землі ногами.

— Почекай там, — закричали мавпи, — поки ми вб'ємо твоїх друзів, а потім будемо бавитися з тобою, якщо Отруйне плем'я залишить тебе живим!

— Ми з вами однієї крові — ви і я! — поспішно сказав Мауглі Владичне слово змії. З усіх боків руїни почулося шипіння та шелест, і хлопчик про всяк випадок повторив слово ще раз.

— Спустить Клобуки! — промовило з пів десятка голосів. (В Індії кожна руїна рано чи пізно стає притулком для змії, і старий павільйон кишів кобрами.) — Не ворухнися, Братику, а то твої ноги нароблять лиха!

Мауглі стояв якомога спокійніше й пильно вдивлявся в ажурні стіни, прислухаючись до шуму запеклого бою, що кипів навколо чорної пантери, до верещання та скиглення мавп і до глухого, хриплого кашлю Багіри, яка крутилась і захлиналась у суцільному натовпі своїх ворогів. Це вперше Багіра билася не на життя, а на смерть.

«Тут десь повинен бути Балу. Багіра сама не прийшла б», — подумав Мауглі й закричав:

— До водоймища, Багіро! Котися до води! Котися та пірнай! Поспішай до води!

К. Гребан. Ілюстрація до оповідання Р. Кіплінга «Брати Мауглі»

Багіра почула його, і цей крик, який свідчив, що Мауглі живий та здоровий, надав їй нових сил. Вона завзято, крок за кроком прокладала собі шлях до водоймища, мовчки гатячи ворогів.

Раптом із поваленої стіни, що межувала з джунглями, прокотився громовий войовничий поклик Балу. Старий ведмідь біг щодуху, але швидше дістатися не міг.

— Багіро! — крикнув він. — Я тут! Я лізу! Я поспішаю. Каміння котиться в мене з-під ніг. Ну, начувайтесь, о чортове кодло Бандар-Логів! — Задихаючись, він вискочив на терасу й тієї ж миті з головою поринув у хвилях мавп, але відразу ж звівся на задні лапи й, розставивши передні лапи, захопив ними стільки мавп, скільки могло там уміститися, і почав ними розмірено гатити об землю: гуп, гуп, гуп — чувся ніби плескіт гребного колеса.

Сплеск води підказав Мауглі, що Багіра пробила собі дорогу до водоймища, куди мавпи не сміли поткнутися. Пантера переводила подих, вистромивши голову з води, а мавпи стояли в три ряди на червоних сходах і скажено підстрибували, готові кинутися на неї з усіх боків, якщо вона вийде на допомогу Балу. І ось тоді Багіра підвела морду, з якої струминками стікала вода, і в розпачі промовила Владичне слово змій:

— Ми однієї крові — ти і я.

Йй здалося, що Каа втік в останню хвилину. Навіть Балу, якого вже мало не задушили мавпи на краю тераси, не міг стримати усмішки, почувши, що чорна пантера кличе на допомогу.

Каа в цей час переповз через західну стіну, кинувся на землю з такою силою, що збив у рів зубець із стіни. Пітон не мав наміру відмовлятися від переваг своєї позиції і ще двічі згортався та розгортався, щоб переконатися, що кожний фут¹ його довгого тіла перебуває в повній бойовій готовності.

Тим часом Балу бився з нападаючими, мавпи вили над водоймищем навколо Багіри, а Манг, кажан, літав туди й сюди, розносячи по джунглях звістку про великий бій. Ось Хаті, дикий слон, засурмив — з усіх боків здалеку почали збиратися зграї мавп, які попрокидалися та відразу ж майнули деревами на допомогу своїм до Холодних печер; шум битви розбуркав навіть усіх денних птахів на багато миль навкруги. Тоді Каа, приготувавшись до бою, кинувся вперед. Бойова сила пітона полягає в страшних ударах головою, у які він вкладає силу та вагу всього тіла. Уявіть собі спис, таран або молот вагою приблизно в пів тонни, яким керує холодний, спокійний розум, що живе в його держалі,

¹ Фут — міра довжини в деяких країнах.

і ви зрозумієте, яким був Каа під час бою. Пітон завдовжки чотири-п'ять футів може вибити дух із людини, коли вдарить її просто в груди, а Каа, як відомо, мав цілих тридцять футів. Першим ударом, мовчазним, беззвучним, він урізався в зграю, що юрмилася навколо Балу, і бити вдруге вже не було потреби. Мавпи сипнули в усі боки з криком:

— Каа, це Каа! Тікайте! Рятуйтеся!

Аби мавпенята слухалися та шанувалися, батьки з покоління в покоління лякають їх оповіданнями про Каа, нічного злодюгу, який може лазити по деревах тихіше, ніж росте мох, який може стягти найдужчу мавпу, про старого Каа, який може прикидатися сухою гілкою або гнилою колодою, та так, що найрозумніша мавпа нічого не запідозрить, аж поки гілка або колода обхопить її. Мавпи бояться Каа понад усе на світі, бо жодна з них не могла навіть уявити собі всієї його сили, жодна не насмілювалася подивитися йому в очі, жодна не виривалася жива з його обіймів. І тому вони зараз тікали, пройняті смертельним жахом, на стіни й дахи будинків, а Балу глибоко й полегшено зітхнув. Шерсть у нього була набагато гущіша, ніж у Багіри, але й вона порідшала під час бійки.

Тоді Каа вперше за весь цей час розкрив пащу й вимовив тільки одне довге, шипляче слово, і навіть ті мавпи, що здалеку поспішали на допомогу до Холодних печер, прикипіли на місці від жаху, так що аж гілки під ними позгиналися. Мавпи, які сиділи на стінах і в порожніх будинках, замовкли, і в мертвій тиші, що оповила місто, Мауглі почув, як Багіра, вийшовши з водоймища, обтрушувала із себе воду. Потім знову почувся галас і стогін мавп. Вони дерлися дедалі вище на стіни, чіплялися за шиї великих кам'яних ідолів і з пронизливим верещанням метушилися серед стінних зубців. Дивлячись на це, Мауглі на radoщах танцював у літньому павільйоні. Він припав оком до ажурної стіни й кричав на знак презирства та глузування по-совиному крізь передні зуби.

— Витягни хлопчика із цієї пастки; я вже зовсім змучилася, — промовила Багіра. — Заберімо Людське дитинча й ходімо звідси. Вони можуть знову напасти.

— Вони не рушать із місця, аж поки я їм не дозволю. С-с-с-тій-те! — просичав Каа, і в місті знову запанувала мертва

тиша. — Я не міг прибути раніше, Сестрице, але мені здалося, що ти гукала, — додав він, звертаючись до Багіри.

— Мо... може, я і крикнула щось під час бійки, — відповіла Багіра. — Чи ти не поранений, Балу?

— Я не певен у тому, що вони не викроїли з мене сотні ведмежат, — відповів Балу, важко струшуючи то одну, то другу лапу. — Вау! Мені болить скрізь. Каа, я думаю, що ми з Багірою завдячуємо тобі своїм життям...

— Пусте!.. А де ж дитинча?

— Тут, у пастці. Я не можу вилізти! — кричав Мауглі.

Зруйнована баня павільйону була зависоко над його головою.

— Заберіть його звідси. Він скаче, як Мор, павич, і може подушити наших дітей, — почувися голоси кобр ізсередини.

— Ага! — сказав Каа з усмішкою. — Цей малюк скрізь має друзів! Відійди, дитинча, а ви сховайтеся, Отруйне плем'я! Я ламаю стіну!

Каа уважно оглянув стіну й, знайшовши щілину в мармурі, яка показувала, що стіна тут неміцна, злегка ударив кілька разів головою, щоб розрахувати відстань. (...) Стіна тріснула й повалилася, здійнявши хмари порошу та сміття. Мауглі вискочив крізь пролом, кинувся до Балу й Багіри та став між ними, обнявши руками їх за товсті шиї.

— Ти не поранений? — спитав Балу, ніжно притиснувшись до нього.

— Мені дуже прикро, я голодний і дуже подряпаний. Але ж як люто вони побили вас, мої Брати. Ви втратили багато крові!

— Інші теж, — сказала Багіра, облизуючись і позираючи на мертві тіла мавп, що валялися скрізь по терасі та навколо водоймища.

— Це дурниці, це все нічого, аби ти був живий та здоровий, Жабеня, гордість моя, — промимрив Балу.

— Про це ми поговоримо потім, — досить холодно зауважила Багіра.

Це Мауглі не сподобалося.

— Ось Каа, завдяки якому ми перемогли й ти залишився живий. Подякуй йому, Мауглі, так, як велять наші звичаї.

Мауглі обернувся та побачив величезну голову пітона, що коливалася на фут вище від його голови.

К. Гребан. Ілюстрація до оповідання Р. Кіплінга «Брати Мауглі»

— Так от яке це дитинча! — промовив Каа. — У нього дуже ніжна шкіра, і його важко відрізнити від Бандар-Логів. Стережися, хлопче, щоб я в темряві помилково не подумав, що ти мавпа. Я погано бачу в той час, коли міняю шкіру.

— Ми однієї крові — ти і я! — відповів Мауглі. — Цієї ночі ти врятував мене від смерті. Моя здобич буде твоєю здобиччю, коли ти будеш голодний, о Каа!

— Дякую, Братику, — відповів Каа, хоча в очах йому блимнула усмішка. — А кого може забити такий сміливий мисливець? Я питаю це, бо, може, піду з ним наступного разу на полювання!

— Я нікого не вбиваю, бо я ще малий, але заганяю кіз до тих, хто полює на них. Коли будеш голодний, приходь до мене й побачиш, чи правду я кажу. У мене є деяка вправність ось тут, — він простягнув уперед руки, — і якщо ти коли-небудь потрапиш у пастку, я зумію сплатити свій борг тобі, Багірі та Балу. Щасливого полювання всім вам, мої повелителі!

— Добре сказано, — пробурмотів Балу, бо Мауглі й справді досить гарно висловив подяку. Пітон легко поклав свою голову на плече Мауглі та потримав її хвилину.

— Хоробре серце та ввічлива мова, — сказав він. — Вони далеко поведуть тебе в джунглях, дитинча! А тепер швидше йди зі своїми друзями. Іди та лягай спати, бо місяць уже заходить. Не треба, щоб ти дивився на те, що зараз тут відбується...

Місяць ховався за гори, і перелякані мавпи висіли скрізь по стінах і зубцях, ніби клоччя подраної торочки. Балу пішов до водоймища напиться, а Багіра почала прилизувати своє хутро, коли Каа вислизнув на середину тераси й лунко лягнув щелепами. Мавпи дивилися на нього.

— Місяць сховався, — мовив він. — Чи видно вам? Чи бачите мене?

Зі стін долинув жалібний стогін, ніби вітерець війнув по верхівках дерев:

— Ми бачимо, о Каа!

— Гаразд. Тепер починається танець — танець голоду Каа. Сидіть тихо й дивіться!

Спочатку він зробив два чи три великі кола, нахилиючи голову то праворуч, то ліворуч, потім його тіло почало скручуватись у вузли та кільця. (...) Балу й Багіра стояли нерухомо, як кам'яні. Вони тихо гарчали, і шерсть ставала сторч їм на шиях; а Мауглі дивився і дивувався.

— Бандар-Логи! — почувся, нарешті, голос Каа. — Чи можете ви поворухнути рукою або ногою без мого дозволу? Відповідайте!

— О Каа, без твого дозволу ми не можемо поворухнути ані рукою, ані ногою!

— Гаразд! Ступіть до мене крок!

Ряди мавп безпорадно гоїднулися вперед, і Балу з Багірою ступили разом із ними затерпими ногами.

— Ближче! — просичав Каа, і всі посунули знову.

Мауглі поклав руки на Балу та Багіру, щоб відтягти їх геть, і ці два великі звірі здригнулися від його дотику, немовби прокидаючись після важкого сну.

— Тримай руку на моєму плечі, — прошепотіла Багіра. — Тримай, а то я рушу вперед, туди, до Каа... Ах!

— Та це ж просто старий Каа виписує кола в поросі! — сказав Мауглі. — Ходімо!

І всі троє вибрались у джунглі крізь пролом у стіні.

— Ху! — зітхнув Балу, коли вони вже стояли під тихими деревами. — Ніколи не стану більше зв'язуватися із цим Каа, — і він обтрусився з голови до ніг.

— Він знає більше, ніж ми, — тремтячим голосом сказала Багіра. — Коли б я ще трохи постояла, то сама пішла б йому в пащу.

К. Гребан. Ілюстрація до оповідання Р. Кіплінга «Брати Мауглі»

— Багато хто так і зробить, поки знову зійде місяць, — промовив Балу. — Каа добре пополює на свій лад.

— Але що це все значить? — спитав Мауглі, який не знав про могутні чари пітона. — Я нічого не бачив, крім величезного змія, що по-дурному звивався, аж доки стемніло. Тільки от ніс він собі розбив. Ну, ну!

— Мауглі! — гнівно сказала Багіра. — Коли в Каа розбитий ніс, то винен у цьому ти; мої вуха, боки та лапи, а також шия і плечі Балу покусані також через тебе. Ані Балу, ані Багіра багато днів тепер не зможуть полювати собі на втіху.

— Не біда, — сказав Балу. — Зате Людське дитинча знову з нами!

— Твоя правда, але воно дісталось нам ціною часу, який ми могли б витратити на добре полювання, ціною ран, шерсті — у мене майже пів спини вискубли, а головне, ціною честі, бо пам'ятай, Мауглі: через тебе я, чорна пантера, була змушена звернутися по допомогу до Каа, а потім ми з Балу подуріли, як маленькі пташки, зачаровані його танцем голоду. Ось, Дитинча, що вийшло з твоїх забавок із Бандар-Логами!

— Так, це правда, — сумно відповів Мауглі. — Я погане Людське дитинча, і мені болить душа!

К. Гребан. Ілюстрація до оповідання Р. Кіплінга «Брати Мауглі»

— Гм! Як велить Закон джунглів, Балу?

Балу не хотів, щоб Мауглі мав нові неприємності, але він не міг перечити Закону джунглів і процідив крізь зуби:

— Каяття не рятує від кари. Але пам'ятай, Багіро, він ще дуже малий!

— Я це пам'ятаю, але він накликав біду й повинен бути покараний. Що ти на це скажеш, Мауглі?

— Нічого. Я зробив негарно. Ти та Балу поранені. Це справедливо.

Багіра дала йому пів десятка стусанів, звичайно, з погляду

пантери, ніжних (вони, напевно, не збудили б її власних дітей), але для семирічного хлопчика це була досить важка кара. Коли все було закінчено, Мауглі чхнув і встав, не кажучи ані слова.

— Ну, — сказала Багіра, — стрибай мені на спину, Братику, та подамося вже додому!

Звичаї джунглів тим хороші, що коли винного покарано, то про його вчинок зразу ж забувають, і ніхто ні на кого не сердиться. Мауглі поклав голову на спину Багіри й заснув так міцно, що не прокинувся навіть тоді, коли друзі принесли його до рідної печери під бік Матері Вовчиці.

Запитання та завдання

1. Коли відбуваються події, описані в оповіданні «Полювання Каа»?
2. Чи допомогло Мауглі знання Законів джунглів, коли він опинився в полоні?
3. Які слова промовляє Мауглі під час бійки з мавпами? Що вони означають?
4. Чому Багіра б'ється з мавпами *«не на життя, а на смерть, так, як ніколи в житті»*?
5. Як поводить себе Балу, захищаючи Мауглі? Наведіть цитати.
6. Як діє Каа в битві з мавпами? Чому мавпи його боялися?
7. Прочитайте діалог Каа та Мауглі. Яку оцінку дає Каа Мауглі?
8. Який Закон джунглів порушили мавпи?
9. Як Мауглі оцінює свою поведінку?

10. Про який Закон джунглів згадано наприкінці оповідання? Чи вважаєте ви цей закон прийнятним для людей?
11. Які епізоди з «Книги джунглів» зображено на ілюстрації (с. 150)? Який настрій у персонажів? Обґрунтуйте.
12. Розкажіть, який/яка герой/героїня із «Книги джунглів» сподобався/сподобалася вам найбільше? (усно). Як його/її описано? Яка в нього/неї вдача? Чи дотримується він/вона Закону джунглів?

13. Чи схожі тварини-герої в оповіданні «Брати Мауглі» на героїв народних казок про тварин? Обґрунтуйте вашу відповідь, наведіть приклади.

ОСТРІВ ЗНАНЬ

Афіша до вистави «Мауглі». *Київський академічний театр ляльок*

Вистави за мотивами «Книги джунглів» з успіхом ідуть у театрах багатьох міст України: Києві, Маріуполі, Запоріжжі.

- Роздивіться рекламну афішу. Кого на ній зображено?
- Яку інформацію до неї ви б додали?
- Яких героїв/героїнь запропонували б намалювати?

Обираючи імена для персонажів «Книги джунглів», Р. Кіплінг звернувся до мов хінді й урду, якими користуються мешканці Індії. Так, мовою хінді *ведмідь* звучить як «Балу». Акелу, ватажка зграї, у книжці автор називає вовком-одинаком. Слово *акела* так і перекладають із хінді — «самотній». *Шер* означає «тигр». Слово *хан* походить із тюркської мови та має значення «володар». Отже, *Шер-Хан* — це цар-тигр. *Багіра* — це варіант слова *баг*, яке теж означає «тигр». Треба зазначити, що в англійській мові здебільшого всі тварини належать до загального роду, тобто з ними використовують займенник *it* (воно). Р. Кіплінг протягом усього твору вживає займенник *he* (він), коли йдеться про пантеру. Однак в українській мові назва цієї тварини має форму жіночого роду. Саме тому в усіх українських перекладах «Книги джунглів» Багіра — це персонаж жіночого роду.

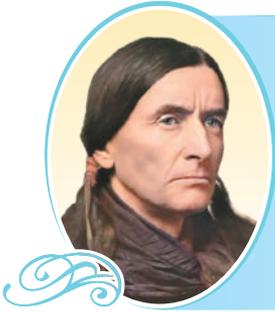
З хінді *Bandar* означає «мавпа», а *log* — «народ». Отже, *Бандар-Логи* в «Книзі джунглів» — це мавпячий народ.

Ім'я пітона *Каа* було вигадано письменником як звуконаслідування шипіння змії.

Цікаве значення імені й головного героя твору. Мешканці джунглів назвали хлопчика, якого вони знайшли, Мауглі — Жабенятко. Але слова *мауглі* немає в мові хінді. Його вигадав Кіплінг.

- Чи цікавою для вас є ця інформація? Чим саме?

Арчибальд Стенсфелд Білейні (Сіра Сова)

(1805–1875)

Канадський письменник англійського походження.

Арчибальд Стенсфелд Білейні (Сіра Сова) народився в м. *Гастінгсі (Англія)* у родині фермера.

У дитинстві Арчибальд захоплювався природою, тваринами, йому дуже подобалися історії про американських індіанців. Імовірно, саме це змінило його подальше життя. Досягнувши повноліття, він залишив батьківський дім і вирушив до Канади. Юнак оселився серед індіанців племені оджибве, назавжди попрощавшись зі своїм минулим. Він навіть позбувся свого імені. Його почали називати *Сіра Сова*, дослівно мовою оджибве це означало «той, хто полює ночами». Юнак став мисливцем. У 1915 р. його призвали до армії. На фронті він був тяжко поранений. Після війни боротьба зі знищенням тварин і лісів стала сенсом його життя. У 1925 р. уклав шлюб з індіанкою Анахарео з племені ірокезів. Вона була громадською активісткою, письменницею та захисницею природи. Під її впливом розпочав письменницьку діяльність.

У 1935–1936 рр. виходять друком три книжки Сірої Сови: автобіографічний твір «*Пілігрими дикої природи*», повість «*Саджо та її бобри*» і збірка «*Оповідання порожньої хижі*». Ці твори відразу ж здобули популярність серед читачів і читачок через любов до живої природи, утвердження найкращих людських почуттів, колоритні картини індіанського побуту.

У ці ж роки Сіра Сова кілька разів відвідав Англію. Він презентував свої книжки й агітував за охорону навколишнього середовища заради майбутнього.

Помешкання Сірої Сови
на березі Березового
озера (Канада)

Таємницю справжнього походження Сірої Сови було розкрито лише після його смерті. Довідавшись, що він «несправжній» індіанець, журналісти почали нещадно критикувати його діяльність і творчість.

Так, А. Білейні колись вигадав про себе красиву легенду, яку видавав за свою справжню біографію. Але, можливо, він і сам у неї повірив? Власна історія життя допомогла йому піклуватися про природу, яку письменник любив понад усе.

Деякий час Сіра Сова працював у бобровому заповіднику на озері Онтаріо. Бобри Чілеві та Чікені — це його вихованці, про яких він піклувався, як про власних дітей. Саме цих тварин описує автор у повісті «Саджо та її бобри». Героїня повісті Саджо — добра дівчинка-індіанка. Її любов до маленьких бобрів — самовіддане почуття, що розкриває найкращі риси її характеру. Їй допомагає брат Шепіен — серйозний та відважний хлопчик, загартований у суворій боротьбі з дикою природою. У той же час він дуже чуйний, що особливо проявляється в його стосунках із сестрою, про яку він турбується після смерті матері.

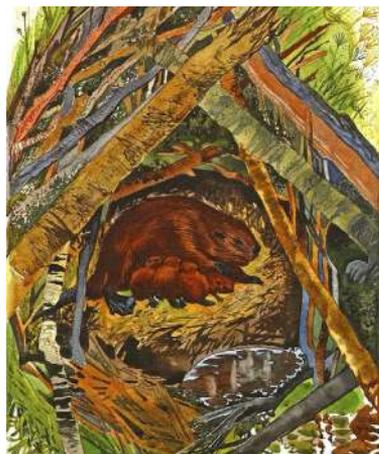

САДЖО ТА ЇЇ БОБРИ

Повість

(Уривки)

Дія повісті відбувається на півдні Канади. У цій місцевості, у ставку з тихою та прозорою водою жила родина бобрів: мати, батько й четверо дитинчат. Для своєї безпеки бобри спорудили греблю, утворивши водосховище. Одного разу відра пошкодила боброву греблю, і вода стала спадати. Старі бобри, батько і мати, почали лагодити греблю, а двоє переляканих бобренят пішли з рідного ставка й заблукали. Індіанець Гітчі Мігуон (Велике Перо) забрав бобренят і привіз їх додому, подарувавши своїй дочці Саджо на день народження.

Г. Новосьолова-Чанга.
Ілюстрація до повісті Сірої Сови «Саджо та її бобри»

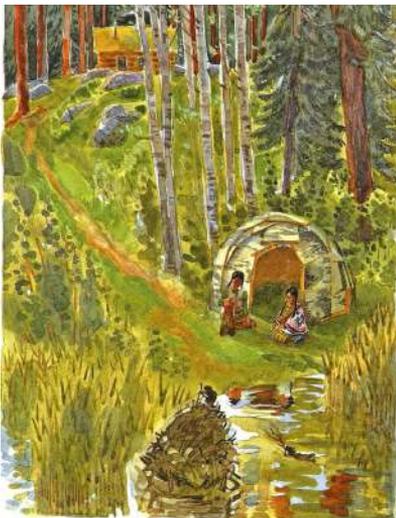
Саджо та її брат Шепієн подружилися з бобренятами. Вони годували й оберігали маленьких друзів, гралися з ними. Їх назвали Чілеві й Чікені. На жаль, батько дітей був вимушений віддати Чікені до зоопарку. Діти йдуть у місто, щоб викупити свого друга. Перебуваючи в лісі, вони опиняються в центрі лісової пожежі.

- Прочитайте уривок із повісті та дізнайтеся, чим закінчилися ці драматичні події.

Розділ V День народження Саджо

Одного дня, десь через тиждень після згаданих подій, Саджо та Шепієн готувалися до зустрічі з батьком. Дім Гітчі Мігуона стояв недалеко від індіанського селища Обібісоуей, що означає Долина гомінких вод. Село було розташоване біля невеличкого водоспаду, і його дзюркіт нагадував індіанцям лепет сонних голосів. Звідси й пішла така назва.

Недалеко від озера, на зеленому горбку, стояв їхній сосновий зруб. Одрозу за ним починався ліс. Але ділянка біля хатини була очищена від підліску та бурелому, і кілька залишених струнких дерев не закривали дуже мальовничого озера. Воно було велике, і пасмо гір, покритих непролазними хащами, ледь вирізнялося на протилежному березі. Здавалося, ніби то

Г. Новосьолова-Чанга.
Ілюстрація до повісті
Сірої Сови «Саджо
та її бобри»

хвилі неозорого смарагдового океану котяться в синю далечінь. Вузька стежина зміїлася вниз по схилу аж до самої води, де в затінку чудового тополиного гаю Гітчі Мігуон пробув із сином та донькою не одну щасливу годину. Улітку, захопивши із собою їжу, вони часто вирушали туди на цілий день.

Невелика хатина виглядала дуже ошатно: її збудували із червоно-коричневих соснових колод, а щілини між ними закопатили зеленим і жовтим мохом. Усередині була лише одна затишна кімната. Підлога з гладенько витесаних, щільно збитих дощок сяяла сліпучою чистотою; на ліж-

ках, поставлених уздовж стіни, лежали акуратно складені яскраві індіанські ковдри, привезені з Гудзонової затоки. Одні ковдри були червоні, інші білі й зелені, але кожна мала по краях широкі чорні смуги. На трьох одноствулкових вікнах не було жодної пляминки, шибки блищали, мов рушничне дуло всередині, як казав Шепіен, — так хлопець уявляв собі справжню чистоту. І саме в такому стані зберігав свою рушницю. Сьогодні він її добре змастив, начистив до блиску ззовні та зсередини й поставив на видному, напроти дверей. Ця рушниця, яку хлопець виміняв у торговця за чотири дорогі норкові шкурки, була його найбільшим і чи не єдиним багатством.

Саджо назбирала та насушила стебел очерету, порізала їх на рівні частинки й пофарбувала в голубий, червоний та жовтий кольори. Потім нанизала на довгі шнурки й разками повісила на вікна. «Зовсім як фіранки», — подумала вона, милуючись своєю роботою.

Олов'яні тарілки, ножі та виделки лежали на своїх місцях на столі, а посередині — велика, ще тепла паляниця банноку, індіанського хліба. Хоча до Різдва було ще далеко, Саджо прикрасила хлібину справжньою маленькою ялинкою. Настрій у Саджо був святковий, їй хотілося, щоб усе було мов на свято.

Невеличка залізна плита блищала, мов новенька, у цієї плити не було ні духовки, ні ніжок. Довелося підкласти під неї два пласкі камені. Це дуже зручно. Наприклад, щоб спекти хліб, потрібно спершу поставити тісто на плиту, а потім, коли воно підійде, — під плиту, поміж розпечених камінців. Там хліб допікається та добре підрум'янюється. Інакше недопечену паляницю довелося б перевертати на сковороді, що ускладнило б усю справу. А Саджо пекла смачний хліб, я сам не раз його куштував.

Шепіен так само не байдикував, про це свідчила гора дров біля плити й постелена на підлозі оленьча шкура, недавно розтягнута й видублена. А на плиті у великому горщику варили найсмачніші шматки оленини, добутої не без допомоги тієї славної рушниці, що тепер виблискувала в кутку. Шепіен, не по літах високий та статечний хлопець, мав шкіру мідяного відтінку й такі самі, як у всіх його одноплеменців — індіанців — чорні очі. Батько обіцяв повернутися сьогодні, він завжди дотримував слова, — наскільки це взагалі було можливо в умовах непевного лісового життя. А сестра? Вона метушилася,

бігала сюди-туди: то в горщик загляне, то підсуне до столу грубі дерев'яні стільці, вирізані з колоди, то востаннє поправить дерев'яні занавіски. Тільки їй видно було, як зблискують її карі очі та літають дві довгі чорні коси.

Шепієн сидів так, щоб бачити все озеро. Він чекав, коли з'явиться батькове каное, хоч удавав, ніби це його не цікавить, — зумисне вмовстився в дальньому кутку кімнати, звідки можна було непомітно дивитися у вікно. Адже то ганьба — показати, що ти хвилюєшся!

Він мав лише чотирнадцять років, але поводився, як дорослий, бо вже цілий місяць залишався в домі за старшого. А Саджо, одягнена в яскраву картату сукню та чудові, розшиті бісером мокасини, які взувала тільки в особливих випадках, щось наспівувала їй пурхала, мов пташка. Цей день був для неї незвичайний, тому що повертався коханий батько й тому, що сьогодні її день народження. Бідолашна Саджо! Відколи материна могила заросла дикими квітами, вона відвикла отримувати подарунки. Правда, якось батько змайстрував і подарував їй на день народження дві ляльки. Але цього разу йому не до іграшок: він повертається з далекої дороги. Тому вона принесла ті ляльки — Чілеві й Чікені — і посадила їх на край ліжка. Але вигляд у них був якийсь невеселий, хоч і мали вони на собі такі самі, як у Саджо, картаті сукні. Личка їхні втратили рожевий колір від купань і вицвіли. Пензликком Саджо навела рум'янець їм на щоках і пов'язала шарфи на дерев'яні голівки. І все ж ляльки були якісь дуже дивні — без пальців, без ротів, без носів. Але їм це, здавалося, було байдуже; до того ж треба любити те, що маєш. Так міркувала Саджо, весело пораючись у хатині, не маючи й гадки, який сюрприз чекає її. Та ми з вами знаємо трохи більше за неї, чи не так?

Тим часом Шепієн сидів собі тихо в кутку й не зводив очей з озера. Він чекав, коли ж сестра нарешті вгомониться та почне поводитися солідніше, хоч і розумів, що дві такі події зразу — повернення батька й день народження — виведуть із рівноваги будь-яку жінку. Раптом його серце забилося частіше, і він ледве стримався, щоб не кинутися до вікна, — далеко-далеко на озері з'явилася маленька цятка.

— Сестро, — сказав він, як завжди спокійним і чітким голосом, — наш батько повертається.

— Де? Де? — вигукнула Саджо й, не чекаючи відповіді, накинула шаль і вибігла надвір, нетерпляче озираючись на всі боки. — Де він? Швиденько покажи мені!

Шепієн простягнув руку в напрямку озера:

— Там. Бачиш ту маленьку цятку?

— О-о-о! — розчаровано протягла Саджо.

Мало що могло бути тією цяткою!

— Може, то пливе лось чи ведмідь, — припустила вона, у душі сподіваючись, що брат заперечуватиме.

Але не встиг Шепієн вимовити й слова, як усе з'ясувалося.

Здалеку почувся звук — слабкий, невиразний тріск пострілу, за ним — другий. Діти прислухалися. Настала пауза, під час якої можна було порахувати до трьох, і тоді пролунав ще один постріл.

— Сигнал! Сигнал! — закричала Саджо, а Шепієн спокійно підтвердив: — Так, це справді умовний сигнал нашого батька. — І скомандував: — Ану, мерщій готуватися!

Забувши про свою чоловічу гідність, хлопець кинувся разом із сестрою до хатини. І, хоча каное ще було за кілька миль від них і не могло прибути раніше, ніж через годину, у хатині відбувалася страшна метушня. Діти підбігли до полиці, де в глечиках зберігали варення із суниць і чорниць. Саджо робила ці припаси щоліта, а цього року вона вперше зварила варення сама, без нічиєї допомоги, вийшло воно смачне, і дівчинці хотілося думати, ніби вона вже давно навчилася цієї справи. Діти поставили на плиту великий чайник, поштрикали довгою залізною виделкою м'ясо — чи готове? — і знай металися від столу до плити й від плити до столу; одне слово, як усі діти в подібних випадках, байдуже, багаті чи бідні, члени королівської родини чи просто двоє малих індіанців.

І коли настала нарешті довгождана мить і жовте каное з пильним оком і в'юнким хвостом урізалось в піщаний берег, усі заговорили одночасно. Гітчі Мігуон зійшов на пісок, стиснув однією рукою долоні дітей, а другу чомусь ховав за спиною. Він намагався відразу відповісти на безліч запитань, а його обличчя, що іноді бувало суворе, сяяло радісною усмішкою, коли він заговорив:

— Діти, діти, зачекайте, дайте мені сказати слово... Так, усе добре! Ні, я не зустрів метисів. Так, наша мисливська ділянка в порядку. Так, я скучив за вами, але тепер про це можна не

згадувати... З днем народження, Саджо! З днем народження, доню!

Тільки тепер він простяг уперед руку, яку тримав за спиною. У ній був кошик із березової кори.

Мисливець за плетену ручку підніс кошик над головами дітей і додав:

— Спокійно, спокійно! Поглянь, Саджо, я привіз тобі подарунок на день народження.

І віддав кошик дочці, попередивши, щоб несла його дуже обережно.

Потім батько повернувся до Шепієна:

— Це й для тебе подарунок, сину, там їх двоє.

— Кого двоє, тату? — спитав хлопець, не зводячи погляду із сестри, що поспішала до хатини. — Що в кошику?

Але Велике Перо порадив синові не поспішати. Вони пішли до будинку слідом за Саджо, що смішно дріботіла попереду, випроставшись, щоб не поворухнулася її ноша. Вона несла кошик поперед себе, наче то було велике й крихке яйце, здатне від найлегшого дотику розлетітися на тисячу шматочків. Тільки маленькі, розшиті бісером мокасини миготіли з-під картатої сукні. Та й не дивно, що дівчинка йшла так обережно: з таємничого кошика долинали дуже дивні звуки.

«Немовля! — подумала вона. — Ні, двоє немовлят. Тільки як вони помістилися в такому маленькому кошичку?»

Зайшовши до хати, вона дуже обережно поставила кошик на підлогу. Шепієн уже був тут і притримував кошик за краї, поки дівчинка знімала накривку. Усередині вона побачила

О. Новозонов.

Ілюстрація до повісті
Сірої Сови «Саджо
та її бобри»

наших двох знайомих — двох пухнастих, круглобоких звірят. Лапками, наче руками, вони вчепилися за край кошика й довірливо дивилися на неї своїми блискучими чорними оченятами-гудзичками.

— О-о-о! — Дівчинці перехопило подих. — О-о-о! — оце й усе, що вона вимовила, і нічого іншого не могла придумати. — О-о-о! — знову повторила дівчинка. — Ведмедики, живі ведмедики! — нарешті спромоглася вона промовити. (У той час усі захоп-

лювалися ведмедиками, і, здається, кожна дитина на світі або мала іграшкове ведмежатко, або мріяла його мати.) Потім дівчинка обережно перевернула кошик на бік, і звірятка вийшли з нього. Тільки помітивши їхні пласкі хвостики, вона здогадалася нарешті, хто це. Ще краще за ведмедиків!..

— Це бобренята, — не втерпів Шепіен, побілівши від хвилювання та розгубивши останні залишки своєї чоловічої витримки. — Справжні, живі!

Велике Перо, усміхаючись, стежив за дітьми. Він радів, що їм сподобався подарунок. Саджо сиділа на підлозі все ще з відкритим ротом, але жодний звук уже не вилітав із нього. Вона навіть забула показати батькові свої фіранки, якими так пишалася, хоча, будьте певні, пильне око мисливця помітило їх. Про обід теж забули, ніхто не звернув уваги на знамениту рушницю, таку чисту й блискучу, що самотньо стояла в кутку.

Під час своєї довгої подорожі Гітчі Мігуон старанно доглядав бобренят; добре годував їх, і вони погладшали, підросли, повеселішали. Саджо здавалося, що ці звірята — наймиліші істоти на світі. А коли вони, тихо поскімлюючи, видерлися їй на коліна, вона нахилилась і потерлася щогою об їхню пухнасту шерсть, яка пахла березовою корою та духмяною травичкою.

Потім Велике Перо й Шепіен пішли на пошуки свіжого листя та підстилки для нових друзів, а Саджо залишилася сама. Поки чоловіки десь ходили, вона брала то одне, то друге бобреня на руки, у складені долоньки, де їм було дуже зручно, і тихо щось їм шепотіла, і — о чудо! — обхопивши її пальці своїми крихітними ручками (інакше й не назвеш оті лапки), вони щось по-дитячому залепетали, дуже пильно дивлячись на неї чорними блискучими очицями. Потім дівчинка тримала їх обох на руках, і вони смішно, мов малі діти, пищали, сопіли й пихкотіли, тицяючись їй у шию своїми теплими та вологими носиками.

Саджо вже знала, що любитиме їх дуже-дуже.

Тут вона глянула на своїх ляльок Чілеві й Чікені, які ніколи не мали доброго настрою, і раптом вони видалися дівчинці ще сумнішими, ніж завжди. Отож, щоб не завдавати їм даремно болю, Саджо посадила їх на полицю, ще й повернула обличчям до стіни.

У цій простій дерев'яній хатині, загубленій у далекому північному лісі, було того дня троє щасливих людей: Гітчі Мігуон, бо його повернення стало такою радістю для всіх; Шепієн — адже батько і йому привіз подарунок та й за роботу похвалив; і мала Саджо, бо ніколи ще не отримувала вона на день народження таких чудових подарунків.

Розділ X Порожній кошик

Коли сестра зникла в диму, Шепієн затримався ще на хвилинку; швидко намочив свій одяг водою і закріпив весла в ремінних петлях у середині каное.

Як йому бракувало батька! Шепієн робив усе, що було в його дитячих силах, щоб урятувати три життя (він ставився до бобренятка, мов до меншого брата, який так само потребує допомоги), і сподівався, що робив усе правильно.

Саджо пішла вперед сама, треба поспішати!

Піднявши каное на плечі й просунувши голову між весла, наче в ярмо, хлопець швидко побіг стежкою. Але за ту хвилину пожежа підійшла ближче і, поки він біг — швидко, як тільки міг бігти чотирнадцятирічний хлопець із каное на плечах, — збоку виросла й запалахкотіла суцільна стіна тріскучого полум'я.

Одні дерева з гуркотом падали в бурхливій гущавині вогню, інші раптом спалахували з гуком рушничного пострілу.

Шепієн кинувся вперед, просто в червоний дим, ніби в печеру. Хлопець задихався, дим виїдав очі, від жару стукотіло в скронях. Та, зціпивши зуби, він біг далі, а навколо гудів, тріщав і ревів палаючий ліс. Крони дерев раптово займалися і горіли з диким свистом і стугонінням, полум'я червоними стрічками перекидалося з одного дерева на інше, підсувалося дедалі ближче до стежки.

Під каное ще залишалось трохи свіжого повітря, але навколо стояла нестерпна жара. Охоплена вогнем ялина впала так близько, що перегородила своєю верхівкою стежку, сипонувши снопом іскор і кривавих язиків. Він утратив кілька дорогоцінних хвилин, вичікуючи, доки перегорить глиця. Потім, не скидаючи каное з плечей, Шепієн перескочив через охоплений вогнем стовбур. З дерева на нього дмух-

нуло таким гарячим струменем, що він мало не задихнувся, спіткнувся і впав на коліна. Підвівшись, хлопець витягнув каное з вогню — тільки лисячий хвіст спалахнув та обвуглився. Шепієн рушив далі.

З дерев на перевернуте каное падали клапті палаючої кори, на ньому диміли й жевріли гарячі червоні жарини, і здавалося, що каное горить, — воно й справді от-от могло загорітися.

Шепієн уже мав би наздогнати сестру, адже вона з незручним кошиком бігла повільніше за нього, — човен, хоч і багато важчий, був добре збалансованим, стійким вантажем. Раптом жахлива думка вразила хлопця: може, Чілеві прогриз кошик і втік, а Саджо затрималася, щоб його піймати. Невже вони обоє залишилися десь позаду? Попереду дим трохи порідшав, з озера війнуло вітерцем. Голова Шепієнові запаморочилася, зір затуманили сльози. І тоді хлопець спіткнувся об щось м'яке на стежці й упав разом із каное. Упоперек стежки долілиць лежала Саджо! У руці вона стискала кошик — порожній! Чілеві нарешті прогриз собі вихід і зник!

Майже нічого не тямлячи, Шепієн виповз із-під човна, узяв Саджо на руки й останніми зусиллями підвівся. Його коліна трусилися, у вухах дзвеніло, і він, ледве дихаючи й заточуючись, побрів до озера.

Там Шепієн поклав сестру на землю, хлюпнув на обличчя води, почав розтирати їй руки й закричав:

— Саджо, Саджо, скажи що-небудь, скажи!

Дівчинка розплющила очі й ледь чутно прошепотіла:

— Чілеві!..

О. Новозонов. Ілюстрація до повісті Сірої Сови
«Саджо та її бобри»

Шепієн промовчав: хіба міг він признатися сестрі, що Чілеві немає, що кошик порожній.

А дим уже докотився до озера. Змочивши водою шаль Саджо й прикривши нею її лице, Шепієн кинувся по каное. На щастя, воно лежало недалеко. Не в силі більше підняти човен, він поволік його у воду, кормою вперед, носом до берега, щоб зручніше було вантажити. Швидко поскидавши на дно човна вузли, хлопець на руках переніс туди Саджо й поклав ближче до носа. Дівчинка все ще міцно стискала кошик і слабким голосом кликала:

— Чілеві, Чілеві, Чілеві!.. — стогнала й знову повторювала: — Чілеві!..

Перестрибнувши через поклажу, Шепієн сів на кормі й почав швидко відчалювати від берега. Він ледве стримував сльози, думаючи про маленького пухнастого друга, якому вже нічим не міг допомогти. Але хлопець ще сподівався, що чуття допоможе звірятку знайти озеро, що Чілеві — живий, тільки відбився від них... Коли це позаду почувся сильний ляскіт — удар по воді. Це ж заблуканий Чілеві, живий і здоровий, ляскав хвостом по воді, висловлюючи в такий спосіб своє особисте ставлення до палаючого ворога, від якого насилу врятувався.

Шепієн голосно закричав:

— Саджо, Саджо! Чілеві живий! Чілеві на озері! Поглянь!

Почувши це, Саджо заридала. Здавалося, її серце розірветься; вона не плакала досі, коли думала, що маленький друг загинув, а тепер, упевнившись, що він урятувався, вона плакала довго й голосно, як плачуть тільки від щастя!

Чілеві заплив далеко, він був у безпеці, а от каное все ще залишалося на мілкому, зовсім близько від берега, бо пливати вперед кормою було нелегко. А на узліссі, похилившись над водою, палала височенна трухлява сосна. Шепієн усе ще намагався відштовхнути човен на достатню віддаль від берега, щоб розвернути його. Коли це соснова кора, висушена сильним жаром, відчахнулася від стовбура, у тій щілині утворилася тяга, наче в комині, і вогненні язики метнулися до вершини. Крона велетенського дерева, яке протягом віків, наче розкрите віяло, гордо височіло над дикими лісами, спалахнула й розсипалася в повітрі пишним феєрверком. Пропалений стовбур, знесилений боротьбою з усепоглинаючим полум'ям, піддався; почав хилитися до озера, потім похитнувся трохи

Г. Новосьолова-Чанга. Ілюстрація до повісті Сірої Сови
«Саджо та її бобри» (фрагмент)

вбік і тепер цілився просто на каное. Спочатку повільно, потім дедалі швидше падало велетенське палаюче дерево.

Шепіена охопив невимовний жах; у відчаї він погнав каное назад і з усього розгону вривався в берег.

За кормою з оглушливим тріском дерево впало в озеро. Вогонь, зустрівшись із водою, зашипів, застогнав і, умираючи, оповив усе навкруг димом і парою.

Шепіен нічого не бачив, а хвилі від того страшного удару несамовито кидали й розгойдували каное. Саджо, не тямлячи себе з переляку, скочила на ноги й кричала... Шепіен перескочив через борт, водою підбіг до сестри, обняв її та почав заспокоювати, запевняти, що всі страхи вже позаду.

А далеко від берега Чілеві задержувато ляскав хвостиком по воді; може, він хотів показати, як падало дерево, — коли так, то скажу вам, це було не дуже вдале наслідування.

Незабаром каное відчалило, цього разу без пригод. Бобренья, раде, що його знову знайшли, дозволило підняти себе за той зухвалий хвостик і покласти в човен. Там Чілеві, збуджений і схвильований, почав повзати по речах, обнюхувати дітей, крутитися. На його шубці не обгоріла жодна волосинка, — може, тому, що на своїх коротулях він біг при самій землі, а пожежа шаленіла вгорі; тепер діти та звірятко тішилися щасливою зустріччю на озері.

Невдовзі Саджо стало краще, вона могла вже сидіти. Але Шепіен не дозволив їй веслувати, а наказав повернутися лицем до нього й розповісти про свої пригоди. Дівчинка роз-

казала, як Чілеві втік із кошика, як, задихаючись від гарячого диму й нічого не бачачи, вона шукала бобренья, як зомліла, упала й уже не змогла підвестися. Це було все, що Саджо пам'ятала; вона отямилася лише тоді, як Шепієн хлюпнув їй на обличчя холодною водою. Дівчинка не пригадувала, що кликала Чілеві, вона тільки бачила, мов уві сні, як бобренья втекло, майнувши тінню в хмарах диму.

Закінчивши свою розповідь, Саджо почала придивлятися до братового обличчя і раптом розреготалася. Що довше вона дивилася на нього, то голосніше сміялася, і Шепієн навіть злякався: чи не потьмарився в сестри розум від переживань і страху.

Та все швидко з'ясувалося.

— Шепієн! — вигукнула дівчинка. — Твоє обличчя, ти б його побачив! У тебе ж немає брів!

Раптом вона перестала сміятися, доторкнулася до своїх брів і спитала занепокоєно:

— А що з моїми? Усе гаразд?

Саджо перехилилася за борт, намагаючись побачити своє відображення у воді. Та каное рухалося і брижило воду: дівчинка, звичайно, нічого не побачила.

— Зупини човен, я нічого не бачу! Скажи, як мої брови.

Саджо так розхвилювалася, що тепер засміявся Шепієн. Спочатку він не сказав їй правди, аж потім нарешті признався, що з її бровами нічого не сталося, адже обличчя Саджо під час пожежі було захищене шаллю. «Усі дівчата однакові,— подумав Шепієн,— хвилюються через такі дрібниці. Добре, що хоч живі залишилися, а вона про брови».

І справді, життя дітей висіло на волосині — ще б трохи загаялися — і ця історія не мала б щасливого кінця.

Вони спокійно пливли вперед, хоча каное в кількох місцях протікало. А позаду вогонь уже перехопився через мілизу й, наче переможне військо, помчав далі, залишаючи за собою димучу й обвуглену пустку. Але діти були в безпеці, і якби ще не боліли голови та не різало в очах, вони мали б чудовий настрій. Шепієн пишався своєю перемогою над вогнем, бо, як сказала Саджо, немає нічого страшнішого за лісову пожежу, а вони пройшли просто крізь неї (так їй здавалося); отож тепер ніщо у світі не завадить їм відшукати Чікені! Що ж до Чілеві, то він уже й не згадував про цю прикру

історію. Простягшись на дні човна й притулившись головою до ніг Саджо, він одразу заснув.

Того дня діти отаборилися в гарному, затишному місці — на острові посеред озера — і стали дивитися, якої біди їм накоїв вогонь.

Шепієн нічого не міг вдіяти з бровами — треба було зачекати, доки вони самі відростуть, а от каное потребувало негайного ремонту. З веселого пишного хвоста залишився почорнілий, зморщений шматок шкіри, майже стерлося колись пильне й гостре око, фарба на човні потріскалася, повідставала, облупилася в багатьох місцях. Від сильного удару, коли човен урізався в берег, на носі відірвався великий шматок кори; розтопилася соснова смола, якою були залиті щілини; гарячі жарини, що падали й досить довго жевріли на каное, випалили на його боках і на дні глибокі чорні сліди. Іскри пропалили багато дірок у наметі й ковдрах.

Та все ж треба сказати, дітям ще дуже поталанил: ця пригода могла б скінчитися для них набагато гірше.

З кошика, у якому подорожував Чілеві, зникла накривка, а збоку зяяла велика дірка — це був внесок Чілеві в загальну битву. Але навколо росло багато беріз, тож Шепієн навирізав кори й залатав дірку в кошику, змайстрував нову накривку, що закривалася, як і колишня, не гірше; зробив ще кілька латок на каное й залив їх свіжою смолою. Пошкоджені око та хвіст могли зачекати до кращих часів. Тим часом Саджо працювала голкою і ниткою, без яких жодна індіанська жінка чи дівчина не вирушає в дорогу — і невдовзі намет і ковдри знову були цілі. До темряви діти все приготували, щоб уранці вирушити в путь.

Того вечора вони сиділи поряд і дивилися вдалину на велику землю. Вони думали, як легко могло статися так, що вони вже ніколи не зустрілися б з улюбленим батьком, за яким обоє дуже сумували. Навіть тепер здалека долинали до них приглушене стугоніння вогню, і небо на багато миль розчервонілося від гарної, але такої страхітливої заграви. Це бушувала найнебезпечніша стихія незайманих лісів, перед якою всі однаково безсилі та яку так легко випустити на волю. Кине сірник легковажна людина, і можуть загинути безмежні ліси, цілі міста, тисячі звірів.

Згодом, лежачи на зелених гілках, Шепієн бачив, як на парусинових стінках намету помалу мерхнув червоний відблиск заграви — вогонь згасав далеко, серед драговин і голих скель. І хлопчик подумав: ще одне таке випробування — і він стане зовсім дорослим.

Глянувши на Саджо, що спала, притуливши до себе Чілеві, він глибоко зітхнув, заплющив очі й теж поплинув у чарівну країну снів.

(Переклад Соломії Павличко)

Запитання та завдання

1. Що ви відчували, коли читали цей розділ?
2. З якими героями /героїнями ви познайомилися?
3. Як ставився Шепієн до бобреняти?
4. Як автор описує лісову пожежу? Які художні засоби допомагають читачеві /читачці уявити її? Чи відтворює ілюстрація Г. Новосьолової-Чанги цю надзвичайну ситуацію (с. 165)?
5. Як поводить себе Шепієн у палаючому лісі? Що допомогло йому знайти сестру?
6. Як бобреня зустріло своїх рятівників?
7. Що відчували Шепієн і Саджо після того, як вийшли з палаючого лісу? Що вони почали робити?
8. Прокоментуйте стосунки Шепієна та його сестри. Як вони ставилися одне до одного?

9. Чому Саджо вважала, що немає нічого страшнішого за лісову пожежу? Як автор оцінює поведінку людей, які спричиняють лісові пожежі?
10. Які практичні вміння стали дітям у пригоді під час перебування в палаючому лісі?
11. Чи можна вважати поведінку Шепієна поведінкою дорослої людини?
12. Порівняйте Шепієна та Сашка з повісті М. Вінграновського «Сіроманець». Що їх об'єднує?
13. Зробіть висновок щодо поведінки Шепієна та Саджо під час пожежі в лісі. Наведіть цитати на підтвердження вашої думки. Поділіться з однокласниками й однокласницями вашими роздумами.

14. Чи сподобалася вам повість «Саджо та її бобри»? Прочитайте пам'ятку та дізнайтеся, як написати відгук про прочитаний твір або його екранізацію.

Пам'ятка Як написати відгук

Відгук — це текст, у якому зроблено оцінку прочитаного, почутого та побаченого, передано враження від твору та висловлено власне ставлення до нього.

Розпочинаючи роботу над відгуком про прочитаний літературний твір (кінофільм, мультфільм), продумайте його мету:

- поділіться враженнями від твору в цілому;
- напишіть про порушені в ньому проблеми;
- висловіть свої судження щодо героїв/героїнь твору та дайте оцінку їхньої поведінки та вчинків;
- розгляньте художні особливості твору;
- визначте художні засоби, використані письменником/письменницею для реалізації задуму;
- висловіть свою думку щодо особливостей екранізації.

У *вступній частині* відгуку надайте інформацію про автора/авторку, його/її твір (режисера/режисерку кінофільму чи мультфільму); визначте тему та головну думку твору. Висловіть загальне враження від прочитаного твору (що сподобалося, що особливо запам'яталося тощо). Якщо ви пишете відгук про екранізацію твору, розкажіть, чи сподобалися вам кінофільм та актори/акторки, як представлено героїв/героїнь твору в мультфільмі.

В *основній частині* докладніше зупиніться на аналізі твору. Кожне ваше твердження аргументуйте доказами та прикладами.

У *заклучній частині* зробіть загальний висновок щодо свого сприйняття літературного твору, його екранізації.

Не використовуйте чужі ідеї та тексти, зазначайте автора/авторку текстів, які цитуєте.

Пам'ятайте, що власні висловлення — усні та письмові — ви маєте створювати відповідно до правил літературної української мови. Саме тому напишіть роботу спочатку на чернетці, перевірте написане й зробіть, якщо потрібно, зміни та доповнення до тексту, виправте помилки.

- Перепишіть відгук начисто та підготуйтеся до виступу перед однокласниками й однокласницями.

ОСТРІВ ЗНАНЬ

Твори Сірої Сови перекладені різними мовами світу. У 1986 р. повість «Саджо та її бобри» було надруковано українською мовою в перекладі Соломії Павличко.

Соломія Павличко — українська письменниця, літературознавиця, перекладачка, публіцистка. Народилася в сім'ї видатного українського письменника Д. Павличка. Засновниця видавництва перекладної наукової та художньої літератури «Основи».

С. Павличко

Соломія з дитинства була дуже наполегливою та працелюбною. Саме батьки прищепили їй любов до читання. Батько сприяв її інтересу до вивчення англійської мови, пропонуючи запам'ятовувати по кілька нових слів щодня.

- Як ви думаєте, які знання та якості характеру мають бути в хороших перекладачів/перекладачок художніх творів?

Народ оджибве, який описує Сіра Сова в повісті «Саджо та її бобри», — один із найбільших індіанських народів Північної Америки. Герої/героїні твору мають реальних прототипів. Письменник зображує дітей такими, якими вони закарбувалися в його пам'яті під час перебування серед індіанців оджибве. Гітчі Мігуон (Велике Перо) був улюбленим старшим другом Сірої Сови. Митець добре знав побут, традиції та звички оджибве.

- Що ви дізналися про спосіб життя оджибве, прочитавши уривки з повісті? Що вас найбільше вразило?
- Розкажіть про вашу участь у природоохоронному заході (або що ви робите для збереження довкілля) на своїй сторінці в соціальній мережі або на сторінці вашого класу чи школи.

• Напишіть відгук про повість «Саджо та її бобри» або іншу книжку зарубіжного письменника/письменниці про природу.

- Візьміть участь у підготовці виставки книжок про природу для молодших школярів. Обговоріть з однокласниками й однокласницями, які книжки ви оберете, якою презентацією буде супроводжуватися виставка, що ви розкажете молодшим друзям.

УЗАГАЛЬНЕННЯ

1. Виконайте тестові завдання.
  1. Ознакою повісті-казки є
    - А** поєднання казковості та реалістичності
    - Б** простий сюжет
    - В** відсутність детальних описів природи та портретів героїв/героїнь
    - Г** великий обсяг
  2. Однією з ознак роману є
    - А** розгалужений сюжет
    - Б** середній обсяг
    - В** чарівний сюжет
    - Г** опис подій протягом незначного часу
  3. Основна тема твору «Книга джунглів» —
    - А** взаємини природи та людей
    - Б** підкорення хижих тварин
    - В** закони джунглів
    - Г** світ природи
2. Сіра Сова присвятив своє життя

А захисту природи	В подорожам
Б захисту бобрів	Г літературній творчості
2. Продовжте ряд слів, які характеризують головних героїв «Книги джунглів» і повісті «Саджо та її бобри» Мауглі та Шепієна. Чим схожі ці герої?

Мауглі — хоробрий, ...

Шепієн — розумний, ...
3. Продовжте слова Мауглі: «*Ми з тобою ...*» Чому вони важливі для мешканців джунглів?
4. Доведіть важливість тези: «Людина має берегти природу». Запишіть аргументи для її обґрунтування. Які факти із життя та творчості Сірої Сови можуть слугувати прикладом для вираження ваших аргументів?
5. Саджо та Шепієн вважали, що пожежа — найстрашніше випробування для мешканців лісу. Поміркуйте, які поради дали б герой та героїня цієї повісті сучасним дітям щодо поведінки в лісі.
6. Як ставився А. Білейні до бобрів? Якими він їх описує в повісті? А що ви знаєте про цих мешканців лісу? Підготуйте повідомлення та презентацію на тему «Значення бобрів у природі та житті людини».

ПОЕТИЧНИЙ ОБРАЗ ПРИРОДИ

Скільки років землі — і мільярд, і мільйон,
а яка вона й досі ще гарна!

Ліна Костенко

- Чому тема природи є провідною у творчості багатьох митців і мисткинь?
- Які українські поети й поетеси зверталися до теми природи? Які їхні вірші ви пам'ятаєте?
- Пригадайте, чим віршована мова відрізняється від прозової. Прочитайте епіграф до розділу. Які почуття висловила українська поетеса Л. Костенко в цьому поетичному рядку?

Тема природи посідає значне місце у творчості як українських, так і зарубіжних поетів/поетес. У цьому розділі ви ознайомитеся з ліричними творами Й. В. Гете, Г. Гейне та Дж. Кітса, які теж не обминули цієї тематики.

Поетичний образ природи не може залишити байдужою жодну людину. Вона завжди всіх зачаровує і хвилює, викликає радість, спокій, задоволення, а іноді й сум.

У своїх ліричних творах поети та поетеси закликають людей до бережливого ставлення до природи.

Читаючи поезію, ви навчитеся спостерігати й знаходити прекрасне у звичайних явищах: як сходить сонце, розцвітають квіти, як співають пташки, як шумить вітер у полі.

Тож насолоджуйтеся прекрасними поезіями!

Пейзаж відіграє особливу роль у ліричних віршах, адже тема природи є провідною в них. Слово *лірика* (з грецьк. *lyra*) позначає «музичний інструмент», під акомпанемент якого виконували вірші та пісні. А слово *вірш* (з латин. *versus*) означає «ряд», «порядок».

Ліричні вірші зазвичай невеликого обсягу, вони не мають чіткого сюжету, емоційно забарвлені, глибокі за переживаннями. За допомогою картин природи в них поет чи поетеса передає свої враження, настрої та роздуми. Такі поезії переповнюють нас, викликають у наших серцях різні почуття.

Основою віршованих творів є *ритми* — чергування наголошених і ненаголошених складів у рядку (з грецьк. *rhythmos* — такт, розміреність, узгодженість). Ритмічно змінюються пори року, ритмічно б'ється серце людини, ритмічним є дихання, ритм є в музиці та танці.

Наприклад, у рядках вірша Г. Гейне «Коли настав чудовий май...» чергуються один ненаголошений та один наголошений склад.

Коли настав чудовий май,
Садочків розвивання,

Тоді у серденьку моїм
Прокинулось кохання.

Але схеми чергування наголошених і ненаголошених складів можуть бути різними.

Важливою ознакою віршованих творів є також *рима* — співзвучне закінчення рядків. Так, у поданому уривку римуються слова *розвивання* та *кохання*.

Усі ці особливості віршованої мови ви зможете проаналізувати в перекладах ліричних віршів поетів Й. В. Гете, Г. Гейне та Дж. Кітса, у яких розкрито тему краси природи та внутрішнього світу людини.

Теорія літератури

Пейзаж у художньому творі — опис природи, який допомагає уявити місце події, відображає почуття, душевний стан автора/авторки твору, героїв/героїнь.

Тема художнього твору — те, про що в ньому йдеться; коло подій, життєвих явищ, які осмислює та оцінює автор/авторка у творі.

Ідея — основна думка твору; те, що утверджує письменник/письменниця.

Йоганн Вольфганг Гете

(1749–1832)

Німецький поет, прозаїк, драматург, мислитель.

Йоганн Вольфганг Гете народився в м. Франкфурті-на-Майні (Німеччина) у родині адвоката. Батьки передали синові любов до науки, мистецтва та літератури. Хлопець здобув хорошу домашню освіту. Уже в сім років почав писати перші вірші та п'єси. У будинку батьків була чудова бібліотека — понад 2000 книжок, тому він рано долучився до читання.

Згодом юнак вивчав право, медицину, філософію та літературу в Лейпцизькому й Страсбурзькому університетах. Захистив дисертацію на звання доктора права. Працював адвокатом, займався державною діяльністю.

Й. В. Гете був обдарованою людиною. Володів англійською, французькою, італійською, давньогрецькою та латинською мовами, малював, чудово їздив верхи, грав на клавесині й віолончелі. Цікавився ботанікою, геологією і медициною.

Більшу частину життя провів у німецькому місті Веймарі. Будинок, у якому він жив, зберігся й донині.

Й. В. Гете найбільше прославився як письменник. У його творчому доробку — ліричні вірші, поеми, прозові твори, критичні статті та ін. Він вважав, що обов'язок кожної людини — удосконалювати навколишній світ, прикрашати землю, боротися проти несправедливості. Ці ідеї митець утілював у своїх творах. Однією з провідних тем його лірики є природа. Він захоплюється її величчю та глибиною, намагаючись наблизитися до таємниць. На думку письменника, «природа — це єдина книжка, кожна сторінка якої наповнена глибоким змістом».

Будинок-музей Й. В. Гете.
м. Веймар

СВІТ БАЧИТИ Є НЕВИМОВНО
МИЛО...

Світ бачити є невимовно мило,
Ще ліпший — світ поетів; їхні житла —
Поля багатобарвні; срібно-біло
На них, вночі і вдень, палають світла.
Сьогодні все для мене є чудове:
Гляджу сьогодні я крізь скло любові.

(Переклад Михайла Ореста)

Б. Скотт. Різноколірна пісня. 2000-ні роки

Запитання та завдання

1. Який настрій простежується у вірші Й. В. Гете? Чи відповідає за настроєм подана ілюстрація ліричному віршу Й. В. Гете?
2. Що утверджує поет на початку твору?
3. Які світи він порівнює?
4. Якому з них надає перевагу?
5. Як автор описує світ поетів?
6. Які слова допомогли вам зрозуміти почуття поета?
7. Поясніть, яким бачить світ людина, коли дивиться на нього, за словами Й. В. Гете, «крізь скло любові».
8. Чим поети відрізняються від інших людей? У чому їхня особливість сприйняття світу?
9. Визначте ідею ліричного вірша.

ОСТРІВ ЗНАНЬ

Першими перекладачами поезій Й. В. Гете, окрім згаданого П. Гулака-Артемівського, були відомі українські письменники — Б. Грінченко, Ю. Федькович, І. Франко, М. Старицький, Б. Лепкий.

У ХХ ст. з'являються переклади українських поетів і перекладачів: М. Рильського, М. Бажана, Г. Кочура, М. Лукаша, Д. Павличка, В. Стуса та ін.

- Створіть презентацію «Пейзаж у живописі». Підберіть для демонстрації 5–6 репродукцій картин, які вам сподобалися. Розмістіть у презентації інформацію до кожної картини (*автор, назва, рік створення*). Прокоментуйте, чому саме ці картини ви обрали (*усно*).

Й. В. Гете колекціонував різні мінерали. У його колекції були дуже рідкісні екземпляри. На честь митця назвали мінерал гетит.

- Дізнайтеся, яке важливе наукове відкриття йому належить. У якій галузі науки? Підготуйте повідомлення та презентуйте його в класі.
- Роздивіться репродукцію картини. Зверніть увагу на дату її створення. Чи був художник сучасником Й. В. Гете? Яка тема об'єднує вірш і картину? Чи можна сказати, що художник теж бачив світ «скрізь скло любові»? Обґрунтуйте свою думку. Зверніть увагу: хто є перекладачем вірша Й. В. Гете «Світ бачити є невимовно мило...». Дізнайтеся про нього більше та напишіть інформаційну статтю для шкільного словника-довідника (*4–5 речень*).

А. В. Леу. Пейзаж. 1886 р.

Генріх Гейне

(1797–1856)

Видатний німецький поет.

Генріх Гейне (повне ім'я *Крістіан Йоганн Генріх Гейне*) народився в м. *Дюссельдорф* (Німеччина).

У сім'ї панувала атмосфера поваги та любові. Г. Гейне писав про свого батька: «З усіх людей я нікого так палко не любив на цій землі, як його». Мати майбутнього поета була освіченою жінкою: досконало володіла англійською та французькою мовами, багато читала. Любов до читання передала дітям. Вона першою помітила поетичне обдарування сина та підтримувала його прагнення до літературної творчості.

Коли Генріху виповнилося 17 років, батьки відправили його в м. Гамбург до багатого дядька, банкіра, де він мав вивчити комерційну справу. У будинку дядька юнак відчував себе незатишно. Тут він пережив нерозділене кохання до кузини Амалії. Пізніше це почуття поет відобразив у своїх поетичних творах.

Г. Гейне здобув хорошу освіту. Навчався в Боннському, Геттінгенському та Берлінському університетах. Вивчав юридичні науки, філософію та літературу. Захистив дисертацію на ступінь доктора права.

Після закінчення навчання багато подорожував, відвідав Англію та Італію. У 1831 р. Г. Гейне переїхав до Парижа, де пройшло його подальше життя. До Німеччини він боявся повертатися, адже йому загрожував арешт за гострі політичні твори та критику влади. Розлука з батьківщиною гнітила його до самої смерті.

Останні вісім років життя Г. Гейне тяжко хворів, але й у цей час він продовжував писати.

Світову славу принесла німецькому поету збірка віршів «Книга пісень», яку було опубліковано 1827 р. Основні теми видання — краса природи й нерозділене кохання. Простота, природність і щирість поезій митця підкорили читачів. За життя автора цю збірку було видано тринадцять разів.

Г. Гейне у віршах використовував фольклорні традиції, форма багатьох його поезій подібна до пісні. У «Книзі пісень», як і в німецькій пісні, явища природи перегукуються з почуттями ліричного героя, адже природа та людина для поета — нероздільне ціле.

- За допомогою яких художніх засобів ми відчуваємо душевний стан поета?

Теорія літератури

Епітет — художнє означення, яке допомагає читачеві/читачці яскравіше уявити предмети та явища, які описано, краще відчути душевний стан автора/авторки твору.

Метáфора — уживання слова або вислову в переносному значенні за подібністю.

Художні означення (епітети) розкривають здатність поета/поетеси сприймати навколишній світ по-своєму, бачити у звичайних речах те, чого не помічають інші. Тому завдяки епітетам у вірші Г. Гейне «Задзвени із глибини...» ми ніби наяву відчуваємо довгоочікувану весну, поділяємо настрої автора.

Найчастіше в ролі епітетів використано прикметники. У фольклорних творах зазвичай вживають постійні епітети: *буйний вітер, орел сизокрилий, степ широкий*.

Але не тільки епітети збагачують мову художніх творів. Зверніть увагу на рядок у вірші Дж. Кітса «Пісня ельфа»: *«В корінні спить новий розмай»*. Автор описує передчуття майбутньої весни за допомогою дієслова в переносному значенні. Такий художній прийом називають *метафорою*. Метафорою може бути будь-яка частина мови.

Завдяки метафорі в поетичному тексті оживають явища природи та неживі предмети. Чимало метафор ми вживаємо й в усному мовленні: *йде дощ, сонце вийшло, хмари пливуть*.

Одним із поширених художніх засобів у поетичних творах є *повтори*. Можуть повторюватися звуки, частини та форми слова, словосполучення, речення, цілі рядки вірша. Основна мета повторів — увиразнити ідею твору.

«ЗАДЗВЕНИ ІЗ ГЛИБИНИ...»

Задзвени із глибини
Тихої печалі,
Мила пісенько весни, —
Линь все далі й далі!

Линь, дзвени, знайди той дім,
В квітах сад зелений
І троянду перед ним
Привітай від мене.

(Переклад
Леоніда Первомайського)

Б. Скотт. Високе небо. 2000-ні роки

Запитання та завдання

1. Які почуття викликав у вас цей вірш?
2. Яку пору року описує Г. Гейне?
3. Запишіть асоціативні грона до цього вірша?
4. З яких звуків, на вашу думку, складається «мила пісенька весни»?
5. Знайдіть епітети та метафори у вірші. Як вони допомагають зрозуміти настрій поета?
6. Що таке «тиха печаль»?
7. Куди лине думка поета? Про що він мріє?
8. Визначте тему та ідею вірша.
9. Створіть ілюстрацію до цього ліричного твору (за бажанням).
10. Підберіть відеоряд і музику до вірша Г. Гейне «Задзвени із глибини». Зробіть на його основі електронну презентацію цього вірша (за бажанням).

11. Можливо, ви самі пишете вірші. Якщо маєте бажання, то поділіться своєю творчістю з однокласниками й однокласницями.

ОСТРІВ ЗНАНЬ

Багато українських письменників і письменниць перекладали твори Г. Гейне українською мовою. Це М. Старицький, Ю. Федькович, П. Куліш, П. Грабовський, М. Вороний, Б. Грінченко, А. Кримський та інші, а також такі майстри української прози, як Панас Мирний, В. Стефаник, М. Коцюбинський, І. Франко, Леся Українка.

Із збірки «Книга пісень» Леся Українка переклала 92 вірші.

Пізніше з'являються переклади П. Тичини, А. Малишка, М. Рильського, В. Сосюри, Л. Первомайського.

- Про що свідчить така зацікавленість українських перекладачів/перекладачок до творчості Г. Гейне?

На честь Г. Гейне назвали астероїд (7109) «Heine», відкритий у вересні 1983 р. Астероїд, або мала планета, — це тверде небесне тіло діаметром від 1 до 1000 км, що рухається по орбіті в Сонячній системі.

Дати назву можна не будь-якому астероїду, а лише тому, орбіту якого обчислено. Йому присвоюють постійний номер, а іноді також дають власну назву, наприклад, 1709 — це астероїд «Україна».

- Дізнайтеся, які астероїди названі на честь українських письменників/письменниць.

У фольклорі та літературі різних народів троянда має багато значень. Але передусім це квітка кохання, творчості та високих почуттів. Сад із трояндами означає *райське життя, найвищу насолоду*.

- Розгляньте репродукцію поданої картини та порівняйте її з віршем Г. Гейне «Задзвени із глибини...». Що об'єднує ці твори мистецтва?

І. Джонсон. Альтанка з трояндами

Джон Кітс

(1795–1821)

Видатний англійський поет.

Джон Кітс народився в м. Лондоні (Англія). Спочатку хлопець навчався в приватній школі. Потім був учнем хірурга та фармацевта, адже хотів пов'язати своє життя з медициною. Однак після публікації першого вірша в 1814 р. вирішив присвятити своє життя літературі.

У 1817 р. Дж. Кітс видав першу книжку ліричних віршів, а в наступному році — велику поему «Ендіміон». Близькі друзі відразу ж оцінили його талант та оригінальність, але критики звинуватили поета в бездарності та надмірній емоційності.

Улітку 1818 р. він відвідав Озерний край, Шотландію, Ірландію... Гірські краєвиди цих місць надихали його на створення нових поезій.

Дж. Кітс убачав у природі джерело поетичного натхнення. На його думку, справжня краса знаходиться в природі, а завдання митця — розкрити її в поезії. Життя людини минає, але прекрасне залишається. Краса природи вічна, і тому вона дарує радість тим, хто її відчуває. Поет наголошував на важливості сприйняття природи передусім не розумом, а серцем.

У 1818 р. юнак закохався у Фанні Браун, якій присвятив багато ліричних віршів. Молоді люди таємно повінчалися, адже батьки дівчини не давали дозволу на шлюб.

Проте хвороба Дж. Кітса загострилася, тому він був вимушений залишити Лондон і поїхати на лікування до Італії, у Рим, сподіваючись поліпшити здоров'я. На жаль, його надії були марними. Подорож до Італії стала останньою.

Фанні Браун

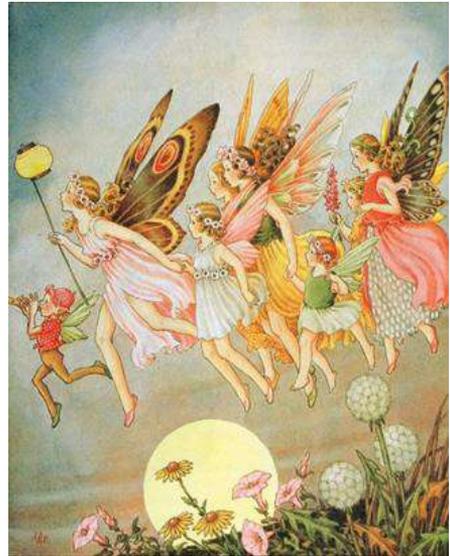
До визнання залишалося всього кілька місяців. Книжка віршів, що вийшла у світ майже відразу після смерті її автора, мала великий успіх у читачів і читачок.

ПІСНЯ ЕЛЬФА

Годі сліз! О, годі сліз!
Ще завітнуть поле й ліс!
Не сумуй! Не понивай!
В корінні спить новий розмай!
Геть жени печаль-змію!
Послухай пісеньку мою —
Її я вивчив у раю:
Годі сліз!
Вгору, вгору глянь! Дивись:
Там, де віти заплелись,
У яскравих пелюстках
Тріпотить маленький птах:
В нього в срібному дзьобу
Є для добрих на журбу
Добрі ліки! Годі сліз!
Ще завітнуть поле й ліс!
Прощай, прощай!
І знов — прощай!
Тону я в синій неба край!
Прощай! Прощай!

(Переклад Василя Мисика)

М. Таррант. Ельфи

Запитання та завдання

1. Чи сподобався вам вірш Дж. Кітса «Пісня Ельфа»? Чим?
2. Чому вірш Дж. Кітса називається «Пісня Ельфа»? Чи знаєте ви, хто такі ельфи?
3. До чого закликає Ельф?
4. Яку роль відіграють повтори в «Пісні Ельфа»?
5. З якою інтонацією потрібно читати цей вірш? Чому ви так вирішили?
6. Які епітети використав Дж. Кітс? Яка їхня роль у творі?
7. Знайдіть метафори у вірші. Які явища природи вони допомагають уявити?
8. Визначте тему й ідею вірша.

-
9. Роздивіться репродукцію картини М. Таррент «Ельфи». Чи такими ви уявляли цих фантастичних створінь?
  10. Порівняйте вірші Дж. Кітса «Пісня Ельфа» і Г. Гейне «Задзвони із глибини...». Що їх об'єднує (тема, ідея, загальний настрій, ставлення до природи, художні засоби)?
  11. Яке ставлення до природи розкрито у віршах Й. В. Гете, Г. Гейне та Дж. Кітса? Чи близьке воно вам?
  12. Послухайте в інтернеті художнє виконання вірша Дж. Кітса. Чи передано в ньому, на ваш погляд, основний настрій цього поетичного твору? Аргументуйте ваші твердження.
  13. Підготуйте виразне читання цих поетичних творів, використавши подану пам'ятку.

Пам'ятка

Як виразно читати поезії та фрагменти прозових творів

Виразне читання — це особливе мистецтво, якого треба вчитися. Воно допомагає яскраво донести до читача/читачки задум письменника/письменниці, передати власні почуття, враження від літературного твору. Подані поради допоможуть вам виразно читати вірші та фрагменти прозових творів.

Уважно прочитайте текст.

Проаналізуйте, яке враження він на вас здійснив, які емоції викликав.

Визначте основну тему й ідею твору.

Подумайте, з якою метою ви будете читати цей твір. Що ви хочете донести до слухачів/слухачок, чим поділитися, у чому переконати?

Зробіть розмітку вірша: розставте логічні наголоси та визначте паузи.

Продумайте інші засоби виразності читання: темп, гучність голосу, інтонацію (наприклад, інтонацію радості, суму, протиставлення тощо).

Попрацюйте над дикцією — чіткою та правильною вимовою слів.

Під час читання твору уявляйте картини, які ви озвучуєте.

ОСТРІВ ЗНАНЬ

У поетичній казці «Лілея» Леся Українка розповідає про хворого хлопчика Павлуся та царицю ельфів Лілею, яка допомагає йому одужати.

- Прочитайте цю казку та розкажіть, як описує поетеса Лілею. Якими якостями її наділяє? Чи схожа Лілея на ельфів із вірша Дж. Кітса?
- Створіть кадри до мультфільму за віршем Дж. Кітса «Пісня Ельфа» та визначте текст, який буде супроводжувати ці кадри (за бажанням).

Ельфи — це фантастичні істоти, поширені в міфології європейських народів. У легендах їх поділяють на добрих — Альвів, і злих гномів Двергів.

Альви — красиві та світлі створіння, духи лісу, доброзичливі до людей.

Дверги — підступні й злі істоти маленького зросту. Темна шкіра та єхидний вираз обличчя — характерні ознаки злих ельфів. Вони живуть під землею, бояться сонячного світла, адже він перетворює їх на каміння.

Кадр із мультфільму «Гноми та тролі» (Швеція, 2008)

Кадр із мультфільму «Трон ельфів» (Китай, США, 2017)

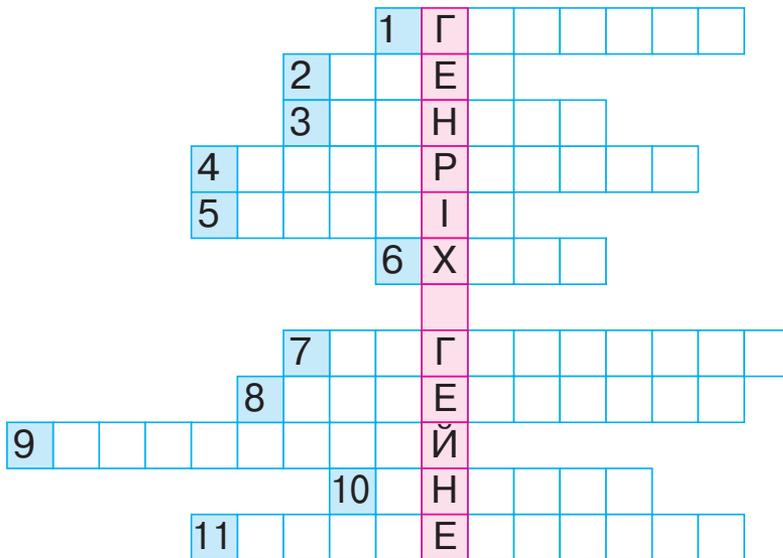
- Пригадайте, персонажами яких фольклорних і літературних творів, кінофільмів, мультфільмів є ельфи та гноми.
- Чи доводилося вам спостерігати якоесь надзвичайне явище природи? Опишіть його, використавши епітети та метафори для увиразнення мети вашого висловлення (5–6 речень).

УЗАГАЛЬНЕННЯ

1. Визначте, на честь кого назвали мінерал гетит.
А Генріх Гейне
Б Джон Кітс
В Йоганн Вольфганг Гете
2. Визначте, який поет прославився збіркою віршів «Книга пісень».
А Генріх Гейне
Б Джон Кітс
В Йоганн Вольфганг Гете
3. Визначте, з якого твору подано рядки: *«Там, де віти заплелись, у яскравих пелюстках тріпотить маленький птах...»*.
А «Пісня ельфа»
Б «Задзвени із глибини...»
В «Світ бачити є невимовно мило...»
4. Визначте, як називають художнє означення, що допомагає читачам/читачкам яскравіше уявити описані предмети та явища, відчутти душевний стан автора/авторки твору.
А метафора
Б епітет
В порівняння
Г гіпербола
5. Визначте основну ознаку віршованих творів, що характеризується чергуванням наголошених і ненаголошених складів у рядку.
А ритм
Б рима
В початок віршованого рядка із слова, у якому наголошений перший склад
Г закінчення віршованого рядка словом із останнім наголошеним складом
6. Створіть кросворд, використовуючи довідку.
  - Поставте запитання до статті підручника про Г. Гейне, використавши слова кросворда.

Довідка: Гамбург, поет, Дюссельдорф, Англія, банкір, дисертація, Боннський, хист, Амалія, англійська, література.

7. Визначте слова, які є спільними для всіх віршів цього розділу.

8. Підготуйте презентацію: «Ельфи в живописі». Прокоментуйте, якими зображають художники/художниці ельфів.
9. Візьміть участь у конкурсі на найкраще виконання ліричного вірша про природу зарубіжних та українських поетів/поетес. Що саме ви хочете підготувати: художнє виконання вірша, музичний супровід, малюнки до конкурсу?

ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Якою людиною ти станеш, визначать два чинники: люди, з якими спілкуєшся, і книжки, які читаєш.

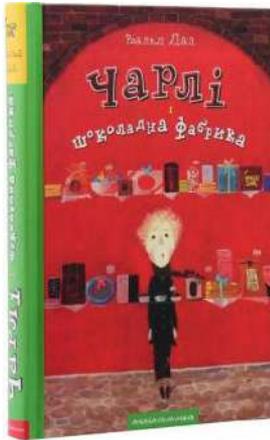
Робін Шарма

- Чи самостійно ви обираєте твори художньої літератури для читання. До чиїх порад прислухаєтеся, вибираючи книжку? Які теми вас приваблюють?
- Назвіть книжки, які плануєте прочитати. А які вам порадили прочитати? Які екранізації спонукали вас до читання художніх творів, за якими вони були створені?
- Чи погоджуєтеся ви з думкою канадського письменника Р. Шарми про значення книжок у житті людини?

Наша спільна подорож на вітрильнику «Зарубіжна література» добігає кінця. За цей час ви стали більш досвідченими читачами та читачками, збагатилися новими знаннями, сформували читацькі вміння.

Ми переконані, що ви читаєте й обговорюєте художні твори не тільки під час спілкування з однокласниками й однокласницями на уроках зарубіжної літератури, а й самостійно обираєте книжки, осмислюєте події, які в них описано, оцінюєте героїв чи героїнь, обговорюєте їхні вчинки з друзями.

Пропонуємо вам для самостійного читання та подальшого обговорення твори зарубіжних письменників, які люблять діти всього світу. Розгляньте обкладинки цих книжок. Які з них найбільше привернули вашу увагу? Прочитайте ці книжки — і перед вами розкриються їхні таємниці.

Обкладинка до повісті Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика»

Обкладинка до повісті А. Нанетті «Мій дідусь був черешнею»

Обкладинка до повісті Т. Янсон «Капельюх чарівника»

Обкладинка до повісті П. Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу»

Подумайте, які із цих художніх творів ви б хотіли обговорити в класі. Проаналізуйте, якою є основна ідея кожного з них. Обдумайте, які розділи цих книжок вас зацікавили найбільше. Які запитання ви хотіли б поставити однокласникам та однокласницям за текстом цих творів? Разом із вчителем/вчителькою та однокласниками й однокласницями підготуйте обговорення цих книжок.

У цьому розділі на вас чекає неймовірна повість Дж. Р. Р. Толкіна «Гобіт, або Туди і звідти» і повість П. Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу».

Сподіваємося, що ви зацікавитесь цими книжками та прочитаєте їх повністю, адже ви стали наполегливими, цілеспрямованими, відкритими до нових знань і вражень.

Отже, щасливого завершення подорожі!

Джон Роналд Руел Толкін

(1892–1973)

Англійський письменник, науковець.

Джон Роналд Руел Толкін народився в столиці південно-африканської Оранжевої республіки в родині керуючого банком. Першою вчителькою Джона стала мати. Вона навчала його латинської і французької мов, малювання та музики. У дитинстві хлопець любив читати чарівні казки, а в семирічному віці написав казку про дракона. У школі продовжував вивчати мови: грецьку, німецьку, давньоанглійську, давньонімецьку, готську, ісландську.

У 1911 р. юнак вступив на факультет англійської мови та літератури Оксфордського університету. На основі давньофінської мови, яку вивчав в університеті, він створив альфійську мову. Саме цією мовою говорять герої та героїні його творів.

Коли розпочалася Перша світова війна (1914–1918), Джон добровольцем пішов на фронт. На війні він пережив багато трагічних моментів. Після її закінчення отримав посаду професора в Оксфордському університеті. Багато працював, щоб утримувати родину (мав трьох синів і доньку), а ночами створював чарівні історії про гобітів та їхні надзвичайні пригоди.

Першим опублікованим його твором стала повість-казка *«Гобіт, або Туди і звідти»* (1937), яку він почав писати для своїх дітей. Книжка мала такий приголомшливий успіх, що Дж. Толкін навіть побоювався, аби слава дитячого письменника не зашкодила його науковій репутації.

Погодившись на пропозиції видавців написати ще кілька книжок про гобітів, розпочав роботу над створенням роману *«Володар пернів»*, яка тривала 17 років. Роман був завершений у 1954 р. Він складається з трьох томів: *«Братство пернів»*, *«Дві фортеці»*, *«Повернення короля»*. Успіх *«Володаря пернів»* був неймовірним. Книжка здобула популярність не лише в Англії, а й далеко за її межами, була перекладена багатьма мовами.

Сюжетною основою повісті-казки «*Гобіт, або Туди і звідти*» є історія подорожі гобіта *Більбо Бегґінса* та тринадцяти гномів до Гори — лігва дракона Смога, щоб відвоювати в нього скарби, які той колись відібрав у гномів. Надійним помічником Більбо та його друзів стає чарівник *Гандальф*, який завжди опиняється поруч у мить найбільшої небезпеки. Більбо та його друзі долають силу-силенну небезпечних перешкод на своєму шляху.

У роки Першої світової війни письменник пересвідчився в тому, що героїчні подвиги здійснюють звичайні люди — рядові солдати. Саме про них згадував Дж. Толкін, створюючи образ Більбо. Він, з його «повненьким черевцем», зовсім не схожий на героя. Але поступово відбувається становлення іншого Більбо, мужнього й безкорисливого. Рятуючи своїх друзів, гобіт б'ється з велетенськими павуками, вирушає на зустріч зі Смогом, віддає свою частку скарбів мешканцям міста Есґарота, які постраждали від дракона. Письменник прославляє героїзм скромної та звичайної особистості.

Дж. Толкін не вважав казку суто дитячою літературою, адже вона дарує всім радість, надію на щасливе завершення подій, допомагає відновити душевну рівновагу. Дійсно, твори письменника із задоволенням читають як діти, так і дорослі.

ГОБІТ, АБО ТУДИ І ЗВІДТИ

Повість-казка
(Уривки)

Розділ I

Неочікувана гостина

У норі під землею жив собі гобіт. Ні, не в бридкій брудній вологій норі, де звідусіль стирчать хвости хробаків і смердить тванню, але й не в сухій і порожній піщаній норі, де ні на що присісти та нічого з'їсти: то була гобітська нора з усіма вигодами. Вона мала довершено круглі двері, подібні до вікон у каюті вітрильника, пофарбовані в зелений колір, з блискою кулястою ручкою із жовтої міді посередині. Двері проводили до трубоподібного передпокою, подібного до залізничного тунелю, — дуже зручний незадимлений ту-

Р. Гарланд. Ілюстрація до повісті-казки Дж. Толкіна
«Гобіт, або Туди і звідти»

нель, з панелями та кахляною підлогою, устеленою килимами, з полірованими стільцями вздовж стін і силою-силенною гачків для капелюхів і пальт, — гобіт любив гостей. Тунель зміївся далі й далі, заглиблюючись простісінько (але не навпростець) у схил пагорба — Пригірка, як його називали всі, хто жив на багато миль довкола. У тунель виходило безліч маленьких круглих дверцят, то з одного боку, то з іншого. Підніматися сходами — це було не для гобіта: спальні, ванні кімнати, льохи, комори (їх було чимало), гардеробні (він мав цілі кімнати, призначені для одягу), кухні, їдальні були розміщені на тому самому поверсі й навіть у тому самому коридорі. (...).

Наш гобіт був дуже заможним, на прізвище Торбин. Торбини жили, сусідячи з Пригірком, іще хтозна відколи, і їх вважали тут дуже респектабельними¹ — не лише тому, що більшість Торбинів були багатії, а й тому, що вони ніколи не встрягали в жодні пригоди й не робили нічого несподіваного. Можна було заздалегідь знати, як Торбин відповість на те чи інше запитання, тож і не завдавати собі клопоту запитувати його. Ця ж історія — саме про те, як Торбин устрягнув-таки в пригоду та як йому, на його власний подив, довелося робити й казати речі цілком несподівані. Він міг утратити пошану сусідів, проте досягнув... — ну, ви самі побачите, чи досягнув він урешті чого-небудь.

¹ *Респектабельний* — солідний, поважний.

Матуся оцього нашого гобіта... До речі, а хто такий гобіт? Я думаю, гобітів сьогодні треба якось описати, адже вони стали рідкісними й почали триматись осторонь від Великого народу, як вони називають нас. Вони є (чи були) маленькими чоловічками, десь до половини нашого зросту, і меншими, ніж бородаті гноми. У гобітів борід немає. У них також мало або й зовсім немає нічого чарівного, за винятком звичайних буденних чарів, які допомагають їм зникати безшумно та швидко, коли дурні здоровані, як-от ви чи я, немов слони, незграбно сунуть, зчиняючи шум, який можна почути за милю. Гобіти схильні до повноти; вони вдягаються в усе яскраве (переважно в зелене та жовте); не носять взуття, бо від природи мають на ступнях товсту підшву та густе й тепле брунатне хутро, подібне до волосся в них на головах (тільки не кучеряве); мають довгі вправні брунатні пальці, добродушні обличчя та заливаються глибоким мелодійним сміхом (особливо після обіду, який вони залюбки вживають двічі на день, коли вдасться). Тепер ви знаєте досить, отож можна розповідати далі. Як я почав був говорити, матусею цього гобіта — тобто Більбо Торбина — була знаменита Беладонна Тук, одна з трьох славних доньок Старого Тука, старійшини гобітів, котрі жили в Заріччі — по той бік маленької річечки, що протікала біля підніжжя Пригірка. Подейкували (в інших родинях), що в далекому минулому один із Тукових предків узяв собі за дружину ельфину. Це, звісно, дурниці, проте в усіх Туках, напевно, було щось не зовсім гобітське, бо час від часу хтось з їхнього клану вирушав шукати пригоди. Вони делікатно зникали, і родина залагоджувала цю справу; та факт залишався фактом: Туки не були такі респектабельні, як Торбини, хоча, без сумніву, жили заможніше.

Не можна сказати, що Беладонна Тук мала коли-небудь якісь пригоди, вийшовши заміж за Бунґо Торбина. Бунґо, який був батьком Більбо, побудував для неї (а частково й за її гроші) найрозкішнішу гобітську нору, яку тільки можна було знайти чи то під Пригірком, чи по той бік Пригірка — у Загір'ї, чи в Заріччі, і прожили вони там до самого кінця своїх днів. І все-таки ймовірно, що Більбо, її єдиний син, хоча він виглядав і поводився, як точна копія свого статечного та добропорядного тата, успадкував від Туків щось дивне, що

лише чекало нагоди, аби вийти назовні. Нагоди, щоправда, жодного разу так і не трапилося, аж доки Більбо Торбин подорослішав, дожив приблизно до п'ятдесяти чи скількох там літ, мешкаючи в чудовій гобітській норі, яку побудував його батько (його я щойно вам описав), і здавалося, що тепер він уже ніколи не зрушить із насидженого місця.

Через якийсь дивний збіг обставин одного ранку багато років тому стояла благословенна світова тиша. (...) Після сніданку Більбо Торбин стояв біля дверей. Поруч проходив Гандальф. Якби ви чули бодай чверть того, що чув про нього я, — а чув я лише децицю з усього того, що розповідають, — ви були б готові до будь-якої цікавої оповіді. Оповіді та пригоди виростали мов гриби скрізь, де ступала його нога. Він не проходив повз Пригірок багато віків, чи не відтоді, як помер його приятель, Старий Тук, ото ж гобіти майже забули, як він виглядає. Востаннє він бував у власних справах у Загір'ї і Заріччі, коли всі вони були маленькими гобітенятами — хлопчиками та дівчатками.

Тож того ранку Більбо, нічого такого не сподіваючись, побачив дідугана з патерицею¹ в руці. Він мав високий гостроверхий капелюх, був одягнутий у довгий сірий плащ, на шиї мав сріблястий шарф, поверх якого аж до пояса звисала довга біла борода, а на ногах — величезні чорні черевики.

— Доброго ранку! — привітався Більбо, не маючи на гадці нічого іншого.

Д. Вензел. Ілюстрація до повісті-казки Дж. Толкіна
«Гобіт, або Туди і звідти»

¹ Патері́ця — палиця.

Сонце сяяло, і трава була напрочуд зелена. Проте Гандальф зиркнув на нього з-під довгих кошлатих брів, які вибивалися за широкі криси його капелюха.

— Що ти маєш на увазі? — спитав він. — Бажаєш мені доброго ранку, чи думаєш, що цей ранок добрий, незалежно від того, хочу я цього чи ні, чи що цього ранку ти сам почувався добре, чи що цього ранку всім належить бути добрими?

— Усе разом, — відповів Більбо. (...)

— Дуже мило! — промовив Гандальф. — Але в мене цього ранку немає часу (...). Я шукаю когось, хто б узяв участь у пригоді, яку я саме влаштовую, але дуже складно знайти кого-небудь.

— Ще б пак у цих краях! Ми — простий, тихий народ, і пригоди нам ні до чого. Від них лише прикрі клопоти та незручності! (...) — відказав пан Торбин (...). Потім він вибрав зі скриньки ранкову пошту й заходився читати, намагаючись не привертати уваги старого. Більбо вирішив, що вони з ним надто різні, і вже хотів, аби той пішов геть. Але старий не поспішав. Він стояв, не кажучи ні слова, спершись на патерицю та втупившись очима в гобіта, доки Більбо не стало геть-таки незручно й він почав навіть трохи сердитися.

- Поміркуйте, чому чарівнику не сподобалося привітання Більбо.

Ви мали б помітити, що пан Торбин був зовсім не таким приземленим, як йому хотілося б про себе думати, він дуже любив квіти.

— Світе мій! — провадив він далі. — Чи не той це Гандальф, котрий підбурих стількох сумирних юнаків і дівчат, які вирушили кудись за небокрай на пошуки божевільних пригод? Усілякі дряпання по деревах у гості до ельфів чи плавання під вітрилами, плавання до чужих берегів! Гай-гай, життя тоді було таке цікаве, я маю на увазі, що Вам єдиному вдалося поперевертати в цих краях усе з ніг на голову. Вибачте ласкаво, але я не думав, що Ви й досі при ділі.

— При чому ж іще мені бути? — здивувався чарівник. — Але мені приємно, що ти дещо пам'ятаєш про мене. Принаймні в тебе, здається, залишилися добрі спогади про мої феєрверки — і це вже дарує надію. Отже, заради твого старого дідуся Тука та бідолашної Беладонни я дам тобі те, чого ти просиш.

— Вибачте ласкаво, але я нічого не просив!

— Ні, просив! Тепер уже двічі. Мого вибачення. Я даю його тобі. І до того ж знайду аж так далеко, що пошлю тебе в цю пригоду. Дуже втішно для мене, дуже добре для тебе — а ще, цілком імовірно, і корисно, якщо ти колись упорашся з нею.

— Перепрошую! Я не хочу ніяких пригод, красно дякую. Не сьогодні. Доброго ранку! Утім, будьте ласкаві, заходьте на чай, коли тільки забажаєте! От хоча б завтра! Так, приходьте завтра! До побачення! — із цими словами гобіт розвернувся і шаснув у круглі зелені двері, зачинивши їх так швидко, як тільки наважився, щоб не здатися невихованим. Чарівники завжди залишаються чарівниками.

«Ну й навіщо я запросив його на чай?» — картав він сам себе, ідучи до комори. Він нещодавно поснідав, але подумав, що не завадило б з'їсти тістечко-друге та випити чогось після такого переляку.

Гандальф тим часом іще довго стояв перед дверима й тихенько сміявся. Тоді підійшов ближче й кінчиком своєї патириці надряпав на чудових зелених гобітових дверях якийсь чудернацький знак. Потім попрямував геть — приблизно тоді, коли Більбо доїдав друге тістечко й уже починав думати, що дуже вдало уникнув пригод.

(Переклад з англійської Олени О'Лір)

У середу Гандальф із гномами приходять до Більбо в гості. Більбо погоджується вирушити з ними за скарбами, які захопив дракон, тому що гноми обіцяють йому частину скарбів.

Запитання та завдання

1. Чи захопив вас початок повісті-казки?
2. Розгляньте ілюстрацію (с. 191). Чи таким ви уявляли Пригірок, де жили гобіти?
3. Що було особливого в помешканні Більбо? Яка деталь будинку гобіта привернула вашу увагу?
4. Чому родину гобіта вважали *респектабельною*? Чи подобалися їм несподівані пригоди?
5. Що ви дізналися про вдачу та життя гобітів?
6. Що особливого було в характері Більбо? Чим він відрізнявся від інших Торбинів?

7. Роздивіться ілюстрацію (с. 193). Яку подію повісті-казки на ній зображено?
8. Що запропонував Ґандальф гобіту? Чи сподобалася Більбо його пропозиція?
9. Більбо повторює привітання «Добрий день» кілька разів. Чи змінюється інтонація, з якою він промовляє його? Чи має значення, з якою інтонацією ви промовляєте слова привітання?
10. Поміркуйте з однокласниками й однокласницями, як у діалозі Більбо та Ґандальфа розкриваються їхні характери.
11. Намалюйте гобіта, використавши його опис у повісті-казці.
12. Які фантастичні створіння діють в українських народних казках? Чи є в них істоти, подібні до гобіта?
13. Складіть план початку повісті-казки. Стисло перекажіть його з метою зацікавити своїх друзів. Які засоби (*слова, жести, міміку, логічний наголос, паузи*) ви при цьому будете використовувати?

У печері гоблінів Більбо знаходить чарівний перстень і стає його володарем. Нарешті тринадцять гномів із гобітом знаходять Озерне місто, поруч з яким розташована гора дракона Смога. Більбо відправляється за скарбами, заради яких він із гномами здійснив цю довгу подорож.

ХІІ. Про що стало відомо за дверима

Досить довго гноми стояли в темряві перед дверима та радилися, аж нарешті Торін виголосив:

— Саме час нашому вельмишановному панові Торбіну, який зарекомендував себе протягом нашої довгої подорожі як добрий товариш і як гобіт, наділений відвагою та кмітливістю, надзвичайними для його маленького зросту, і, якщо можна так висловитися, обдарований везучістю, що набагато перевершує пересічну, — тепер йому саме час виконати місію, заради якої його й було прийнято до нашої компанії: тепер йому саме час заробити свою винагороду.

Вам знайомий Торнів стиль в особливо важливих випадках, тож далі я не цитуватиму, хоча промова його була набагато довшою. Безперечно, то був особливо важливий випадок, але Більбо взяла нетерплячка. На той час він також досить добре вивчив Торіна та розумів, до чого той хилить.

— Якщо Ви маєте на увазі, що Вам здається, ніби це мій фах — першим заходити в потайний хід, о Торіне Дубощите, сину Траїна, нехай Ваша борода дедалі довшає, — відповів він гостро, — то скажіть про це коротко, та й по всьому! Звісно, я міг би відмовитися. Дотепер я визволив вас із двох халеп, про що аж ніяк не йшлося в угоді, — тож думаю, що вже заслужив якусь винагороду. Утім, «до смерті три чисниці», як любив казати мій батько, і чомусь я певен, що не відмовлюся. Може, я вже став довіряти своїй фортуні більше, ніж за старих часів (він мав на увазі минулу весну, перед тим, як покинув рідний дім, але відтоді, здавалося, минули століття), проте хай там що, а я думаю, що таки піду й зазирну туди одним оком — і спекаюся цього. А зараз хто піде зі мною?

Він не сподівався, що йому відповідь хор добровольців, тому й не був розчарований. Філі та Кілі почувалися явно незручно й переминалися з ноги на ногу, а інші навіть не приховували, що не бажають зголошуватися, — за винятком старого Баліна, дозорця, який устиг полюбити гобіта. Він сказав, що принаймні зайде досередини, а можливо, ще й подолає якийсь шмат дороги, готовий за потреби прийти на допомогу.

На виправдання гномів можна сказати щонайбільше ось що: вони мали намір справді щедро заплатити Більбо за його послуги, вони привели його сюди, щоб він виконав замість них усю чорну роботу, і, звісно, не заперечували, аби бідолашний коротун виконав її самохіть, — але вони зробили б усе можливе, щоб уберегти його від неприємностей (як вони й вчинили у випадку з тролями на початку пригоди, іще не маючи якихось особливих причин бути йому вдячними). Так уже воно повелось: гноми не є героями, — це обачний народець, який над усе ставить гроші; декотрі з них хитрі та зрадливі, й узагалі доволі неприємні, декотрі — навпаки, цілком порядні особи на кшталт Торіна та його компанії, якщо не вимагати від них надто багато.

На блідий небосхил, затягнутий чорними хмарами, висипали зорі, коли гобіт прослизнув крізь зачаровані двері й почав прокрадатись углиб Гори. Іти було набагато легше, ніж він побоювався. То не був ані гоблінський тунель, ані печера лісових ельфів із грубо обтесаними стінами. То був коридор,

який проклали гноми, гідний їхнього багатства та майстерності: прямий, як стріла, з гладенькою підлогою і стінами, він вів під рівним і плавним ухилом кудись далеко — у чорноту, нагуслу вниз.

Через якийсь час Балін побажав Більбо успіху й зупинився там, звідки ще було видно бліді обриси дверей та завдяки хитромудрій акустиці тунелей було чути шелестливий шепіт гномів десь за дверима. Тоді гобіт надів свій перстень та, наляканий відлунням і тому більш ніж по-гобітськи дбаючи про те, щоб не шуміти, беззвучно прокрався дедалі нижче в темряву. Він тремтів од страху, але його маленьке личко було суворе та похмуре. Він уже дуже відрізнявся від того гобіта, котрий давним-давно вибіг із Торбиного Кута без хустинки. Власне, хустинки в нього не було вже цілу вічність. Він намацав свій кинджал, затягнув пояс і рушив далі.

«Ось нарешті ти й на місці, Більбо Торбине, — казав він сам до себе. — Ти сам устряг у це того вечора, під час пам'ятної гостини, і тепер тобі доведеться самому виплутуватися та розплачуватися за це! Лишенько мені, яким дурнем я був, таким і залишився! — дорікала йому аж ніяк не туківська його половина. — Мені зовсім не потрібні скарби, які стереже дракон, — хай собі залишаються тут на віки вічні, аби мені тільки зараз прокинутись і виявити, що цей триклятуший тунель — передпокій моєї власної нори!»

Звісно, він не прокинувся, а натомість просувався далі, доки від дверей навіть знаку не залишилося. Він був самотин. Невдовзі йому здалося, що стає тепліше. «Чи воно справді щось світиться з глибини, звідки пашисть жаром, чи мені лише ввижається?» — подумав він.

Але гобітові не ввижалося. Що далі він просувався вперед, то менше сумнівів у нього залишалося. То справді було червоне світло, що ставало дедалі яскравішим. До того ж у тунелі тепер, поза сумнівом, стало спекотно. Повз Більбо, піднімаючись угору, пролітали клуби пари, і він почав спливати потом. А ще в його вухах залунав якийсь шум, що пульсував так, наче то великий казан булькотів і танцював на вогні, а до того звуку домішувався гуркіт, подібний до муркотіння велетенського kota. Шум наростав, і в ньому вже безпомильно вгадувалося розкотисте хропіння якогось вели-

кого звіра — ніби він спить десь попереду, углибині, де червоніє заграва.

Більбо зупинився. А коли рушив далі — це був найхоробріший учинок, на який він будь-коли зважувався. Моторошні речі, які трапилися потім, аж ніяк не можуть зрівнятись із цим. У тунелі він здобув справжню перемогу над самим собою, стоячи лицем до лица з величезною небезпекою, що на нього чигала. У всякому разі після короткої затримки він таки рушив далі, і ви можете собі уявити, як він наближається до кінця тунелю, прочиняє такі самі двері, як і нагорі, і пропихає в щілину свою маленьку голівку. Перед ним відкривається гігантський льох чи підземна темниця

Дж. Хау. Ілюстрація до повісті-казки Дж. Толкіна «Гобіт, або Туди і звідти»

стародавніх гномів у самісінькому серці Гори. Темрява в підземеллі майже непроглядна, тому про розміри цієї темниці можна було тільки приблизно здогадуватися, але кам'яна підлога поблизу вся аж пашисть вогненним жаром. Жаром Смога!

Він лежав там, величезний золотаво-червоний дракон, і міцно спав; з його пащі та ніздрів вихоплювалися рокотання і клуби диму, але полум'я дрімало в його утробі. Під його черевом, під усіма кінцівками та масивним, складеним кільцями хвостом і взагалі скрізь довкола, по всій невидимій підлозі, лежали незліченні купи коштовностей, золотих виробів і просто золота в зливках, самоцвітів і клейнодів, а срібло виблискувало багрянцем у червонястому світлі.

Смог лежав, склавши крила, ніби велетенський кажан, трохи відкинувшись на один бік, так що гобіт міг бачити його довге білясте черево, у яке вкарбувалися самоцвіти та золото — від довгого лежання на такому багатому ложі. Позаду нього неясно проступали розвішані на стінах кольчуги та шоломи, сокири, мечі, списи, а ще рядами стояли великі

глеки та горщики, повні скарбів, про які можна було тільки здогадуватися.

Сказати, що в Більбо перехопило подих, — це не сказати нічого. Відколи люди переінакшили мову, якої навчилися в ельфів у ті часи, коли все на світі було чудесним, уже не залишилося слів, щоб передати його почуття. Більбо й раніше чув оповіді та пісні про драконів і про їхні скарби, але блиск, пишнота, спокусливість таких багатств були йому не знані. Його серце перейнялося зачаруванням і гномівською захланністю — і він заціпеніло споглядав, майже забувши про страхітливого стража, золото без ціни й без ліку.

Здавалося, це споглядання тривало століттями, і раптом, майже всупереч власній волі, він відділився від затінених дверей та прокрався до золотих розсипів. Над його головою височів сплячий дракон, навіть уві сні становлячи страшну загрозу. Більбо схопив велику чашу з двома ручками, таку важку, що він ледве її підняв, і кинув зляканий погляд угору. Смог поворухнув крилом, випустив кіготь, рокотання його храпу змінило тон.

І тоді Більбо кинувся навтьоки. Але дракон не прокинувся — ще ні, — лише занурився в інші сні, сповнені жадоби та сваволі, розлігшись на награбованому добрі, а маленький гобіт намагався втекти довгим тунелем, насилу пересуваючи ноги. Усю дорогу серце його калатало, ноги тремтіли, ніби від лихоманки, але він усе одно стискав чашу, а його головною думкою було: «Я впорався! Тепер вони побачать! То значить “схожий радше на бакалійника, ніж на зломщика”? Ну, про це вже довіку ніхто й словом не прохопиться!»

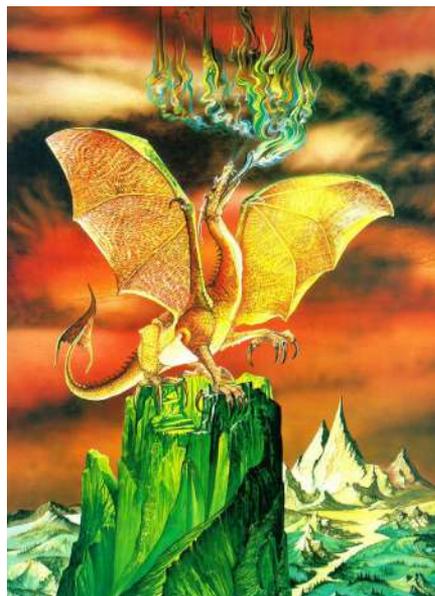
Ніхто й не прохопився. Балін був нестямно радий знову бачити гобіта: вражений і захоплений водночас. Він узяв Більбо на руки та виніс на свіже повітря. Була саме опівніч, зоряне небо затягли хмари, а Більбо лежав із заплющеними очима, відсапуючись і з насолодою вдихаючи прохолодний вітерець. Він майже не помічав, як гноми розхвилювалися, як вони вихваляють його, плескають по спині й обіцяють власні послуги та послуги всієї своєї рідні з покоління в покоління.

Гноми все ще передавали чашу з рук до рук і задоволено обговорювали майбутнє повернення своїх скарбів, коли раптом у надрах Гори щось гучно загуркотіло, ніби вона була

старим вулканом, якому спало на думку ще раз прокинутися. У дверях за їхніми спинами залишалася тільки вузька щілина, закладена каменякою, але з глибини Гори, моторошно відлунюючи від стін довгого тунелю, долинали гримотіння та стугоніння, яке стрясало землю під їхніми ногами.

Гноми вмить забули про свої радощі та самовпевнене похвалання і зіщулилися від страху. Зі Смогом іще належало поквитатися. Не можна легковажити живими драконами, якщо вони ваші сусіди. Дракони не вміють по-справжньому користуватися своїм багатством, але зазвичай знають йому лік до останньої монетки, особливо якщо посідають скарби тривалий час, — і Смог не був винятком. Йому снився важкий сон (де якнайнеприємніше фігурував якийсь воїн, на зріст досить пересічний, але озброєний грізним мечем і сповнений великої відваги), потім сон перейшов у дрімоту, а її перервало раптове пробудження. У його печері повіяло чужим духом. Може, запах занесло крізь ту дірку? Вона завжди його трохи непокоїла, хоч і була зовсім маленька, а тепер він утупився в неї з підозрою, дивуючись, чому він досі не завалив її камінням. Нещодавно йому навіть напівпримарилося, що він уловив невиразне відлуння якогось стукоту, яке докотилося згори аж до його лігва. Він заворушився і витягнув ший, принохуючись. І раптом помітив, що зникла чаша!

Злодії! Пожежа! Убивство! Такого ще не траплялося, відколи він оселився в Горі! Його лють була невимовною — таку лють можна спостерігати лише тоді, коли багатії, чії статки набагато перевищують їхні забаганки, раптом втрачають якусь річ, яка була в них уже давно, але якої вони жодного разу не вжили й навіть не доторкнулися до неї. Дракон вивергнув полум'я, залу наповнив дим, Гора затрусилася

Р. Гарланд. Ілюстрація до повісті-казки Дж. Толкіна «Гобіт, або Туди і звідти»

до самого підніжжя. Дракон марно намагався просунути голову в маленькі дверцята, а тоді, підібгавши хвіст, з ревом, подібним до грому, кинувся зі свого лігва крізь великі двері й помчав просторими коридорами підземного палацу до Головної Брами.

Єдиною його думкою було обнишпорити всю Гору, а таки впіймати злодія, розірвати його, затоптати! Він вилетів із брами, від чого вода в струмку несамовито зашипіла й запарувала, вогняною стрілою злетів у повітря і приземлився на вершині Гори в язиках зеленого й шарлатного полум'я. Гноми почули страшний шум його крил і, причаївшись під стінами трав'янистої тераски, позаповзали за каменюки, сподіваючись уникнути страхітливих очей дракона, який полював на них.

Там би вони всі й загинули, якби знову-таки не Більбо.

— Швидше! Швидше! — зашепотів він, ледве переводячи дух. — За двері! У тунель! Тут нам залишатися не можна.

Почувши це, вони вже готові були заповзти в тунель, аж раптом Біфур скрикнув:

Дж. Хау. Ілюстрація до повісті-казки Дж. Толкіна «Гобіт, або Туди і звідти»

— Мої кузени! Бомбур і Бофур — ми зовсім про них забули, вони внизу, у тіснині!

— Вони загинуть, і всі наші поні — теж, і харчі пропадуть, — забідкались інші. — Ми нічого не можемо вдіяти.

— Дурниці! — заперечив Торрін, не втрачаючи почуття власної гідності. — Ми не можемо їх покинути. У тунель підуть пан Торбин, Балін і ви двоє, Філі та Кілі, — усі драконові не дістануться. Тепер ви, решта, — де мотузки? Покваптеся!

То були, мабуть, найприкріші моменти, які їм довелося пережити. Десять угорі в кам'яних порожнинах відлунював страшний рев розлюченого Смога, будь-якої миті він міг шугнути дони-

зу, вивергаючи полум'я, або вихором облетіти Гору й помітити їх саме тоді, коли вони шалено тягнули мотузки над краєм загрозової прірви. Витягли нагору Бофура — усе було поки що спокійно. Витягли й Бомбура — він пирхав і відсапувався, мотузки тріщали, — але все й далі було спокійно. Попіднімали нагору деякі інструменти та клунки з харчами — і тут над ними нависла небезпека.

Пролунав різкий посвист крил. Червоний відсвіт торкнувся зубців скель. Дракон був уже близько.

Ледве вони встигли втекти до тунелю і позатягати туди всі клунки, як із півночі нагрівув Смог, обпалюючи полум'ям гірські схили та б'ючи своїми великими крильми з таким шумом, ніби то ревів ураган. Його гаряче дихання спопелило траву перед дверима, проникло в щілину, яку вчасно покинули гноми, і навіть обпекло їх, зачаєних у схованці. Зметнулись угору миготливі язички полум'я, затанцювали чорні тіні скель. Коли він пролетів, знову запанувала темрява. Поні пронизливо заіржали від жаху, зірвалися з прив'язі й несамовито помчали геть. Дракон шугнув униз, кинувся за ними навздогін і зник з очей.

— Кінець нашим бідолашним конячинкам! — зітхнув Торін. — Якщо вже Смог когось помітить, від нього не втекти. Нам треба залишатися тут, якщо тільки хтось не бажає дибати кілька миль назад до річки просто неба на очах у Смога.

Ні, це нікому не було до вподоби! Вони заповзли в глиб тунелю і лежали там, тремтячи всім тілом, хоча було тепло й душно, доки в щілині дверей не засів світанок. Уночі вони раз у раз чули, як то наростає, то слабшає рев дракона, коли той пролітав поруч, нишпорячи скрізь по гірських схилах.

Побачивши поні та сліди привалів, він подумав, що від річки приходили люди й піднімалися гірським схилом із тіснини, де були прив'язані поні. Проте дверей його пильне око таки не помітило, а до маленької тераски, захищеної високими стінами, не досягло його грізне полум'я. Він нишпорив довго й даремно, аж поки світанок охолодив його лють, і тоді дракон повернувся на своє золоте ложе, щоб поспати й набратися сил. Грабунку він би не забув і не вибачив навіть через тисячу літ, перетворившись на обвуглений

камінь, але міг дозволити собі зачекати. Повільно й тихо він заповз у своє лігво та напівзаплющив очі.

Коли настав ранок, страх трохи відпустив гномів. Вони вирішили, що небезпеки неминучі, коли маєш справу з таким грізним стражем, і що зараз не варто відмовлятися від початкового задуму. Та вони й не могли піти звідси негайно, як зазначив Торін. Їхні поні втекли чи загинули, і товариству треба було трохи перечекати, доки Смог настільки послабить пильність, аби вони наважилися вирушити в дальню путь пішки. На щастя, вони врятували дещо з припасів, отож їжі на якийсь час їм би вистачило.

Вони довго радилися, що робити далі, але не змогли придумати жодного способу, як позбутися Смога, — зрештою, це завжди було найвразливішим місцем їхніх планів, на що так і кортіло вказати Більбо. Тоді, як це властиво тим, хто потрапив у цілковиту безвихідь, гноми почали бурчати, дорікаючи гобітові за те, що спершу так їх потішило: що він виніс із підземелля чашу та передчасно розлютив Смога.

— А що ж іще, на вашу думку, належить робити зломщиків? — сердито запитав Більбо. — Я не наймався вбивати драконів — це справа воїна, — лише викрадати скарби. Для початку я зробив усе, що тільки міг. Чи ви сподівалися, що я приплентаюся назад з усіма Троровими скарбами на спині? Кому треба нарікати, так це мені. Вам потрібно було б прихопити із собою п'ятсот зломщиків, а не одного. Я певен, що це робить велику честь вашому дідусеві, але не треба вдавати, ніби ви просвітили мене, яке неосяжне його багатство. Мені знадобилися б сотні років, аби повиносити його нагору, — навіть якби я був у п'ятдесят разів більшим, а Смог — сумирним, як ягня.

Після цього гноми, звісно ж, попросили в нього пробачення.

— Тоді що, на вашу думку, нам треба робити, пане Торбіне? — чемно запитав Торін.

— Зараз у мене немає жодних ідей — якщо ви маєте на увазі транспортування скарбу. Очевидно, це залежить від щасливого випадку й від того, чи позбудемося ми Смога. Позбуватися драконів — це аж ніяк не мій фах, але я про це таки поміркую. Особисто я ні на що не надіюсь і бажав би лише дістатися додому живим.

— Про це зараз і не клопочися! Що нам треба робити сьогодні, тепер?

— Ну, якщо вам дійсно потрібна моя порада, то я скажу, що ми нічого не можемо вдіяти, хіба що сидіти там, де сидимо. Удень ми, безперечно, зможемо досить безпечно прокрадатися на повітря. Можливо, невдовзі можна буде послати одного чи двох із-поміж нас до намету над річкою, аби поповнити наші запаси. Але вночі всім нам треба ховатись у тунелі. А зараз я пропоную ось що. Я надіну свій перстень і проберусь у підземелля сьогодні ж опівдні — треба ж Смогові колись передрімати — та й погляну, як він. Можливо, щось зміниться. «У кожного змія є вразливе місце», — любив казати мій тато, — а втім, я певен, що він використовував власний досвід...

Звичайно, гноми охоче пристали на цю пропозицію. Вони вже почали шанувати маленького Більбо. Тепер він став справжнім ватажком їхньої виправи. У нього з'явилися власні ідеї та плани. Коли настав полудень, він уже був готовий до другої вилазки в глиб Гори. Звісно, це йому не подобалося, але він був більш-менш переконаний, що тепер на нього не чекало нічого особливо поганого. Якби ж він знав більше про драконів і про їхню підступну вдачу, то був би більш боязким і менш упевненим, що застане Смога сплячим.

Сонце сяяло, коли він вирушив у дорогу, але в тунелі було темно, як уночі. Світло, що пробивалося крізь щілину у дверях, невдовзі зникло. Гобіт просувався тихіше, ніж димок, підхоплений легеньким вітерцем, і вже був не від того, щоб трішки запишатися, коли наблизився до нижніх дверей. Звідти пробивався лише слабесенький відсвіт.

«Старий Смог стомився і заснув, — подумав гобіт. — Побачити він мене не зможе, та й не почує. Веселіше, Більбо!» Він забув або й ніколи не чув про властивий драконам гострий нюх. А ще — про той прикрий факт, що вони можуть спати з напіврозплющеними очима, коли щось викликає їхню підозру.

Коли Більбо визирнув із-за дверей, йому, певна річ, здалося, що Смог міцно спить — майже як мертвий — і майже затух, лише зрідка похропуючи й випускаючи з ніздрів цівки невидимої пари. Гобіт уже хотів поставити ногу на підлогу, коли помітив тонкий червоний промінь, що прорізався з-під

приплющеного лівого Смогового ока. Дракон лише вдавав, що спить! Він стежив за входом до тунелю! Більбо поспіхом відступив назад і благословив долю, що обдарувала його перснем. І тут Смог заговорив:

— Так-так, злодій! Я вловлюю твій запах і твій дух. Я чую твоє дихання. Підійди-но ближче! Поживися ще раз, не церемонься — тут усього більш ніж удосталь!

Але Більбо був не таким уже й невігласом стосовно драконів, і якщо Смог сподівався підманити його ближче так легко, то він прорахувався.

— Ні, дякую тобі, о Сможе Страхітливий! — відповів він. — Я прийшов не за подарунками. Я лише хотів поглянути на тебе й побачити, чи ти справді такий величезний, як про те оповідають у казках. Я в це не вірив.

— А тепер віриш? — спитав дракон, дещо влещений, хоч і не повірив жодному слову Більбо.

— Воістину, пісні та казки цілковито програють у порівнянні з дійсністю, о Сможе, найперше й найбільше зло! — відповів гобіт.

— У тебе хороші манери, як на злодія та брехуна, — зауважив дракон. — Тобі, виявляється, відоме моє ім'я, але я щось не пригадую твого запаху. Чи можу я спитати, хто ти та звідки прийшов?

— Звісно ж, можеш! Я прийшов із-під Пригірка, і путь моя лежала попід горами та через гори. А ще — повітрям. Я той, хто приходить незримим.

— У це я ще можу повірити. — відказав Смог. — Та чи це твоє справжнє ім'я?

— Я розгадувач загадок, кремсач павутини, жалюча муха. Мене обрано задля щасливого числа.

— Премилі прізвиська! — зіронізував дракон. — Але щасливі числа не завжди виграють.

— Я той, хто ховає своїх друзів живцем, топить їх і живими видобуває з води. Я прийшов із кута торби, але в жодній торбі не бував.

— Це звучить не надто вірогідно, — криво усміхнувся дракон.

— Я друг ведмедів і гість орлів. Я Здобувач перстенів і Той, хто приносить удачу, а ще — Вершник на діжці, — продовжував Більбо, смакуючи власні загадки.

— Це вже краще! — похвалив Смог. — Але хай твоя уява не дуже тебе заносить!

Так, власне, і потрібно розмовляти з драконами, якщо ви не хочете відкривати своє справжнє ім'я (це мудро), але не бажаєте довести їх до сказу прямою відмовою (це також дуже мудро). Жодний дракон не може опиратися спокусі послухати, як хтось говорить загадками, і згаяти час, намагаючись їх розгадати. Багато чого Смог не зрозумів узагалі.

«Я думав про це минулої ночі, — усміхнувся він сам до себе. — Озерні люди, якісь паскудні підступи тих жалюгідних торгівців діжками, інакше я ящірка. Я не бував у їхніх краях довгі віки, але незабаром я виправлю цей недогляд!»

— Гаразд-гаразд, о Вершнику на діжці! — промовив він уголос. — Може, Діжкою звали твого поні, а може, і ні — хоча був він доволі пузатий. Ти вмієш приходити незримим, але ти не йшов пішки всю дорогу. Маю сказати, що минулої ночі я з'їв шістьох поні й невдовзі переловлю і з'їм усіх інших. На знак подяки за чудову вечерю я дам тобі одну маленьку пораду для твого ж блага: не знайся без особливої потреби з гномами.

— З гномами? — перепитав Більбо з удаваним подивом.

— Не прикидайся! — визвірився Смог. — Я знаю запах (і смак) гномів краще за будь-кого іншого. Тільки не кажи мені, що я можу з'їсти поні з-під гнома й не розпізнати гном'ячого запаху! Ти погано закінчиш, Злодію і Вершнику на діжці, якщо приятелюєш із ними. Я не матиму нічого проти, якщо ти передаси їм мої слова. — Але він не сказав Більбо, що відчув іще один запах, якого взагалі не розібрав, — запах гобіта: це було поза межами його досвіду та страшенно його спантеличило.

— Думаю, минулої ночі ти дістав добрі гроші за ту чашу. — продовжував він. — Та кажи вже: дістав чи ні? Анічогісінько? Що ж, це на них схоже. І, думаю, вони ховаються за твоєю спиною, а тобі доручено виконати за них усю чорну роботу й поцупити, скільки донесеш, коли я не дивитимуся. І тобі чесно заплатять? Не вір! Якщо ти виберешся звідси живим, то ти везунчик.

Тепер Більбо став почуватися справді незручно. Коли Смогове око, блукаючи й вишукуючи його в сутіні, спалахувало просто перед ним, гобіт увесь тремтів і його охоплюва-

ло підсвідоме бажання кинутись уперед, зняти перстень-невидимку й розповісти Смогові всю правду. Воістину, над ним нависла страшна небезпека опинитись у полоні драконових чарів. Але він зібрав усю свою мужність і заговорив знову:

— Тобі відомо не все, о Сможе Всемогутній! Нас привело сюди не саме лише золото.

— Ха-ха! Ось ти і обмовився! «Нас»! — захихотів Смог. — Чому б не сказати «нас чотирнадцятеро» та й годі, пане Щасливе Число? Мені приємно чути, що у вас були тут іще й інші справи, крім мого золота. У такому разі ви, можливо, не зовсім змарнуєте свій час. Не знаю, чи спадало тобі на думку, що, навіть якщо тобі вдасться викрасти трохи золота — а ця справа може затягтися на добру сотню років, — ти все одно не зможеш занести його далеко. Чи багато від нього користі на горі? А в лісі? Сили небесні! Чи ти ніколи не думав про зиск? Думаю, чотирнадцята частка чи щось подібне — такі були їхні умови, га? А як щодо доставки? Як щодо перевезення? Як щодо озброєної охорони та мита? — І Смог голосно розсміявся.

У нього була зла та підступна душа, і він знав, що його здогади недалеко від правди, а крім того, підозрював, що за всім цим стоять озерні люди й більша частина награбованого має осісти в їхньому місті, яке за днів його юності звалось Есгарот.

Вам буде важко в це повірити, але бідолашний Більбо справді був заскочений зненацька. Дотепер усі його думки та сили були зосереджені на тому, щоб дістатися до Гори й знайти вхід. Він ніколи не завдавав собі клопоту поміркувати ні як належить транспортувати скарби, ні, звісно, як доправити призначену йому частку до Торбиного Кута, що під Пригірком.

І тут у його душу закралася підозра: чи гноми також забули про ці важливі речі, чи вони весь час нишком підсміювалися з нього? От як впливають драконівські балачки на недосвідчених. Звісно, Більбо треба було остерігатися, але Смог був надто сильною натурою.

— Я казав тобі, — промовив гобіт, роблячи над собою зусилля, щоб залишитися вірним своїм друзям і відтягнути розв'язку, — що про золото ми думали в останню чергу.

Ми пройшли через гори та попід горами, водою та повітрям заради помсти. Безперечно, о Сможе Незмірно Багатий, ти мусиш розуміти, що завдяки своєму піднесенню нажив собі лютих ворогів!

Тепер Смог уже й справді реготав — то був приголомшливий регіт, який притис Більбо до долівки, а тим часом гноми в тунелі нагорі збилися до купи й уже думали, що для гобіта настав наглий і лихий кінець.

— Помста! — пирхнув дракон, і полиск його очей освітив залу від підлоги до склепіння, немов шарлатна блискавка. — Помста! Король під Горою мертвий — а де ж його кривні, які б наважилися мріяти про помсту? Гірїон, Володар Долу, мертвий, а його людей я пожер, як вовк овець. А де ж сини його синів, котрі б насмілилися наблизитися до мене? Я несу загибель скрізь, де забажаю, і ніхто не сміє стати супроти мене. Я подолав давніх воїнів, рівних яким не знайти в нинішньому світі. Але тоді я ще був молодий і тендітний. А тепер я старий і могутній, Злодію в Сутіні! — зловтішався він. — Моя броня завтовшки в десять щитів, мої зуби — мечі, мої кігті — списи, змах мого хвоста — удар блискавки, мої крила — ураган, мій подих — смерть!

— Я завжди думав, — перелякано пропищав Більбо, — що драконяче тіло знизу м'якше, особливо в ділянці — е-е — огруддя; але, поза сумнівом, той, у кого такі обладунки, подумав і про це.

Дракон одразу ж перестав вихвалитися.

— Твої відомості застарілі, — відрубав він. — І згори, і знизу я вкритий бронею із залізної луски та твердих самоцвітів. Жодне лезо не протне мене.

— Я міг би й сам про це здогадатися, — зітхнув Більбо. — Ніде не знайти рівного ясновельможному Смогові Непро-

Дж. Хау. Ілюстрація до повісті-казки Дж. Толкіна «Гобіт, або Туди і звідти»

никненному. Яка це розкіш — мати камізельку з добірних діамантів!

— Так, це й справді вишукано й чудесно, — підтвердив Смог, до смішного влещений.

Він не знав, що ще під час попередніх відвідин Більбо вже кинув оком на його незвичайний нагрудник і що гобітові кортіло роздивитися його зблизька, на що в нього були особливі причини. Дракон перекоотився на спину.

— Дивися! — наказав він. — Що ти скажеш на це?

— Приголомшливо! Довершено! Бездоганно! Запаморочливо! — вигукував Більбо вголос (...) — Що ж, я не смію довше затримувати увагу Вашої Величності, — промовив він, — і заважати такому необхідному для Вас перепочинку. Поні так просто не зловити — принаймні, думаю, не з першої спроби. І зломщиків — теж, — підпустив він шпильку наостанок, кинувшись навтьоки вгору по тунелю.

То була недоречна заувага, бо дракон вивергнув йому вслід страшенне полум'я — і, хоч як прудко тікав Більбо, йому не вдалося відбігти на безпечну відстань від почварної Смогової голови, яка пхалась у двері в нього за спиною. На щастя, уся голова не змогла протиснутися, але з ніздрів навздогін гобітові вихопився пекучий вогонь із парою, так що Більбо був близький до загибелі й наосліп побрів далі, ледве пересуваючи ноги від сильного болю та страху. Спершу він навіть тішився своєю дотепною бесідою зі Смогом, але припустившись помилки, одразу опам'ятався.

«Ніколи не глузуй із живих драконів, Більбо, дурню ти такий!» — мовив він сам до себе, і згодом це стало його улюбленою приказкою і навіть увійшло у фольклор. «Ти ще не спекався цієї пригоди», — додав він, і це також була суцця правда.

День хилився до вечора, коли він вибрався з тунелю і, перечепившись, упав на «порозі» непритомний. Гноми привели його до тьми та як могли заходилися гоїти його опіки, але минуло чимало часу, перш ніж волосся в нього на потилиці, як і хутро на п'ятах, повідростало знову: воно було обсмалене й попалене до самої шкіри. Тим часом друзі щосили намагалися підбадьорити гобіта та прагнули почути його розповідь, — особливо їм кортіло довідатися, чому дракон зчинив такий страшний шум та як Більбо врятувався.

Але гобіт був змучений та занепокоєний, тому їм ніяк не вдавалося витягти з нього бодай щось. Озираючись назад, він шкодував про деякі речі, які сказав драконові, і не горів бажанням їх повторювати. Поруч на камені сидів старий дрізд, схиливши голівку набік і прислухаючись до його слів. І ви тільки погляньте, у якому кепському настрої був Більбо: він підібрав камінець і пожбурих його в дрозда, який, утім, лишень відлетів і відразу ж повернувся на старе місце.

— Паскудний птах! — кинув Більбо сердито. — Не подобається він мені — здається, він нас підслуховує.

— Облиш його! — озвався Торін. — Дрозди добрі та приязні, а цей птах іще й дуже старий, можливо, він останній із давньої породи дроздів, які жили в цих краях, відколи їх приручили мої батько та дід. Це чарівні птахи, а до того ж довгожителі, — імовірно, цей дрізд — один із тих, котрі жили тут пару сотень чи й більше літ тому. Люди Долу навчилися розуміти їхню мову й посилати їх із звістками до озерних людей та деінде.

— Ну, то в мене знайдуться сякі-такі новини для Озерного міста, якщо він цього хоче, — процідив Більбо, — утім, не думаю, що там залишиться хтось, кого цікавитиме пташина мова.

— Що ж трапилося? — закричали гноми. — Ану, кажи швидше!

І Більбо розповів їм усе, що запам'ятав, і зізнався, що його непокоїть думка, ніби дракон багато про що здогадався з його загадок, не кажучи вже про поні, яких він поїв, і про сліди їхніх привалів, які помітив.

— Я певен: він знає, що ми прибули з Озерного міста й отримали там допомогу, і в мене погане передчуття, що наступний наліт він здійснить у тому напрямку. Заради всього святого, як би я хотів, аби з мого язика ніколи не зривалися слова про Вершника на діжці! Навіть сліпий кролик у цих краях одразу подумав би про озерних людей!

— Та годі вже, годі! Нічого не вдієш! Наскільки мені відомо, розмовляючи з драконом, важко не потрапити на слизьке, — намагався втішити його Балін. — Якщо хочеш почути мою думку, ти вчинив дуже добре — принаймні з'ясував дещо дуже корисне й повернувся до нас живим, а цим може

похвалитися далеко не кожний, хто перекинувся слівцем із таким драконом, як Смог. Це дарунок долі — знати, що в діамантовій камізельці старого Змія є гола латка.

Це повернуло розмову в інше річище, і гноми заходились обговорювати вбивства драконів — як історичні, так і невіргодні та міфічні, — а також різні види фехтувальних випадів, ударів, підсічок і різноманітні бойові прийоми й хитрощі, які ставали тоді в пригоді. Їхня спільна думка зводилася до того, що застати дракона сплячим — не так легко, як здається, і що край цій напасті покладе радше колючий чи ріжучий удар уві сні, ніж відчайдушна лобова атака. Дрізд уважно прислухався до їхніх балачок, а коли нарешті почали проглядати зорі, безшумно розправив крила та полетів геть. І доки вони балакали, а тіні подовжувалися, Більбо ставав дедалі похнюпленішим і його погані передчуття міцніли.

Урешті-решт він перервав гномів:

— Я певен, що тут дуже небезпечно, — заявив він, — і не бачу причин залишатися тут далі. Дракон спопелив усю зелень, до того ж уже поночіє і стає холодно. І я нутром чую, що він атакує це місце ще раз. Смог тепер знає, як я спустився до його підземелля, і можете не сумніватися, що він здогадається, куди веде тунель. У разі потреби він розтрощить цей схил на друзки, щоб перешкодити нам проникнути досередини, а якщо заодно знищить і нас — то втішиться ще більше.

— Щось Ви дуже похмуро налаштовані, пане Торбине! — відказав Торін. — Чому тоді Смог не завалив камінням нижній кінець тунелю, якщо він так прагне нас не пустити? Він цього не зробив, інакше б ми почули шум.

— Не знаю, не знаю, припускаю тому, що спочатку хотів спробувати заманити мене до свого лігва ще раз, а тепер, можливо, тому, що відклав це на потім, коли повернеться з нічного нальоту, або тому, що не хоче псувати власну спальню, — але я б не радив вам витрачати час на суперечки. Смог тепер може з'явитися будь-якої миті, і наша єдина надія — сховатись у тунель і зачинити двері.

Він говорив так палко, що гноми врешті його послушалися, хоча не поспішали зачиняти двері, — цей план здавався їм нерозважним, бо хтозна, як би їм вдалося (і чи вдалося б

узагалі) відчинити їх зсередини, а думка опинитися зачине-ними в приміщенні, єдиний шлях із якого пролягає через драконове лігво, їм не подобалася. До того ж усе було спокійно — і назовні, і в тунелі. Тож вони зручно вмостилися за напіввідчиненими дверима й балакали далі.

Мова зайшла про прикрі слова дракона про гномів. Більбо хотів би ніколи їх не чути чи принаймні переконатися, що гноми тепер не кривлять душею, заявляючи, ніби вони зовсім не замислювалися про свої дії після здобуття скарбів.

— Ми знали, що йдемо на відчайдушний ризик, — сказав Торін, — і зараз знаємо це. І мені все ще здається, що, коли ми здобудемо скарб, то матимемо вдосталь часу, щоб вирішити, що з ним робити. Стосовно Вашої частки, пане Торбине, запевняю: ми вам безмірно вдячні й ви відкладете собі одну чотирнадцяту, як тільки буде що ділити. Я поділяю Ваше занепокоєння щодо транспортних засобів і погоджуюся, що труднощі справді великі — ці краї не стали з плином часу менш дикими, радше навпаки, — але ми зробимо усе можливе й візьмемо на себе частину витрат на перевезення, коли настане слухна пора. Хочете вірте — хочете ні!

Тоді розмова перекинулася на сам скарб і на окремі предмети з нього, які пам'ятали Торін і Балін. Їм було цікаво, чи справді вони й досі лежать у підземеллі неушкоджені: списи, виготовлені для армій великого короля Тонкоруба (уже давно померлого), кожний із тричі гартованим вістрям і ратищем, майстерно оздобленим золотом, — але їх так ніколи й не передали королеві та не одержали за них платні; щити, змайстровані для давно померлих воїнів; велика золота чаша Трора, з двома ручками та викарбуваними й вирізьбленими на ній пташками та квітами, де пташині очі й пелюстки квітів — із самоцвітів; кольчуги, позолочені, посріблені та непробивні; кольє Гіріона, Володаря Долю, з п'ятьох сотень трав'янисто-зелених смарагдів, яке він віддав гномам як сплату за кольчугу, виготовлену ними для його старшого сина, рівної якій не бачив світ, бо вона була із чистого срібла й утричі міцніша за крицю. Але найпрекраснішим з усього був великий діамант, який гноми знайшли в надрах Гори, — Серце Гори, Дорог-камінь Траїна.

Дж. Хау. Ілюстрація до повісті-казки Дж. Толкіна
«Гобіт, або Туди і звідти»

— Дорог-камінь! Дорог-камінь! — бурмотів Торін у темряві, поклавши в напівдрімоті підборіддя на коліна. — Він був ніби куля з тисячею граней, сяяв, ніби срібло при світлі вогнища, ніби вода на сонці, ніби сніг під зорями, ніби дощ місячної ночі!

Проте жага скарбів, наслана чарами, уже відпустила Більбо. Він майже не прислухався до їхньої розмови. Гобіт сидів найближче до дверей, нашорошивши одне вухо на випадок якогось шуму ззовні, а другим намагаючись вловити крізь бурмотіння гномів найтихіші відлуння та порухи в глибині тунелю.

Пітьма густішала, і йому ставало дедалі неспокійніше.

— Зачиніть двері! — почав він благати гномів. — Страх перед драконом вивертає мені нутроці! Ця тиша лякає мене більше, ніж учорашнє ревище. Зачиніть двері, поки ще не пізно!

Щось у його голосі зачепило гномів за живе. Торін поволі струсив із себе сон, підвівся і вибив ногою камінь, який підпирав двері. Тоді гноми всі гуртом налягли на двері, і вони зачинилися з тріском і брязкотом. Замкова шпарина з внутрішнього боку безслідно зникла. Вони були зачинені.

І саме вчасно. Не встигли вони й трохи відійти в глиб тунелю, як схил Гори здригнувся від потужного удару, ніби то загрюкали тарани з вікових дубів, розгойдувані велетами. Скеля загула, стіни затріщали, і зі склепіння їм на голови

посипалося каміння. Не хочу навіть думати про те, що б трапилося, якби двері й досі були відчинені. Гноми та Більбо кинулися тунелем навтьоки, раді, що живі, а ззовні, з-за їхніх спин, долинав рев і грім Смогової люті. Дракон потрощив скелі на друзки, ударами свого величезного хвоста зруйнував кам'яну стіну — і їхня маленька наскельна тераска, і обпалена трава, і камінь, на якому сидів дрізд, і всіяні равликами стіни, і вузький карниз, і все-все зникло в мішанині уламків, а лавина колотого каміння покотилася зі скелі в тіснину.

Смог, виявляється, тишком-нишком покинув своє лігво, безшумно знявся в нічне повітря і важко та повільно, ніби почварна ворона, полетів за вітром довкіл Гори, сподіваючись захопити зненацька кого-небудь на західних схилах і розшукати вхід до тунелю, яким скористався злодій. Коли ж Смог нікого не помітив і нічого не знайшов, навіть там, де, за його здогадами, конче мав би бути вхід, — то й вибухнув гнівом.

Коли він дав волю своїй люті, йому стало легше й він вирішив, що із цього боку його вже не потурбують. Тим часом у нього виник план помсти.

— Вершник на діжці! — пирхнув він. — Твої ніжки придибали від річки — і, поза сумнівом, річкою ти й прибув. Мені незнайомий твій запах, але якщо ти й не з озерних людей, то все одно не обійшлося без їхньої допомоги. Вони ще мене пізнають і згадають, хто справжній король під горою!

Він шугнув у небо, весь у вогні, і полетів на південь, у бік Бистриці.

(Переклад з англійської Олени О'Лір)

- Що трапилося з Більбо та його друзями далі, ви дізнаєтеся, коли дочитаєте повість-казку до кінця.

Теорія літератури

Фéнтезі (з англ. *fantasy* — фантазія) — це літературні твори, дії яких відбуваються у вигаданому світі, сповненому надзвичайних чудес.

Магія та інші надприродні явища є головними елементами сюжету творів-фентезі. Часто в них діють міфологічні або фольклорні герої/героїні, які взаємодіють у вигаданому світі. «Батьком» фентезі в літературі вважають саме Дж. Толкіна, який створив дивовижний світ, де взаємодіють фантастичні істоти: гобіти, ельфи, гноми, дракон. У жанрі фентезі працюють і сучасні художники, кінорежисери, розробники відеоігор.

- Які твори зарубіжних та українських письменників і письменниць у жанрі фентезі ви читали? У чому їхня особливість?

Запитання та завдання

1. Про які події ідеться в цьому розділі?
2. Що ви дізналися про вдачу гномів? Чому вони самі не пішли до дракона?
3. Чому Більбо прийняв пропозицію піти до дракона за скарбами?
4. Як описано дракона в романі? Які в нього чарівні здібності?
5. Що уособлює дракон у повісті?
6. Як Більбо вдалося заволодіти чашею? Якими словами можна охарактеризувати його поведінку?
7. Прочитайте розмову Більбо та Смога. Як у цьому діалозі розкривається вдача героїв?
8. Про яку ваду дракона дізнається Більбо? Чому ця інформація є важливою для гномів?
9. Чому гноми визнали Більбо ватажком? Як він змінився після складних випробувань?
10. Чи можете ви навести приклади, коли вам довелося проявити сміливість і винахідливість у певній життєвій ситуації?
11. Які емоції викликала у вас кінцівка розділу? Спрогнозуйте, як будуть розвиватися далі події в повісті.

Пауль Маар

(Нар. 1937 р.)

Популярний німецький дитячий письменник, драматург, ілюстратор.

Пауль Маар народився в 1937 р. в м. Швайнфурті (Німеччина). Хлопець рано залишився без матері й виховувався в родині дідуся. З дитинства любив читати та малювати улюблених персонажів. Після закінчення гімназії вступив до Державної академії мистецтв. Пізніше працював учителем малювання. З 1976 р. повністю присвятив себе письменницькій творчості.

Книжками П. Маара захоплюються як діти, так і дорослі. Кумедні ситуації, у які потрапляють його герої та героїні, їхні пригоди, радість і довіра у творах роблять їх цікавими. Автор переконує, що дружня підтримка може впоратися з будь-якою бідою, урятувати від негараздів.

Перша книжка П. Маара «Собака з татуюванням» вийшла друком у 1967 р. Він написав її для своїх дітей.

Найвідоміші книжки письменника — це серія казкових повістей про Суботика — руденького чоловічка з п'ятачком, який приносить повний безлад у життя пана Пляшкера.

Першу книжку про Суботика — «Що не день, то субота» — було надруковано в 1973 р. Другу — «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу» — у 1980 р. Усього П. Маар написав шість книжок про Суботика.

Одним із головних героїв цих творів є пан Пляшкер. Його тихе, розмірене життя змінюється з появою дивовижної маленької істоти із цупкою рудою шерстю, у якої замість носа — хоботець, а обличчя — усе в синіх цятках, за допомогою яких можна здійснювати бажання. Адже Суботик заявив пану Пляшкеру: «Ти мій тато!» Чоловік був приголомшений таким зізнанням, але потім зрозумів, що ця зустріч — найкраще, що могло з ним статися, тому що щастя, на думку автора, це передусім любов і підтримка рідних людей.

Пан Пляшкер чекає на повернення несподіваного фантастичного сина кожної суботи, адже той з'являється тільки в цей день: дає поради, допомагає, а потім знову раптово зникає. У повісті «*Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу*», яку ми вам пропонуємо прочитати, Суботик дарує пану Пляшкеру незвичайну машину, яка здійснює всі бажання. Чоловік був у захваті від подарунка. Але чи став він від того щасливішим? Яким було останнє бажання пана Пляшкера, яке виконав Суботик? Ви дізнаєтеся про це, коли прочитаєте цю повість. Сподіваємося, що незвичайний фантастичний герой Суботик стане й вашим другом.

**МАШИНА
ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ БАЖАНЬ, АБО СУБОТИК
ПОВЕРТАЄТЬСЯ В СУБОТУ**

Повість
(Скорочено)

Другий розділ

Машина для здійснення бажань любить точність

У неділю пана Пляшкера розбудив спів Суботика, який прикріпив до порожньої рами столу скатертину так, що вийшов гамак.

Аж тепер пан Пляшкер уперше роздивився Суботика. Той був на вигляд такий самісінький, як і тоді, коли пан Пляшкер уперше зустрів його на вулиці: хоботець, усе обличчя в синіх цятках, а спина густо вкрита цупкою рудою шерстю. У всій своїй красі він сидів у гамачку зі скатертини й усміхався панові Пляшкеру.

— А де, власне, ти подів свій водолазний костюм? — запитав пан Пляшкер.

— Якби ж він хоч був смачний! — відповів Суботик, аж здригнувшись від огиди. — На жаль, гума надто в'язка штука. Колись мені, щоправда, трапилися гумові шлейки до штанів, ті смакували чудово! Але ж вони були старі-старі й зовсім ослаблі.

— Так. Отже, водолазного костюма вже немає, — сказав пан Пляшкер. — Та гаразд, я ж знаю, що нам не потрібно йти заради нього в універмаг. Маючи в хаті Суботика, мені досить

буде лише придумувати бажання, аби щось добути! Отож я і починаю: бажаю гарний, новий, блакитний водолазний костюм!

— Справді, тату? — здивувався Суботик.

Але через те, що нічого не сталося, пан Пляшкер повторив трохи вже нетерпляче:

— Хочу гарний, новий, блакитний водолазний костюм!

— Цілком вистачило б одного! — похитавши головою, мовив Суботик. Тієї ж таки миті в нього з обличчя зникли дві сині цятки. Зате на панові Пляшкерові поверх піжами з'явилися два водолазні костюми.

— А це що за дурниці? — розсердився він і мерщій розшморгнув замок-«блискавку» на верхньому костюмі: аж у трьох одежах йому стало занадто жарко.

— Чого — дурниці? — не зрозумів Суботик. — Не дурниці, а два нові, гарні водолазні костюми, як Ви й забажали. Дивіться, ось навіть ціну вказано: триста дев'яносто вісім марок!

— Не хочу я ніякого водолазного костюма! — розсердився пан Пляшкер. — А двох — і поготів!

— То навіщо ж Ви їх забажали?

— Я хотів один водолазний костюм — тобі, це ж ясно, як білий день! А зовсім не два, — не вгавав пан Пляшкер, силкуючись виборсатись з обох костюмів. (...) — Тоді починаю все спочатку: хочу, щоб на Суботикові був гарненький, новий, блакитний водолазний костюмчик!

Тільки-но він це сказав, на обличчі в Суботика поменшало ще на одну синю цятку, зате він тепер гойдався в «гамачку», одягнений у водолазний костюм.

— Шик! — захоплено сказав Суботик, то розшморгуючи, то зашморгуючи «блискавку». — Завтра в універмазі тільки свиснуть, як побачать, що бракує трьох костюмів.

Пан Пляшкер злякано втупився в Суботика.

І. Петеліна. Ілюстрація до повісті П. Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу»

— Що-що? — скрикнув він. — Чи не хочеш ти сказати, що це костюми з універмагу?

— Ну, звідкись же вони та мають узятися, — відповів Суботик. — Хіба ж Ви не бачили етикеток із ціною? Там же вказано й назву універмагу.

— Що ж мені тепер робити із цими двома водолазними костюмами? — забідкався пан Пляшкер, згріб їх із підлоги й запхнув у шафу. — Уяви-но собі, як пані Моркван післязавтра прочитає в газеті, що з універмагу вкрадено водолазні костюми, і знайде два тут, у мене в кімнаті! Вона ж подумає, що я злодій! А як знайде ці костюми в моїй шафі, то підозрюватиме мене ще дужче, бо тоді здаватиметься, що я їх туди сховав!

— А Ви ж таки їх сховали, тату.

— Але я вже знаю, як лихові зарадити! Добре, що це мені так швидко спало на думку. Увага! Я хочу, щоб ці костюми знов опинилися там, звідки з'явилися!

Тільки-но він це сказав, як у Суботика з обличчя де й ділися три сині цятки. А слідом за ними наче вода зміла три водолазні костюми: спершу один, потім другий і нарешті третій — Суботиків.

— Ох, як шкода! — зойкнув Суботик і поглянув на своє голеньке черевце.

— Чого ж і твій костюмчик також зник? — обурився пан Пляшкер. — Треба ж було тобі твій залишити, щезнути мали два зайві!

— Я ж Вам уже пояснював, тату: Вам треба точніше висловлювати свої бажання. Не кажіть: «водолазні костюми», якщо маєте на думці лише два з усіх.

Пан Пляшкер опустився на краєчок ліжка.

Виявляється, із цими бажаннями не все так просто, як він собі думав. Він хвильку подумав, а тоді сказав:

— Я хочу, щоб на Суботикові знову був цей гарненький, новенький, блакитний водолазний костюмчик! (...)

Ще одна синя цятка зникла із Суботикового обличчя, зате він тепер вдоволено гойдався у своєму «гамаку», одягнений у блакитний водолазний костюм.

Пан Пляшкер побачив, що цього разу вийшло до ладу. Тому відразу додав:

— Крім того, я хочу, щоб стілець знову став цілий. Дуже добре! А ще я хочу, щоб стільниця знову щільно вляглася на столі і...

— Тату, тату, постривайте! — загукав Суботик здушеним голосом. — Як же мені тепер вибратися звідси?!

Пан Пляшкер остовпів: його стіл стояв накритий новенькою стільницею, але Суботик мов здимів! Пан Пляшкер нахилився й заглянув під стіл.

Суботик у своєму «гамаку» завис поміж ніжками столу так, що ледве міг поворухнутися, затиснутий стільницею.

— Ох, пробач! — сказав пан Пляшкер і мерщій додав: — Я хочу, щоб стільниця знову злетіла зі столу!

Задиханий Суботик вибрався зі свого «гамака», висмикнув скатертину й став із нею біля столу.

— Ну, тепер кажіть бажання, тату, — озвався він.

— Хочу, щоб стільниця знову міцно вместилася на столі, — сказав пан Пляшкер, уважно простеживши, як стільниця повернулася на місце й щільненько вклалася на стіл.

— Отак! А тепер застелимо, — сказав Суботик і вже хотів був чепурненько застелити стіл.

— Ні, це зроблю я, — вихопився пан Пляшкер, якому чимраз дужче подобалося загадувати бажання. — Хочу, щоб стіл знову був гарненько застелений скатертиною.

Він з утіхою дивився, як скатертина легесенько майнула на стіл.

— Любо глянути! — сказав пан Пляшкер. — А тепер я хочу, щоб не вмиватися самому, а щоб мене вмилі! Та не такою ж холоднючою водою! Хочу, щоб мене вмивали теп-

І. Петеліна. Ілюстрація до повісті П. Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу»

ленькою! Отак добре! А тепер хочу, щоб мене втерли. Та гарненько втерли! Отак, а тепер нехай мене поголять! О, а зараз — щоб я вже був одягнений!

Пан Пляшкер подивився на себе: він сидів скраю на ліжку в синьому костюмі.

— Та не в костюм! — вигукнув він. — Це занадто вже вродисто. Хочу, щоб костюм знову сховався в шафу! Убраним я хочу бути так. У мою білизну! Правильно! У мою червону картату сорочку. Дуже добре! А тепер мої плісові штани, брунатні, у рубчик. Отак. Тепер — ліву шкарпетку, праву шкарпетку й нарешті черевики. Дуже добре, просто чудово! Я в захваті!

Проте Суботик зовсім не був у захваті. Навпаки, обличчя в нього було вельми заклопотане.

— У чому річ? Я щось не так зробив? — спитав пан Пляшкер.

— Та ні, тату. Тільки чи помітили Ви, скільки вже цяток використали на свої бажання? Двадцять чотири. Двадцять чотири цяточки за дванадцять хвилин! Тобто дві цятки за кожну хвилину. Якщо Ви й далі загадуватимете бажання в такому темпі, то за чотири хвилини й тридцять секунд із мого обличчя щезнуть геть усі цятки. Може б, залишити кілька для поважніших бажань?

— Правда твоя, правда, — злякано сказав пан Пляшкер. — А я про це й не подумав. Тепер нам саме час запустити машину для здійснення бажань, бо використаємо останню твою цяточку, а машина не працюватиме. (...)

— Треба негайно випробувати машину, — вирішив пан Пляшкер. — Я вже просто не витримую! Тільки що ж мені забажати?

Він поставив важіль на «увімкнено» та замислився. Лампочка швидко-швидко забликала.

— Хочу цілу купу грошей, — сказав пан Пляшкер.

— А куди? — прошепотів Суботик. — Треба сказати, куди саме Ви замовляєте гроші, бо вони опиняться десь-інде.

— А-а! Хочу цілу купу грошей сюди, у цю кімнату!

Машина глухо загула, і червона лампочка перестала блимати. Пан Пляшкер роззирнувся. На столі коло машини лежала п'ятимаркова монета, якої там доти не було. На стільці він побачив двадцятимаркову банкноту, під столом на килимі ще три.

— Оце й усе? — трохи розчаровано спитав пан Пляшкер. — Оце така купа грошей? — Він підняв із килима на підлозі під столом три грошові купюри й розглянув їх. — Три десятидоларові купюри! І що ж мені робити з американськими грішми?

— Це, безперечно, не все. Треба тільки пошукати, — сказав Суботик. — Ось, дивіться, у черевіку сім монет по п'ятдесят італійських лір. А отут у книжці — сто рублів! А зазирніть у люстру — тут вісім швейцарських франків і десятимаркова купюра! А отут у вазі — чотирнадцять динарів! Отож буде вам ціла купа грошей, треба лишень позбирати їх усі.

— Я вже бачу, що знову не дуже точно висловив своє бажання, — сказав пан Пляшкер. — Спробую-но ще раз: хочу, щоб отут на стільці стояв кошик для білизни, повний наших рідних грошей!

Машина знову глухо загула, лампочка заблимала — і враз на стільці перед паном Пляшкером з'явився повнісінький білизняний кошик дрібняків.

Пан Пляшкер розсердився.

— Знову не те! — забурчав він. — Хіба ж я можу піти до крамниці й розплачуватися за куплене дрібними грішми? Треба мені сісти й гарно поміркувати, щоб придумати нове бажання.

Він хотів стягти важезний білизняний кошик зі стільця, але кошик перекинувся — тисячі дрібних монет порозкочувалися по всій кімнаті. Неприязно озираючи розсипані на підлозі дрібняки, пан Пляшкер промимрив:

— Тепер, Пляшкере, кидай усе та наводь тут лад!

Потім він став перед машиною для здійснення бажань і мовив:

— Я хочу, щоб оцей дурний білизняний кошик зник із кімнати разом з усіма цими грішми! Зараз-таки!

Машина знову глухо загула й заблимала червоною лампочкою, білизняний кошик щез так само враз, як і з'явився, а з ним разом — усі марки, долари, рублі, динари — одне слово, геть усі ті гроші, що були в кімнаті.

Потім червона лампочка погасла й важіль, легенько клацнувши, автоматично вказав на позначку «вимкнено».

— Та що це знову таке? — роздратовано сказав пан Пляшкер.

— Мабуть, машина перегрілася, — мовив Суботик. — У таких випадках вона автоматично вимикається для перепочинку. Більше трьох бажань за такий короткий час неспроможна виконати й найкраща машина.

— А скільки їй треба часу для перепочинку? — запитав пан Пляшкер.

— Цього ніколи неможливо визначити заздалегідь, — відповів Суботик. — Десь так від дев'яти хвилин до дев'яти годин.

— Дев'ять годин? Ну, я не збираюся стільки сидіти над машиною і чекати. Ходімо десь поїмо. А поки повернемося, вона, може, устигне перепочити (...).

Якийсь час обидва мовчки йшли вулицею. Аж раптом Суботик зупинився.

— Дивіться, тату, там щось написано про «страви». Зайдемо туди? — запитав він і прочитав по складах: — «Ви-шу-кани стра-ви».

Пан Пляшкер поглянув на будинок і нерішуче похитав головою.

— Це буде занадто дорого для таких людей, як ми, — сказав він за хвилю.

— Як то? У Вас же сьогодні всі кишені повні грошей!

— Сказати правду, у таких аристократичних ресторанах я ще ніколи не був. Для мене він аж надто шикарний, — признався пан Пляшкер.

— Занадто шикарний? Ну, то ми трохи пошикуємо, — сказав Суботик і шаснув за скляні двері. (...)

Кадр із кінофільму «Рудий П'ятачок»
(реж. Б. Вербонг, Німеччина, 2001)

Хоча в залі за багатьма столами сиділо чимало людей, було тут тихо. (...) Це таки справді був шикарний ресторан.

— Дивіться, тату, вони тут уже святкують Різдво! — вигукнув Суботик і показав на запалені свічки.

Кілька відвідувачів на мить перервали свою трапезу й здивовано подивилися на Суботика. (...)

Пан Пляшкер почервонів і швидко сів коло Суботика.

— Цить! — прошепотів він. — Не галасуй! Так не роблять!

— Як не роблять?

— Не розмовляють так голосно, — пошепки пояснив пан Пляшкер. (...)

Суботик підвівся зі стільця та із цікавістю роздивлявся відвідувачів ресторану.

— А чого це не можна розмовляти, як вони їдять? Хіба вони їдять вухами? — голосно допитувався він.

— Ц-цить! — удруге просичав пан Пляшкер і силоміць посадив Суботика на місце. — Будь ласка, сиди спокійно!

Дуже шикарний офіціант у чорному фраку підійшов до їхнього столика так швидко, як йому лише дозволяла його шикарність.

— Чи можна поцікавитися, що привело вас сюди? — неохвально розглядаючи Суботика та його водолазний костюм, запитав він. — Якщо вам хочеться поплавати, то йдіть краще до міського басейну. А це ресторан.

— Ми знаємо, — зніяковіло сказав пан Пляшкер. — Ми... ми б хотіли трохи попоїсти.

— Трохи? Ні, дуже багато, — уточнив Суботик. — У мого тата є гроші. Хочеш подивитися?

— Годі, будь ласка! — звелів пан Пляшкер.

— Як Ви так хочете, — сказав Суботик та ображено замовк.

— Зачекайте хвилинку, — мовив офіціант і підійшов до іншого офіціанта. Вони про щось пошепотілися, раз у раз поглядаючи на Суботика та на пана Пляшкера.

— Мабуть, радяться про те, як нас непомітно витурити, — прошепотів до Суботика пан Пляшкер. — Ось зараз він нам скаже, що цей столик хтось замовив раніше.

Офіціант повернувся до них.

— На жаль, цей столик замовлено раніше, — сказав він. — Чи можу я запропонувати шановному панству пересісти за он той столик?

— Можеш, — великодушно дозволив Суботик. — Сподіваюся, твоє панство його вподобає. Бо цей столик такий маленький, нам і самим тут мало місця.

І він почав із цікавістю роззиратися: де ж те «шановне панство»?

— Та це ж він нас так величає, — прошепотів пан Пляшкер і підвівся.

— А, нас! А я і не знав, що я — «панство», — запишався Суботик і з підскоком подався за паном Пляшкером до невеличкого столика, що стояв у такій собі ніші, тому іншим відвідувачам його майже не було видно (...).

Офіціант приніс два меню. То були просто-таки цілі книжки! Такі товсті, мов хрестоматії для восьмого класу середньої школи (...).

— Та ці карти — чудова страва! — сказав Суботик, коли офіціант тицьнув меню йому в руки, і хоробро відкусив шматок «карти». — На смак добряча, тату! Натуральна шкіра з пергаментним папером! Бракує лише щіпки солі, — промимрив він, жуючи.

— Що-о ж ти оце робиш?! — нестямно закричав «шикарний» офіціант. — Як... як ти смієш?!

— Ох, я ж порушив правила, — знітився Суботик. (...) — То що ж я зробив не так? — спитав він. — А, згадав, згадав: я ж почав їсти меню руками, а треба було взяти виделку й ніж! (...)

— Ножем і виделкою?! Тільки цього бракувало! — розлючено гукав офіціант.

Кадр із кінофільму «Рудий П'ятачок» (реж. Б. Вербонг, Німеччина, 2001)

— Ну, то що ж тоді не так? — уголос розмірковував Суботик. — А, вже знаю: мабуть, це був десерт, а я їв його як закуску.

— То ти ще підніматимеш мене на глузи?! — заверещав офіціант і замахнувся на Суботика серветкою, що доти висіла в нього перекинута через руку.

Суботик зміряв його з голови до ніг уважним поглядом.

— Ні, — мовив він, — я тебе не підніму, ти заважкий для мене.

Аж тепер утрутився пан Пляшкер.

— Ти його не зрозумів, — пояснив він Суботикові. — Офіціант не те має на увазі. Він має на увазі, що, може, ти... хочеш водити його за носа, розумієш?

— За носа? Тут, у ресторані? Ну, якщо можна... — зрадів Суботик і підвівся.

— Тільки наважся! — пригрозив офіціант.

— А де ж тут можна важитися? Та й навіщо? — розгублено сказав Суботик.

— Коли не вмієш пристойно поводитися, тобі тут нічого шукати, зрозумів? Нічого шукати!

— Як же це? Сам не даєш із тобою поволоводитися за носа, ще й кричиш, — сказав Суботик. — А ось що мені тут шукати, я справді не знаю. Хіба ти щось заховав?

— Не смійся, бовдуре, не смійся! — гукнув розчервонілий із люті офіціант і погрозово підняв догори вказівний палець.

— Не бійся, я не сміюся. Мені й без сміху весело, — утихомирював його Суботик. — А ось тебе можна б трохи й посмішити, бо ти якийсь зовсім невеселий.

Тієї миті до розмови втрутився відвідувач, що сидів за сусіднім столом:

— Шефе, та витуріть нарешті цих двох типів у три шиї, а тоді принесіть мені мій паштет! Я вже двадцять хвилин чекаю!

Його дама енергійно підтакнула:

— Власне, як таких сюди пускають і ще й садять їх за стіл? — нервово мовила вона. — Я негайно поговорю з адміністратором!

— Вам зовсім не треба звертатися до адміністратора, ласкава пані, я і сам із ними впораюся, — запевнив офіціант і вклонився.

— Пішли звідси мерщій, поки нас не вигнали силоміць, — сказав Суботикові пан Пляшкер і підвівся, збираючись іти. — Тут ми не дуже любі гості.

Офіціант кинувся за ними навздогін.

— Хвилиночку! — вигукнув він. — Ну ні, так просто ви звідси не вислизнете! За меню ви забули? Обидві карти коштували щонайменше тридцять марок.

Пан Пляшкер сягнув до кишені піджака та вклав у руку офіціантові цілий жмут двадцятимаркових банкнот.

— Ось, — мовив він недбало. — Купите собі нові меню. У золотій оправі й зі срібними аркушами.

Побачивши стільки грошей, офіціант витріщив очі.

— Може б, ви все ж таки zostалися? Отам спереду, здається, вільний премиленький кутовий столик, — квапливо сказав він. — Не сприймайте так трагічно це маленьке непорозуміння. Адже це був просто жарт, еге ж?

— Ні, дякую, ми йдемо! — звисока мовив Суботик. — Цей ресторан для нас занадто кошмарний.

— Шикарний, — виправив пан Пляшкер, і вони із Суботиком, задерши голови, покинули негостинний заклад.

Десь так метрів за сто попереду вони побачили край дороги ятку, де продавали ковбаски.

— Ви що, хочете там пообідати? — запитав Суботик, коли пан Пляшкер рішуче рушив туди.

— Дай лише мені поглянути, — відповів пан Пляшкер, зупинившись коло ятки.

— Чи не купили б Ви одну ковбаску? Доброго-предоброго вам вечора, — сказав продавець і всміхнувся панові Пляшкеру із Суботиком. — Я саме зібрався зачинятися. Щось не дуже торгується сьогодні ввечері. Як бажаєте, то кину для вас ще одну на гриль.

— Та он у вас є готові, — сказав Суботик.

— Е, ці вже пересохли, та й вони трохи припалені. Я їх і собаці своєму не подам, — відповів продавець.

Кадр із кінофільму «Рудий П'ятачок»
(реж. Б. Вербонг, Німеччина, 2001)

— Та нормальні ковбаски. Беремо дві, — вирішив пан Пляшкер.

— Справді? — вражено вимовив продавець (...) — Ну, якщо ви неодмінно бажаєте саме ці... Я можу продати їх вам трохи дешевше, — сказав продавець, зняв дві пригорілі ковбаски з гриля дерев'яними щипцями й поклав на дві картонні тарілки. (...)

Покинувши враженого продавця ковбасок, пан Пляшкер відніс тарілки до маленького столика біля ятки, поставив їх там, нахилився до Суботика й сказав стиха:

— Бачу, у тебе ще залишилися на обличчі дві цятки. Одну ми зараз використаємо. Ти ж пам'ятаєш чоловіка й жінку, що ображали нас у ресторані?

— Та звісно, — відповів Суботик. — А що?

— Увага! Я хочу, щоб усі страви, що замовлені й ще будуть замовлені тими двома, стояли тут перед нами на оцьому столику, а там, у ресторані... — Він схилився ще ближче до Суботика й далі промовив йому на вухо.

— Добре, тату! Клас! — сміючись, вигукнув Суботик.

І враз з його обличчя зникла передостання цятка, а на столі перед ними де не взялося сім страв, супниця, три мілкі та чотири глибокі тарілки. Пан Пляшкер почав із супу з трюфелями, а тоді всмак порозкошував лососевим шніцелом у винній підливі. Суботик спочатку їв теплий паштет із качиною печінки із чебрецевим цвітом, а тоді перейшов до запеченої спаржі. Після куріпки з кучерявою капустою пан Пляшкер зробив коротку перерву, якою скористався Суботик, і сам поїв усі морожені персики в сиропі. Та пан Пляшкер тим не журився: він не менше від персиків полюбляв салат.

А за кілька вулиць звідти в ресторані клопотався офіціант, намагаючись виконати замовлення відомої вже нам подружньої пари.

— Чи ви знаєте, що ми чекаємо вже пів години? — люто пробурчав чоловік.

— Та де там пів години! Ми сидимо вже тридцять п'ять хвилин! — обурилася жінка.

— Ну, бачите, усяку добірну страву готують не за хвилину. А ви ж замовили кілька наших особливо вишуканих страв, чи не так? Але ваше чекання буде щедро винагороджене! — промовив офіціант.

Обоє нетерпляче спостерігали, як він підкотив до них невеличкий сервірувальний візок. Зверху на ньому стояла на підігрівальниці велика овальна таця, накрита високою срібною кришкою.

Офіціант узявся за кришку обома руками й поволі, урочисто її підняв.

— То як, чи дуже забагато я наобіцяв? — запитав він і переможно подивився на подружжя, сподіваючись оплесків захвату.

Та з виразу облич обох клієнтів офіціант помітив: щось негаразд! Він так і скам'янів: під срібною кришкою на великому срібному тарелі в бридкій приправі з кетчупу, гірчиці й майонезу плавали на двох розм'яклих картонних тарілках дві напівзгорілі ковбаски.

(Переклад Євгенії Горевої)

Запитання та завдання

1. Чому головного героя повісті звать Суботиком?
2. Які прізвиська мають інші герої та героїні твору? У чому їхня особливість?
3. До якого світу вони належать: до реального чи фантастичного?
4. Знайдіть опис Суботика. Чим привертає увагу його зовнішність?
5. Що особливого є в його поведінці?
6. Як Суботик ставився до пана Пляшкера? Чому він подарував йому машину для здійснення бажань?
7. Які бажання пана Пляшкера виконувала машина? Що саме у вас викликало сміх, коли ви читали про здійснення цих бажань?
8. Чому машина не завжди правильно виконувала бажання пана Пляшкера? До яких наслідків це призводило?
9. Чи можна вважати пана Пляшкера розсудливою людиною? А Суботика?
10. Як поведив себе Суботик у ресторані?
11. Чому Суботику не сподобався цей шикарний заклад? Як він його назвав?
12. Розкажіть, як пан Пляшкер і Суботик помстилися чоловікові й жінці, які образили їх у ресторані?
13. Чи хотіли б ви мати машину для здійснення бажань? Обґрунтуйте відповідь.

Сьомий розділ Остання цятка

Уранці наступного дня не Суботик, як завжди, збудив пана Пляшкера, а пан Пляшкер розколошкав Суботика своїм лементом:

— Ой лишенько! Ой горенько!

Суботик, кліпаючи сонними очима, роззирнувся по кімнаті. Пан Пляшкер, уже вдягнений, стояв коло машини для здійснення бажань, тримаючи над нею кишенькове дзеркальце так, що в ньому відбивалась її внутрішня частина, і раз у раз скрушно хитав головою.

— Хоча я і нічого не тямлю в машинах... — почав він, помітивши, що Суботик прокинувся.

— Щира правда, — підтвердив той. — Я це зрозумів ще під час поїздки Вашим автомобілем.

— ...Але я добре розумію те, що оце бачу на власні очі: тут уже не можна нічого зробити, — вів далі пан Пляшкер. — Усередині все перегоріло й розплавилось!

— А може, нам залити оцтом цю машину, а тоді випробувати ще раз? — сказав Суботик.

— Оцтом? Зазвичай машину змащують... — Пан Пляшкер завагався. — Машинною олією.

— Так, так, мабуть-таки, олією буде краще, — уголос розмірковував Суботик.

— То чим же заливатимемо? Оцтом чи олією?

— Найкраще буде залити й оцтом, і олією та всипати трохи солі, — запропонував Суботик.

Кадр із кінофільму «Рудий П'ятчок»
(реж. Б. Вербонг, Німеччина, 2001)

— Та це ж... це нічого не зарадить!

— Хтозна. А може, просто ніхто ще не випробував такого способу? Ви ж самі сказали, що з машиною вже нічого не вдієш. Отож ми більше їй і не зашкодимо. Гірше, ніж є, не зробимо!

— Правду кажеш, — погодився пан Пляшкер і подався на кухню.

Пані Моркван сиділа біля кухонного столу й снідала. Вона здивовано підвела очі, коли пан Пляшкер став у дверях.

— Ну, сьогодні Ви раненько схопилися, — сказала вона, жуючи. — І чого? Ви ж маєте відпустку.

— Еге ж, еге ж, — нервово відповів пан Пляшкер. — Мені треба оцту й олії. Ви не могли б позичити?

Пані Моркван на мить припинила жувати.

— Оцту й олії? — перепитала вона протягло. — Так рано? Хочете приготувати салат? То чого б Вам не зробити його тут, на кухні?

— Ні, який там салат! — квапливо сказав пан Пляшкер. — Я... я хочу зробити певну спробу.

Пані Моркван підвелася і, хитаючи головою, обійшла навколо столу.

— Спробу! Яку спробу? — спитала вона.

Замість відповіді пан Пляшкер лише ніяково знизав плечима.

— Ну, якщо вже Вам так дуже треба... Ось, візьміть, — сказала пані Моркван і подала йому пляшечку з оцтом і другу — з олією. Пан Пляшкер узяв їх і хотів був піти з кухні, але пані Моркван зупинила його. — А коли навідається Ваш приятель? — спитала вона. — Як приїде, то може спокійнісінько зазирнути й до мене!

Кадр із кінофільму «Рудий П'ятачок»
(реж. Б. Вербонг, Німеччина, 2001)

— Я йому скажу, — відгукнувся пан Пляшкер, уже виходячи. — Боюся тільки, що він найближчим часом не приїде.

— Він дуже чемний чоловік, — сказала пані Моркван, зачинивши за паном Пляшкером двері.

Суботик уже нетерпеливився:

— Ви все роздобули?

— Ось оцет, олія та сіль.

— Що ж, тоді вперед, — сказав Суботик, виліз на стіл, спочатку вилив у машину олію, потім оцет і нарешті сипнув у розтруб добру жменю солі.

Коли оцет розплився всередині корпусу, машина почала потріскувати, над нею злетіли іскри, і слабенько забликала червона лампочка.

— Щось зрушилося з місця! — захоплено вигукнув Суботик. — Тепер загадуйте їй бажання, тільки швидко!

Пан Пляшкер схвильовано став перед машиною.

— Я хочу, щоб Суботик завжди... Ні, не так! Може, знов усе піде косо-криво... Треба спершу випробувати, чи вона справді працюватиме. Отже: я хочу, щоб отут, на цьому столі, з'явилася стомаркова купюра!

Машина жахливо застогнала, загарчала й закректала, червона лампочка забликала із шаленою швидкістю, і на столі справді з'явилася грошова купюра. Пан Пляшкер швиденько поставив перемикач на «вимкнено».

— Справжні гроші! Машина знову працює! — мало не підскакував він із радощів. — Я так потерпав, що вона видасть не купюру, а якусь кучугуру абощо. Вона працює, яка краса!

Суботик оглянув гроші.

— Радійте, татку, та не дуже, — сказав він. — Щоб не зовсім розчарувалися. Краще придивіться гарненько до цієї купюри!

— А що таке? Купюра як купюра, ніяка не кучугура, не... О господи, та це...

— Купюра в тридцять чотири марки! — закінчив за нього Суботик. — А за купюру в тридцять чотири марки ніде нічого не купиш, бо такої купюри насправді ж немає!

— Ось і кінець моїм радощам! — пригнічено сказав пан Пляшкер. — А проте спробую ще раз. Зроблю так, як учора. Загадаю їй ще щось!

Він знов увімкнув машину й сказав у розтруб:

— Я хочу, щоб отут на столі лежала купюра в сто марок!

Машина застогнала й завищала, потім він вимкнув її та із жадібною цікавістю поглянув на стіл.

Однак там не було сподіваної купюри в сто марок.

Зате під столом лежав рятувальний круг.

Суботик зневірено похитав головою.

— Плавальний круг! Ну, це вже вона до решти зсунулася з глузду! — сказав він. — Найліпше буде викинути її на смітник!

— Ні! — не погодився пан Пляшкер. — Навіть як вона вже не виконуватиме жодних бажань, то принаймні видаватиме всілякі несподіванки.

Він увімкнув машину й сказав голосно та виразно:

— Я хочу, щоб моє крісло літало!

— Навіщо Вам здалося таке крісло? — запитав Суботик.

— Та не треба мені аніякого літаючого крісла! Я просто хочу подивитися, що вона тепер зробить, — пояснив пан Пляшкер і вимкнув машину.

Обидва втупилися поглядами в крісло. Та воно стояло непорушно. Вони роззирнулися по кімнаті. У ній нічого не змінилося.

— Може, вона цього разу взагалі не... — почав був пан Пляшкер. Аж це увагу його привернув гучний гамір на вулиці. Вони із Суботиком підбігли до вікна й визирнули надвір. Там край тротуару зібрався невеликий гурт людей. У центрі його стояв якийсь чоловік. Він щось збуджено говорив, вимахуючи руками. Пан Пляшкер відчинив вікно.

— Що там таке? Сталося щось? — гукнув він.

— Цей добродій каже, ніби його авто щойно поїхало кудись без нього! — сміючись, відгукнулася якась жінка.

— Іноді й таке буває, — мовив пан Пляшкер, не моргнувши й оком, і зачинив вікно. — Щоразу веселіше, — сказав він до Суботика. — Ану, лише забажаймо ще чогось!

— Не знаю, — завагався Суботик. — Адже невідомо, що з того вийде...

— Ну, щось та вийде, — не побоївся пан Пляшкер. — А може, вона тим часом прийшла до тями й знову працюватиме нормально. Адже це так здорово! Увага! Я хочу, щоб тут у кімнаті з'явився розкішний сніданок!

І вимкнув машину.

У кімнаті нічого не сталося. Зате з кухні враз почувся зойк, а тоді поклик пані Моркван:

— Пане Пляшкере! Пане Пляшкере!

Пан Пляшкер метнувся на кухню.

— Це Ваша робота! — зустріла його безтямним криком господиня. — Мабуть, знов одна з Ваших знаменитих несподіванок, еге ж? Ото Ви й хотіли замилити мені очі Вашим оцтом та олією, щоб знову встругнути якусь дитячу витівку, еге ж?! Пан Вівторакус ніколи такого не зробив би! Ніколи у світі!

— Та що ж... Чого ж... Я нічого не знаю, — заникувався пан Пляшкер.

— О, Ви, крім усього, ще й лицемір! — обурилася пані Моркван. — А що оце таке? А оце що, га?

Вона розчинила обоє дверцят кухонної шафи. Усі полицки там були вщерть напхані вареними спагеті.

— Спагеті! — простогнав пан Пляшкер. — Тисячі варених спагеті!

— Тисячі? Ні, мільйони! — вигукнула пані Моркван. — Та це ще не все!

— Ще не все? Господи милосердний, а що ж іще?

— Що ще? А Ви ніби й не знаєте? — спитала пані Моркван.

— Авжеж, не знаю. Присягаюся! — прошепотів пан Пляшкер.

— Ну ось дивіться на оці сюрпризи та тіштеса! — сказала пані Моркван і повисувала одну за одною всі шухляди кухонної тумби: вони вщерть були наповнені теплим томатним соусом.

— Мені дуже прикро, — забелькотів пан Пляшкер. — Я справді цього не хотів... ох... не знав...

— Ви начебто й правду кажете, — мовила пані Моркван. Вона пильно подивилася на пана Пляшкера. — Адже Ви не вмієте брехати. Ви відразу червонієте, як жар. Ну, то я питаю, хто ж це наробив? Невже отой Робінзон?

— Та ні, безперечно, ні, — запевнив пан Пляшкер. — Це ніяк не він, бо він увесь час був коло мене. Та все одно ми допоможемо Вам усе поприбирати.

— Це дуже люб'язно, пан Вівторакус також допоміг би, — вдячно сказала пані Моркван.

І пан Пляшкер пішов до своєї кімнати по Суботика. Однак там він мерщій увімкнув машину для здійснення бажань.

— Звісно, це навряд чи допоможе. Та принаймні можна спробувати, — сказав він. — Хочу, щоб посеред кухні в пані Моркван стояла величезна каструля, а в ній — усі макарони й томатний соус із кухонних меблів! — Потім він вимкнув машину й пішов із Суботиком на кухню.

Пані Моркван уже бігла їм назустріч. Вона лише раз у раз хитала головою, неспроможна вимовити й слова.

— Я... я... Мені, мабуть, привиджується, — нарешті пробелькотіла вона й у пошуку опори прихилилася до плеча пана Пляшкера. — Ідіть лишень, заходьте сюди! Подивіться, що діється! Десять секунд тому його ще не було!

Пані Моркван тремтячим пальцем вказала на дерево, що росло посеред кухні. То була яблуня.

Суботик нагнув гілку й зірвав яблуко.

— Дуже практично — дерево просто в кімнаті, — зазначив він і надкусив яблуко. — Ох, смачне! Достигло! — сказав він, жуючи. — А де ж макарони? Їх також можна їсти?

Пані Моркван разом із Суботиком підійшла до кухонної шафи.

— Якщо ти їх любиш, — сказала вона й відчинила дверцята. — Ось, ось вони... тут... тут були! — приголомшено простогнала вона, шпарко відсуваючи шухляду за шухлядою. — Порожньо... порожньо... порожньо! І тут порожньо! Ну, з мене досить, — несподівано додала вона й безсило впала на кухонний стілець. — Мушу впоратися з переляком.

— А я — з яблуком, — незворушно сказав Суботик. І потяг пана Пляшкера геть із кухні. — Мабуть-таки, буде краще, щоб Ви більше не загадували цій машині своїх бажань навмання. Ви ж бачите, що із цього виходить.

— А що хіба? Яблуня посеред кухні — то ж дуже практична річ, ти сам казав. Принаймні одне бажання я ще хочу їй загадати.

— Ну, то хоч загадуйте щось таке, щоб воно здійснювалося на певній відстані звідси. Не тут, у будинку, бо тут воно занадто декого нервує, — порадив Суботик.

— Мені хотілося забажати щось добре для пана Вівторакуса, але ж невідомо, чи з того справді вийде щось добре! А що як він у всьому своєму одязі нараз опиниться у ванні з водою? Стривай-но! Мені дещо спало на думку. Як звати того чоловіка, який замкнув нас на своєму горищі?

— Пан Амфібер.

Пан Пляшкер підійшов до машини для здійснення бажань, увімкнув її та сказав:

— Я хочу, щоб пан Амфібер цієї ж миті сидів у своїй ванні з водою! — Тоді вимкнув тріскотливу машину й сказав до Суботика: — Шкода, що я не можу бачити, як воно все там відбувається! Але, мабуть, ми прочитаємо щось про це в завтрашній газеті.

Суботик засміявся.

— Децо Ви можете побачити вже зараз. Ваша шафа зникла!

Там, де щойно стояла шафа, тепер була прогалина.

— Шафа! Де моя шафа?! — несамовито вигукнув пан Пляшкер. — Там увесь мій одяг! І всі ігри! «Кутики», «мюле», шашки, «братіку, не сердься!». І мої шкіряні рукавички! — Він обернувся до Суботика: — Ти правду казав! Клята машина! Тепер хоч-не-хоч треба загадати їй ще якесь бажання. Я мушу повернути собі свою шафу, хоч би де вона була! Я хочу цієї ж миті стояти коло своєї шафи!

Суботик гукнув йому своє застереження, але було вже запізно! Пан Пляшкер десь подівся з кімнати.

— Ото дурість! Він же знає, що машина зсунулася з глузду! Ну, сподіваюся, усе вийде добре! — сказав Суботик і вимкнув машину. Тоді сів на стілець і став чекати.

За кілька хвилин пан Амфібер знову з'явився в поліцейському відділку.

— Я повинен зробити повідомлення! — ще у дверях гукнув він.

— А, це Ви! — непривітно сказав один поліцейський. — І яким своїм жартиком Ви нас сьогодні вирішили подразнити?

— Я хотів би довести до Вашого відома, що в моїй ванній кімнаті стоїть шафа.

— А ми до чого?

— Річ у тому, що ця шафа належить не мені. Уявіть собі, у мою ванну кімнату поставлено чудову старовинну дубову шафу!

— І хто ж її поставив?

— Хто? Цього я і сам не знаю, я зайшов до ванної, а там, з доброго дива, — шафа!

— Тоді я так і не збагну, що ж Ви хотіли повідомити поліції.

— Хіба про таке не треба повідомляти? — здивовано спитав пан Амфібер.

— Коли у Вас щось забрали, тоді можете заявити в поліцію, — пояснив поліцейський. — Та ще жодного разу я не чув, щоб хтось звертався до поліції, бо йому щось принесли. Бувайте здорові!

Якусь мить пан Амфібер стояв мовчки, сердито дивлячись на поліцейського.

— Ну, коли так, то дякую за шафу! — сказав він нарешті, повернувся й, веселий, пішов собі.

Суботикові довелося чекати дуже довго. Урешті-решт, коли він уже вирішив іти шукати пана Пляшкера до міста, рипнули двері будинку.

За хвилину пан Пляшкер зайшов до кімнати й відразу просто впав на ліжку — такий був стомлений.

— І що ж? Вдалий був Ваш похід? Були Ви коло шафи? — сипнув запитаннями Суботик.

— Отож щодо шафи. Триклята машина втелючила мене на якусь шафу. Замалим не переїхав мене потяг. А як я трохи оговтався від пережитого страху, капосна шафа ще й шугнула вгору, і я, учепившись у неї, так і завис. Чого мені коштувало спершу з'їхати з неї додолу, а тоді ще й дістатися сюди! Добрих шість кілометрів подорожі! Отепер-то я покладаю край забавкам із цією машинерією! Тепер вона в мене опиниться в бакові зі сміттям!

Суботик енергійно похитав головою.

— Бак зі сміттям не годиться, татку. Там її знайде сміттяр. А хто знає, що він із нею зробить? Краще занесімо її туди, де вона простояла не один тиждень, — на горище.

— На горище? А що, коли пані Моркван із цікавості почне поратися коло неї та ввімкне?

— Не бійтеся, не бійтеся! Ось погляньте сюди! — сказав Суботик, сміючись, відгвинтив важілець-перемикач, захвав до свого широкого рота й заходився гучно хрумтати. — Не дуже смачно, надто відгонить горілим, — зазначив він, проковтнувши. — Ну ось, перемикача немає. Тепер пані Моркван її не ввімкне.

— Може, віднести машину на горище зараз-таки? — розохотився пан Пляшкер. — Пані Моркван пішла скуповуватися, я щойно зустрів її на вулиці. Сприятливий для нас час!

— Про мене! — сказав Суботик, і вони вдвох, з натугою, зсунули машину зі столу, пронесли через усю кімнату й коридор і доправили на горище.

Поставили машину на те ж таки місце, де вона колись стояла.

Уже в дверях пан Пляшкер востаннє зупинився й сумно озирнувся назад.

— Незабаром вона знову так припаде пилом, як тиждень тому. І що ж, власне, вона мені дала, ця машина для здійснення бажань? — запитав він. — Нічого! Ані автомобіля, ані грошей, нічогісінько! Я не став анітрохи багатший, ніж був.

Суботик засміявся та взяв пана Пляшкера за руку.

— Може, Ви загадували їй не ті бажання, татку, — сказав він. — Вам усе хотілося лише певних речей: багато грошей, авто, подорож на острів, смачної їжі. Може, треба було придумати інакші бажання?

— Інакші бажання? — Пан Пляшкер замислився. — А це правда, — сказав він. — Якби я забажав стати мужнішим, то був би тепер мужнішим без ніякої машини. Або чому я не забажав стати добрим водієм? Тоді б я просто наскладав би грошей і купив автомобіль. Але без машини для здійснення бажань я надто боязкий, тому ніколи не навчуся водити авто, — невесело закінчив він.

Суботик енергійно похитав головою.

— Це зовсім не так, — сказав він. — Ви тільки повсякчас думайте про слона.

— Про якого слона? — здивовано спитав пан Пляшкер.

— Про слона з віршика, якого я Вам зараз складу, — гордовито мовив Суботик. — Увага!

Де палкі бажання й стали,
там є успіх без машин, —
й слон заграє на роялі,
як захоче дуже він!

Пан Пляшкер не витримав — засміявся.

— Ти справді так думаєш?

— Авжеж. Ось, наприклад, чого б Ви забажали зараз, якби машина ще працювала?

— Я забажав би, щоб ти назавжди залишився зі мною, — не задумуючись, відповів пан Пляшкер. — Треба було мені забажати цього ще першого дня. Та я хотів спочатку довідатися, чи й ти на це згодний.

— Тепер уже запізно, — відповів Суботик. — А чого б Ви забажали собі ще?

— Щоб мій приятель Вівторакус більше на мене не гнівався та знову мене навідав.

— А якщо він так образився, що вже ніколи до Вас не прийде?

— Ніколи? — злякано перепитав пан Пляшкер. — Це було б дуже погано. Сподіваюся, він незабаром одвідає мене знову. Я цього дуже бажав би.

— Так-так, Ви цього бажаєте, — сказав Суботик. — Та бажання Ваше марне без машини для здійснення бажань, еге ж?

— На жаль.

— Так, на жаль. А чому б Вам просто не піти до свого приятеля Вівторакуса й не сказати йому, що Ви негаразд із ним повелися і шкодуєте про це?

— Правда твоя. Але ж я не знаю навіть, де він мешкає...

— Ось бачите. Він Вас навідував частенько, а Ви навіть не знаєте, де він мешкає.

Пан Пляшкер замислився.

— Я вже не знаю, що й робити, — сказав він. — Якби була машина для здійснення бажань, я просто забажав би довідатися його адресу.

Тепер замислився й Суботик.

— Може, у нього є телефон? Чому б нам не піти до найближчого телефона-автомата та не пошукати в телефонній книзі, де саме він мешкає, пан Вівторакус?

— От розумна голівонька! Без тебе я б до цього й не додумався! — вигукнув пан Пляшкер і так швидко кинувся бігти сходами вниз, що Суботик ледве встигав за ним.

Пан Вівторакус здивовано аж рота роззявив, коли пан Пляшкер із Суботиком несподівано з'явилися перед дверима його будинку.

— О! Пляшкере, друже! — радісно вигукнув він. — Невже ти надумав провідати мене? Авжеж, ти зазирнув до мене! Хто б міг уявити!

— Я позавчора поводився, мов той блазень, бо так хвилювався... Я не мав на думці нічого такого... — заходився вибачатися пан Пляшкер.

— Ет, чого там!.. Кому воно в голові! Може, мені? Аж ніяк! Правда, пане Кулесе?

Але пан Кулес сидів у клітці мовчки.

— Я не знаю, що з ним, але він уже десь протягом години не вимовив ані слова. Лише раз сказав: «Добридень!» А він же перед тим говорив без угаву, — прошепотів пан Вівторакус.

— Мені здається, це пов'язано з машиною для здійснення бажань, — сказав Суботик. — Вона вже з годину не працює.

Пан Вівторакус здивовано подивився на нього.

— Узагалі не працює? От шкода! Але, зрештою, дарма. Адже сам я не мав змоги розтулити рота, відколи пан Кулес заговорив, — сказав він. — А тепер пішли чаювати! Вип'ємо всі по гарненькій чашечці? Авжеж, вип'ємо! А тоді я відвезу вас додому. Та зараз і до пані Моркван можу зазирнути.

Коли вони всі гуртом увійшли до помешкання, схвильована пані Моркван кинулася їм назустріч, потягла до кухні й вигукнула:

— Дерево! Оте дерево на кухні!..

— А що з ним? — спитав пан Пляшкер.

— Воно зникло! Пропало без сліду!

— Я так і здогадувався, — сказав пан Пляшкер.

— Але що мені тепер робити? Я ж хотіла спекти пиріг з яблуками. Уже й тісто поклала на деко! — бідкалася пані Моркван.

— Я можу хутенько роздобути трохи яблук, — запропонував пан Пляшкер.

— Справді? Це було б дуже люб'язно, — оцінила пані Моркван.

— Та це і я можу зробити, — утрутився пан Вівторакус. — Я куплю яблук для пані Моркван.

— Так? О, це було б справді по-приятельськи! — пані Моркван уся аж сяяла. — Якщо дозволите, я буду вас супроводжувати. — Вона трішки зашарілась і квапливо додала: — Треба ж показати панові Вівторакусові, де продуктова крамниця.

Вона зняла з гачка свою продуктову сумку та разом із паном Вівторакусом вийшла з кімнати.

Пан Пляшкер із Суботиком залишилися самі в кухні. Пан Пляшкер сів на кухонний ослінчик.

— Я все думав про те, що ти сказав мені на горищі. Про того твого слона, розумієш? Як на мене, ти маєш слухність, — мовив він. — У всякому разі, я дуже-дуже радий, що навідав пана Вівторакуса. Тепер я спробую здійснювати власні бажання самотужки. Без машини. Шкода лише, що ти не зможеш мені в цьому допомагати.

Суботик заусміхався та закивав хоботцем.

— А може, трішки в чомусь і допомагатиму, татку, — сказав він.

Пан Пляшкер від хвилювання зірвався на ноги.

— Чи означає це, що ти цього разу не підеш у суботу геть? — вигукнув він.

— Воно треба було б, але...

— Але?.. — завмер пан Пляшкер.

— Але я на мить уявив собі, якого коника Ви з машиною викинете, тільки-но її ввімкнете, — сміючись, сказав Суботик. — А тому я потайки дещо для Вас, тату, зберіг.

Пан Пляшкер аж тремтів із цікавості.

— Дещо зберіг? Що ж саме? Кажіть врешті-решт!

Суботик скочив на ослінчик, де сидів пан Пляшкер.

— А погляньте-но, татку, отуди за моє ліве вухо, там Ви щось побачите! — Він відтягнув своє ліве вухо вперед і нагнув голову пана Пляшкера ближче до своєї. А сам так сміявся, що голова його вся трусилася.

Кадр із кінофільму «Рудий П'ятачок»
(реж. Б. Вербонг, Німеччина, 2001)

— Тут... там... Таж там лишилася одна синя цятка! — закричав пан Пляшкер без тямі від радощів.

— Авжеж, татку. Найостанніша. Як хочете, то загадайте їй виконати якесь своє бажання. Тільки обережно, не зробіть знову помилки!

— Не бійся, цього разу я помилки не зроблю, — сказав пан Пляшкер. Після невеличкої паузи він глибоко вдихнув і сказав повільно й урочисто: — Я хочу, щоб Суботик назавжди залишився зі мною!

І тоді з-за вуха в Суботика враз зникла остання синя цятка.

(Переклад Євгенії Горевої)

Запитання та завдання

1. Які ще бажання пана Пляшкера виконує машина?
2. Чому саме ці бажання загадує пан Пляшкер? Чи можна їх назвати обдуманими?
3. Чи робить машина для здійснення бажань щасливим пана Пляшкера?
4. Прокоментуйте слова Суботика.
«— Може, Ви загадували їй не ті бажання, татку, — сказав він. Вам усе хотілося лише певних речей: багато грошей, авто, подорож на острів, смачної їжі. Може, треба було придумати інакші бажання?»
5. Чи погодився пан Пляшкер із Суботиком? Про що він жалкує?
6. Чи потрібна була насправді машина для здійснення бажань панові Пляшкеру?
7. Які свої бажання виконав пан Пляшкер без допомоги Суботика?
8. Яким було останнє бажання пана Пляшкера?
9. Чим головна ідея твору близька до головної ідеї твору Е. Т. А. Гофмана «Лускунчик і Мишачий король»?
10. Чи погоджуєтеся ви зі словами Суботика:
Де палкі бажання й сталі,
там є успіх без машин, —
й слон заграє на роялі,
як захоче дуже він!

ОСТРІВ ЗНАНЬ

За творами Дж. Толкіна було знято мультфільми та кінофільми, створено відеогру «Гобіт».

- Подивіться мультфільм «Гобіт» і поділіться своїми враженнями під час бесіди в класі.
- Розгляньте кадр із мультфільму. Яких персонажів Дж. Толкіна на ньому намальовано? Які ще екранізації творів письменника ви дивилися? У чому ви вбачаєте популярність кінофільмів і мультфільмів про гобітів?

Кадр із мультфільму «Гобіт»
(реж. А. Ранкін і Дж. Басс,
США, 1977)

«Гобіт» — поставлена режисером П. Джексоном серія з трьох пов'язаних єдиним сюжетом кінофільмів, що є вільною екранізацією повісті Дж. Толкіна «Гобіт, або Туди і звідти». Трилогія складається з кінофільмів: «Гобіт: несподівана подорож» (2012), «Гобіт: пустка Смога» (2013), «Гобіт: битва п'яти воїнств» (2014). Для творців кінотрилогії «Гобіт» відтворення дракона було складним завданням, оскільки він є дуже відомим літературним персонажем. В екранізації необхідно було задовольнити очікування глядачів і глядачок. Цікаво, що в кінострічці він набагато більший, ніж у творі, — 141,2 м. Смога вважають найвдалішим образом кінофільму.

- Подивіться другу частину трилогії. Висловіть свою думку, чому Смог так сподобався глядачам і глядачкам.
- Роздивіться епізод із кінофільму. Що відчув Більбо, побачивши Смога?

Кадр із кінофільму «Гобіт»
(реж. П. Джексон, США —
Нова Зеландія, 2012–2014)

ОСТРІВ ЗНАНЬ

- Розгляньте таблицю. Яку інформацію в ній розміщено? Яка відсутня? Заповніть у зошиті таблицю. Дізнайтеся, які ще книжки про Суботика написав П. Маар. Чи хотіли б ви прочитати їх? Чим він вас зацікавив?

Книжка перша	Твори П. Маара про Суботика	Книжка друга
Книжка третя		Книжка четверта
Книжка п'ята		Книжка шоста

У книжках П. Маара реальне переплітається з фантастичним. Реальний світ — це передусім світ людей: пана Пляшкера, пана Вівторакуса, пані Моркван, а фантастичний — світ Суботика, рудоволосого створіння, яке їсть дроти та здійснює бажання.

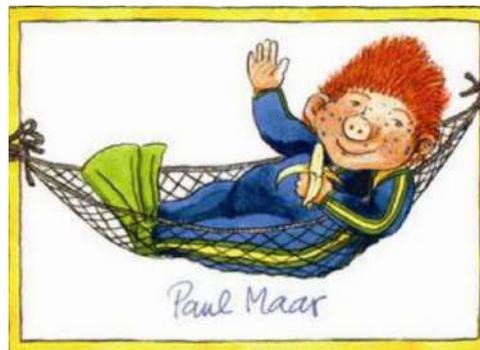
- Заповніть у зошиті таблицю за твором П. Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу». Намалюйте чарівний предмет чи фантастичну подію, яку описано у творі.

Реальне	Фантастичне

- Якого фантастичного персонажа ви б запропонували автору додати у твір? Як би він виглядав? Яким би він був за вдачею? Як би ставився до пана Пляшкера та Суботика?

П. Маар — лауреат Премії братів Грімм і Премії Е. Т. А. Гофмана.

Ви вже знайомі з творами братів Грімм і повістю-казкою Е. Т. А. Гофмана «Лускунчик і Мишачий король».

- Як ви думаєте, чому П. Маару було присуджено саме ці літературні премії?
- Розгляньте ілюстрацію. Яким зображує автор свого героя? Чи вдалося йому, на вашу думку, передати вдачу персонажа?

УЗАГАЛЬНЕННЯ

1. За допомогою уявного мікрофона розкажіть, яка із запропонованих книжок (с. 188) вам сподобалася найбільше та чому. Чи зацікавилися ви цими книжками? Чи плануєте їх прочитати?
2. Визначте основні ідеї творів, які ви прочитали в цьому розділі.
3. Визначте правильну відповідь.
Фентезі — це
  - А фольклорні та літературні твори, у яких діють казкові персонажі
  - Б це літературні твори, дії яких відбуваються у вигаданому світі, сповненому надзвичайних чудес
  - В літературні твори, автором яких є Дж. Толкін
  - Г кінофільми та мультфільми, у яких діють фантастичні персонажі
  - Д твори, у яких основним художнім прийомом є гіпербола
4. Назвіть автора поданих поетичних рядків.
*Сьогодні все для мене є чудове:
Гляджу сьогодні я крізь скло любові.*
  - А Й. В. Гете
  - Б Г. Гейне
  - В Дж. Кітс
  - Розкрийте зміст цих рядків.
5. Продовжте речення: *«Мені подобаються (або не подобаються) твори в жанрі фентезі, тому що ...»*
6. Продовжте речення: *«Більбо — справжній герой, тому що ...»;*
«Пан Пляшкер полюбив Суботика, тому що ...»
7. Виберіть для цитатника вислови героїв чи героїнь запропонованих книжок. Обґрунтуйте ваш вибір.
8. Дайте письмово розгорнуту відповідь на запитання: *«Чи хотіли б ви мати такого друга, як Суботик?»*

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО ПІДРУЧНИКА

1. Роздивіться «хмару» слів. Визначте, до якої теми вона створена. Поясніть, чому в ній використані саме ці слова. Які слова ви додали б до цієї «хмари»?

2. Розгляньте фрагменти з мультфільму та кінофільму. За якими книжками їх створено? Які сюжети відтворено у цих фрагментах?

3. Визначте, кому належать подані слова.

- А** «— Ми пливли на кораблі, а потім причалили до острова, але то був не острів, а рибина, і вона пірнула в море, і ми стали тонути...»
- Б** «— Я шукаю когось, хто б узяв участь у пригоді, якуя саме влаштовую, але дуже складно знайти кого-небудь».
- В** «— Якщо ти складеш це слово, ти будеш сам собі володар, і я подарую тобі весь світ і нові ковзани».
- Г** «— Тепер я знаю, що ти — Людина і вже не дитинча. Віднині джунглі справді закриті для тебе».
- Д** «— А чого ти боїшся, люба дитино? Залишайся в мене, і якщо добре впораєшся з хатньою роботою, то й тобі добре буде».
- Е** «— Ой, звичайно, Ви ж мене ніколи не бачили, але, по правді, немає на що дивитися через ці веснянки».

- Назвіть основні риси характеру героя або героїні, яких ви визначили за їхніми репліками.

4. Продовжте речення.

«Падчерка — добра і роботяща, а її сестра — ...»

«Мауглі покинув джунглі, тому що ...»

«Саджо та Шепієн вирушили до міста з метою ...»

«Більбо — справжній герой, тому що ...»

«Марі та Лускунчик перемогли Мишачого короля, тому що вони ...»

5. Визначте, яка інформація в цих реченнях є хибною

А «Донька Дроворуба» — це народна французька казка. Головна героїня казки Маріон досягла своєї мети завдяки наполегливості, вірності своєму коханню, допомозі сестер».

Б «У легендах про Синдбада-мореплавця описано його надзвичайні пригоди під час подорожей до далеких країн. А всього таких подорожей Синдбада було сім».

В «Мюнхаузен — вигаданий персонаж. Його придумав англійський письменник, історик Распе».

6. Назвіть автора поданих поетичних рядків.

Линь, дзвени, знайди той дім,
В квітах сад зелений
І троянду перед ним
Привітай від мене.

А Й. В. Гете

Б Г. Гейне

В Дж. Кітс

7. Визначте, якими словами передає Дж. Кітс головну думку у вірші «Пісня Ельфа»
- А** *«Годі сліз! О, годі сліз!
Іще завітнуть поле й ліс!»*
- Б** *«Вгору, вгору глянь! Дивись:
Там, де віти заплелись,
У яскравих пелюстках
Тріпотить маленький птах...»*
- В** *«Тону я в синій неба край!
Прощай! Прощай!»*
- Визначте подані поняття.
8. Опис природи, який допомагає уявити місце події, відображає почуття, душевний стан автора/авторки твору та героїв/героїнь, —
- А** портрет **В** пейзаж
Б інтер'єр **Г** сюжет
9. Прозовий твір, великий за обсягом, складний за будовою, у якому широко охоплено життєві події, розкрито історії героїв/героїнь протягом значного часу, — це
- А** повість-казка **В** роман
Б повість **Г** казка
10. Середній обсяг; часто відкритий, незавершений фінал; кілька головних героїв/героїнь, характеристика їхніх почуттів — це ознаки
- А** казки
Б роману
В повісті
Г ліричного героя
11. Напишіть есе «Моє ставлення до героя чи героїні» (*за власним вибором*), «Який із творів зарубіжної літератури в цьому навчальному році справив на мене найбільше враження».
12. Заповніть у зошиті лист самооцінювання, який допоможе вам краще визначити власну читацьку компетентність.
- Я самостійно та свідомо обираю книжку для читання.
  - Я виділяю певний час для читання.
  - Я читаю весь відведений час.
  - Під час читання я перевіряю, чи все розумію.
  - Я можу порадити друзям прочитати книжку й обґрунтувати свою раду.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СЛОВНИК

Автор/авторка художнього твору — людина, яка створила твір.

Антитеза (з грецьк. antithesis — суперечність) — різке протиставлення художніх образів, що формує сюжет, виявляє ідею твору, робить його художньо яскравішим.

Гіпербола — явне й навмисне перебільшення ознак предмета чи якостей героя/героїні.

Діалог (з грецьк. dialogos — розмова, бесіда) — тип усного мовлення, який є розмовою двох або кількох осіб. Персонаж може навіть вести діалог сам/сама із собою (внутрішній монолог).

Епітет — художнє означення, яке допомагає читачеві/читачці яскравіше уявити предмети та явища, які описано, краще відчуту душевний стан автора/авторки твору.

Ідея — основна думка твору; те, що утверджує письменник/письменниця.

Комічне (з грецьк. веселий, смішний) — це те, що має різне емоційне забарвлення — від глибокого обурення до добродушного жарту.

Література — вид мистецтва, основним засобом якого є художнє слово.

Літературна казка — це авторський художній твір, за основу якого взято захопливу вигадану історію, що об'єднує елементи дійсності та фантастики.

Мандрівний сюжет — це сюжет, який повторюється в казках і творах різних країн світу.

Мета́фора — вживання слова або вислову в переносному значенні за подібністю.

Мистецтво — відображення дійсності за допомогою художніх образів.

Оповідання — невеликий за обсягом прозовий твір, де зображується одна подія з життя героя/героїні.

Оригінал (з латин. первісний) — текст, з якого здійснено переклад.

Пейзаж у художньому творі — опис природи, який допомагає уявити місце події, відображає почуття, душевний стан автора/авторки твору, героїв/героїнь.

Переклад — відтворення оригіналу за допомогою засобів іншої мови зі збереженням змісту та форми.

Перекладач — людина, яка здійснює переклад тексту з однієї мови на іншу.

Повість-казка — це авторський твір із чарівним сюжетом, із тривалою історією та великою кількістю казкових героїв/героїнь, яких не існує в реальному житті.

Роман (з фр. roman — романський) — жанр літератури, великий за обсягом, складний за будовою прозовий твір, у якому широко охоплені життєві події, детально розкрито історії героїв/героїнь протягом значного часу.

Сюжет (з фр. sujet — предмет) — система подій у художньому творі, під час яких розкриваються характери героїв/героїнь і головна ідея.

Тема — це те, про що розповідається в тексті.

Тема художнього твору — те, про що в ньому йдеться; коло подій, життєвих явищ, які осмислює та оцінює автор/авторка у творі.

Усна народна творчість, або фольклор (англ. folk-lore — народна мудрість, народне знання), — колективна художня творча діяльність народу, у якій утілено його життєвий досвід, ідеали, прагнення, риси характеру людей та їхні традиції.

Фантастика в літературному творі (з давньогрецьк. φανταстик — мистецтво уяви, фантазія) — зображення уявної дійсності: герої/героїні, події, предмети, які не трапляються чи неможливі в реальному житті, але у творі вони існують як дійсні.

Фентезі (з англ. fantasy — фантазія) — це літературні твори, дії яких відбуваються у вигаданому світі, сповненому надзвичайних чудес.

Фольклорна казка — жанр усної народної творчості, усне оповідання про вигадані події, вигаданих осіб, фантастичні сили, які сприймаються як реальні.

Художній образ — форма відтворення дійсності у творах мистецтва.

ЗМІСТ

Від авторок	3

ВСТУП

Пізнаємо світ художньої літератури	5
Оригінал і переклад у зарубіжній літературі	8
<i>Пам'ятка для читання . . . . .</i>	<i>9</i>
<i>Узагальнення . . . . .</i>	<i>10</i>

КАЗКИ

Фольклорні казки	11
<i>Німецька народна казка . . . . .</i>	<i>15</i>
Якоб і Вільгельм Грімм	15
Пані Метелиця	16
<i>Острів знань . . . . .</i>	<i>21</i>
Французька народна казка	22
<i>Пам'ятка. Як навчитися уважно слухати тексти . . . . .</i>	<i>23</i>
Донька Дроворуба	24
<i>Острів знань . . . . .</i>	<i>29</i>
Арабська народна казка. «Тисяча й одна ніч»	30
Синдбад-мореплавець (<i>Скорочено</i>)	31
<i>План для створення відгуків про улюблених літературних героїв і героїнь . . . . .</i>	<i>36</i>
<i>Острів знань . . . . .</i>	<i>37</i>
<i>Узагальнення . . . . .</i>	<i>38</i>
Літературна казка	39
Ганс Крістіан Андерсен	41
Снігова Королева (<i>Скорочено</i>)	43
<i>Острів знань . . . . .</i>	<i>52</i>

Олександр Пушкін	53
Казка про царя Салтана, про сина його славного й могутнього богатиря князя Гвідона Салтановича та про прекрасну царівну Лебедицю	55
<i>Острів знань</i>	62
Оскар Уайльд	64
Хлопчик-Зірка (<i>Скорочено</i>)	65
<i>Пам'ятка для створення власної казки</i>	82
<i>Острів знань</i>	84
<i>Узагальнення</i>	85

РЕАЛЬНІСТЬ І ВИГАДКА В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Рудольф Уріх Распе	87
Пригоди барона Мюнхаузена (<i>Скорочено</i>)	89
<i>Острів знань</i>	93
Ернст Теодор Амадей Гофман	94
Лускунчик і Мишачий король (<i>Скорочено</i>)	96
<i>Пам'ятка. Спілкування під час обговорення літературного твору</i>	107
<i>Острів знань</i>	108
Елеонор Портер	109
Полліанна (<i>Уривки</i>)	111
<i>Острів знань</i>	129
<i>Узагальнення</i>	130

ТВАРИНИ — ГЕРОЇ/ГЕРОЇНІ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ

Редьярд Кіплінг	132
Книга джунглів (<i>Уривки</i>)	133
<i>Острів знань</i>	152
Арчибальд Стенсфелд Білейні (Сіра Сова)	154
Саджо та її бобри (<i>Уривки</i>)	155
<i>Пам'ятка. Як написати відгук</i>	169
<i>Острів знань</i>	170

<i>Узагальнення</i>	171

ПОЕТИЧНИЙ ОБРАЗ ПРИРОДИ

Йоганн Вольфганг Ґете	174
Світ бачити є невимовно мило... ..	175
<i>Острів знань</i>	176
Генріх Ґейне	177
«Задзвени із глибини...»	179
<i>Острів знань</i>	180
Джон Кітс	181
Пісня Ельфа	182
<i>Пам'ятка. Як виразно читати поезії та фрагменти прозових творів</i>	183
<i>Острів знань</i>	184
<i>Узагальнення</i>	185

ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Джон Роналд Руел Толкін	189
Гобіт, або Туди і звідти (<i>Уривки</i>)	190
Пауль Маар	217
Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу (<i>Скорочено</i>)	218
<i>Острів знань</i>	244
<i>Узагальнення</i>	246
<i>Узагальнення до підручника</i>	247
<i>Літературознавчий словник</i>	250